Colecţia BIOGRAFII-MEMORII-DOCUMENTE

AGNIA BOGOSLAVA

ȘI S-AU DUS CA VÂNTUL...

Ediţie îngrijită, note și cuvânt înainte de Costel SAFIRMAN

București: Editura Fundaţiei Culturale Libra, 2006

CUVÂNT ÎNAINTE

La 10 septembrie 1938 Mihail Sebastian nota în „Jurnalul" său[1]:

„Agnia Bogoslava (care o joacă pe Agneș – și spune cu foarte mult haz cele câteva cuvinte pe care le are de spus) intră cu timiditate în loja de unde eu și Sică urmărim repetiţia.

— Domnule director, vă rog să insistaţi pe lângă domnul Sebastián să mai scrie câteva replici și pentru mine. Am așa de puţine...

— Bine, bine... glumește Sică. O să-l rugăm să-ţi scrie un cuplet".

Urmărind alături de Sebastián repetiţiile la „Jocul de-a vacanţa", Sică Alexandrescu, directorul Teatrului Comedia, știa că interpreta care cerea să i se mărească rolul, deși tânără, obţinuse deja un mare succes pe scena Teatrului de revistă „Alhambra-Excelsior", cu melodia lui Ion Vasilescu „Glasul roţilor de tren". Și Sebastián consemnează, în continuare, cât l-a impresionat „copilăria".

actriţei, pasiunea ei, dorinţa de a lucra mai mult, remarcând că „teatrul e poate singurul loc unde oamenii nu fug de muncă, ci dimpotrivă, o caută cu tot dinadinsul".

Personaj episodic în „Jurnalul" lui Mihail Sebastian, Agnia Bogoslava, interpreta de la premieră a lui Agneș și autoarea de azi a acestei cărţi-mărturie, este beneficiara unui portret foarte exact, realizat de un dramaturg

1 Mihail Sebastian, *Jurnal 1935-1944,* Humanitas, București, 1996

înzestrat cu darul de a schiţa din numai câteva „tuşe” bine surprinse, caracterul unui personaj. În cazul nostru – un personaj real din lumea teatrului bucureștean de altă dată. În portretul pe care i-l face Sebastián, regăsim și tinereţea inocentă a celei care răscolise Bucureștiul anului 1936, cu „Glasul roţilor de tren”, și dârzenia actriţei alungată din teatrul românesc ca evreică și care devine, în anii de război, vedeta mult adulată a *Barașeumului,* cu un șlagăr de neuitat menit să redea speranţa în demnitatea umană – „Sunt manechin doar din cârpe și paie / Dar nu mie frică de vânturi și ploaie…”; regăsim în acest portret și pasiunea pentru teatru care o face să realizeze din nimic un personaj de anvergură suprarealistă – cântăreaţa în zdrenţe dintr-un spectacol cu piesa lui Maxim Gorki „Azilul de noapte”, unde i-a avut ca parteneri pe „monștrii sacri” ai teatrului românesc Morţun, Storin, Bulfmschi, Vraca și Tony Bulandra; regăsim, în fine, și curajul de a fi întruchipat pe o scenă israeliană, într-o limbă pe care nu o știa, pe „Soţia evreică” a lui Brecht. Toate aceste personaje laolaltă, și încă multe altele pe care cititorul va avea surpriza să le descopere în paginile ce urmează, ne dezvăluie un artist dăruit cu vocaţie, dar și un om atent la oameni și la tot ce se întâmplă în jurul lor, un om care s-a înfruptat din viaţă, împărtășindu-se deopotrivă din bucurii și din necazuri.

Ceva îmi spunea, atunci când mă hotărâsem să o vizitez pe Agnia Bogoslava în apartamentul ei din Yaffo, că aveam să dau peste o „comoară”. Ca întotdeauna în aceste cazuri am luat cu mine un aparat de filmat. Numele ei mi-era familiar din copilărie. Locuiam, pe vremuri, nu departe de *Barașeum,* și părinţii mei se duceau deseori la teatru de unde se întorceau acasă cu melodiile nemuritoare ale lui Jeny Șmilovici sau ale Agniei Bogoslava, care ne întreţineau speranţele într-o lume mai bună. Acum, la peste 60 de ani distanţă, mă pregăteam să mă confrunt cu o legendă a copilăriei mele. „Legenda” avea chipul unei doamne ajunsă la vârsta senectuţii, cu o „coroană” de păr alb, ochi vii, tot timpul veselă și dispusă să povestească. O

comoară de amintiri. „E suficient să apeși pe un buton ca ele să iasă la iveală” îmi spune. Ascultam (și aparatul înregistra):

„Ew *sunt un om care a trecut prin viaţă fluierând. Probabil că asta e și puterea mea de-a exista. Toate tragediile pe care le-am trăit, foamea, bătăile, singurătatea pe care o trăiesc cu mare liniște, bucuroasă că sunt aici, toate astea sunt datorită firii mele. N-am făcut avere, n-am făcut niciun efort ca să demonstrez. Nu. Mi-am trăit viaţa, am umblat prin ea. Am intrat aici, am ieșit de aici, am intrat dincolo, cu același zâmbet, cu aceeași bucurie, cu aceeași plăcere, iubindu-i pe oameni”.*

La întrebarea – care este cea mai frumoasă amintire pe care o aveţi după o viaţă închinată scenei? – răspunsul a venit prompt:

„Cea mai frumoasă amintire o păstrez ***Barașeumului*** *E adevărat. Am avut succese alătiiri de mari actori ai scenei românești, dar bucuria plină, «o comoară plină cu galbeni», a fost* ***Barașeumul”.***

Adică, acolo, și atunci, în anii grei ai tinereţii, când a lansat cunoscutul șlagăr: *Și s-au dus ca vântul/ ocolind pământul*

La sfârșitul vizitei am convins-o pe interlocutoarea mea să încredinţeze unui magnetofon memoriile ei. Și așa s-a născut această carte. Sarcina editorului n-a fost decât aceea de a păstra farmecul oral al mărturiilor. Căci este o bucurie să o asculţi pe Agnia Bogoslava povestindu-și viaţa de pe scenă și viaţa de pe scena vieţii. Ascultaţi-o!

Costel SAFIRMAN

Dedic această carte copiilor mei, nepoţilor și strănepotului meu Nathan

ORAȘUL CU MIROS DE MERE

Stau singură în casa mea de pe malul Mării Mediterane. Eu cu gândurile mele. De la fereastră nu văd marea, dar o simt mereu în apropiere. Știu că undeva, departe, dincolo de nemărginitul ei, se află locurile copilăriei și tinereţii mele. Pe ecranul televizorului din faţa mea urmăresc, zi de zi, spectacolul fascinant al lumii de

azi. Privesc cu uimire la tot ce se întâmplă în acest nou mileniu. Trag adânc aer în piept și las gândurile să zboare spre alte timpuri, spre o altă lume, lumea mea. Despre ea aș vrea să vă vorbesc.

Și aș începe cu anii copilăriei, în sfârșit, cu ce pot să-mi aduc aminte din vremurile acelea.

Cred că aveam vreo trei ani și jumătate, poate patru, îmi amintesc că mă aflam într-o casă în care erau mulţi copii. Vreo opt. Făceau o gălăgie de nedescris, se băteau, mâncau, vorbeau idiș, rusește. Mama lor – tanti Roza – îi muștruluia, câte unul mai plângea. Ţin minte că în casa aceea venea unchiul meu. Era un om blând, grăsuţ, rozaliu la faţă, foarte plăcut, vesel. Se învârtea printre copii, parcă le spunea niște glume, în orice caz erau veseli și râdeau. Râdeau întruna. Printre ei, eu eram cea mai mică. Și mă apropiam de omul ăsta blând, care nu ţipa niciodată. Probabil că simţeam nevoia unei protecţii. Eram puţin cam speriată. Și nu știam dacă cineva din lumea asta era mama sau tatăl meu. Știam însă că el este UNCHIUL. Unchiul Itzhac. Itzhac Berlinble, am aflat apoi că așa îl chema. Nu o știam decât pe tanti Roza, care avea mereu necazuri, era ciufulită, alerga tot timpul, mai lua pe câte unul de urechi, se mai ducea la bucătărie, mă rog, era o asemenea agitaţie de parcă era război.

Într-o zi unchiul mi-a spus:

— Acum te speli pe mânuţe, te îmbracă tanti Roza și-ai să mergi cu mine la plimbare.

M-a luat de mână și m-a plimbat pe niște străzi largi, cu niște trotuare mari. Era o zi de toamnă caldă. Pe unde treceam mirosea a mere, era așa un iz care venea de undeva, din niște pivniţe parcă. Erau niște porţi și dincolo de ele erau niște adâncituri de pământ. Acolo erau pivniţele astea. Dacă te uitai înăuntru, vedeai lăzi cu mere și mirosea atât de frumos. Nu-mi venea să plec de-acolo de frumos ce mirosea. Și nu erau nici copii, era o liniște deplină. Și noi mergeam așa, ţinându-ne de mână, pe străzile acelea, și întâlneam alte și alte pivniţe, cu alte mere și parcă tot orașul mirosea a mere. Mi se părea că

urbea se învăluise în ceaţă, o ceaţă cu miros de mere. De atunci, ceaţa îmi aduce totdeauna aminte de orașul ăsta – mai târziu aveam să aflu că se numește Chișinău – pe care l-am parcurs, în acea zi de toamnă, cu unchiul meu, Itzhac Berlinble.

Tot mergând așa, am ajuns în dreptul unei uși. Unchiul a sunat și am intrat într-o casă mică, la parter. Unchiul Itzhac îmi spusese de pe stradă:

— Te duc la o doamnă foarte drăguţă, care are o casă frumoasă, cu canapele, cu perne, cu perniţe mici, și de perniţele astea sunt agăţaţi niște struguri coloraţi, verzi. Are și un ursuleţ și e o doamnă foarte drăguţă, iar tu ai să te simţi foarte bine, și ai să te joci cu ea, și o să te ducă la plimbare, și o să mergi la cinematograf. Să vezi ce bine o să fie, vrei?

— Da, am zis eu.

Când s-a deschis ușa, ne-a întâmpinat o doamnă micuţă, plinuţă, foarte frumoasă, cu un păr negru strălucitor, cu o faţă albă, niște ochi mari, negri, care s-a bucurat grozav când ne-a văzut:

— Vai Itzic, ce drăguţ din partea ta. Ai adus-o?

— Da, ţi-am adus-o, o cheamă Ghenia, poţi să-i spui Agnia. E foarte cuminte, e foarte drăguţă. Și să-i dai tot ce vrea ea. Că ea-i cuminte și nu cere. Să-i dai să se bucure, să-i fie bine. Vrei Agnia?

— Vreau, am zis eu.

Eram uluită. Totul mi se părea extraordinar. Parcă visam, ceva mai frumos nu văzusem niciodată până atunci. Pentru că la unchiul meu acasă nu erau covoare pe jos, nu erau canapele, nu erau perne. Erau opt copii care se băteau între ei, care mâncau pâine cu colţ cu tot, care clefăiau, care mă dădeau deoparte, încolo și încoace. Eram un ţânc, nu-mi mai aduc aminte decât că mă împingeau de parcă le-aș fi stat în drum. Iar aici eram numai eu și doamna Lunia – așa o chema pe noua mea gazdă. Ei bine, unchiul meu Itzhac Berlinble a plecat și m-a lăsat acolo, în acel „palat” extraordinar.

N-a trecut mult timp și într-o zi doamna Lunia mi-a

arătat că are în curte un cazan, și că în cazanul ăla fierbea, ce fierbea? Fierbea magiun de prune. Ea, săraca, de fapt pe urmă am aflat, nu prea era gospodină, dar îi plăceau dulciurile. Și cine știe cine a învăţat-o să facă într-un cazan marmeladă, magiun cum se zice. Făcea un foc cu surcele și atunci când magiunul clocotea ea venea și învârtea cu un băţ mare tot conţinutul din cazan. Dar ce mi-a luat mie ochii mai mult erau stropii de magiun fierbinte care începeau, la un moment dat, să sară din cazan. Mult mi-a plăcut mie aventura asta cu care începeam, în fapt, așa-zisa mea copilărie.

Prima poznă am făcut-o chiar a doua zi. A doua sau a treia zi, nu-mi mai aduc aminte… între timp, ea m-a spălat, m-a îmbrăcat cu niște rochiţe, la început cam mari, pe urmă mi-a găsit unele mai mici, mi-a pus și niște ghetuţe, din care picioarele mele ieșeau pentru că aveam picioarele mici și ea pregătise pentru fetiţă (pe care probabil o cumpărase), niște ghete, dar nu știa ce măsură. De-a lungul vieţii mele, până când mi-am cumpărat pantofi cu propriii mei bani, mi-aduc aminte că am purtat întotdeauna ghete mai mari, care aveau înăuntru jurnale ca să fixeze piciorul, fiindcă mama mea – așa cum aveam s-o chem mai târziu – îmi cumpăra ghete mai mari, ca să dureze mai mult. Și până îmi creștea piciorul, le umpleam cu hârtie de ziar, ca să mi se pară viaţa mai caldă. Mai ales iarna era foarte important. Vara mai mergeam și cu picioarele goale. Dar iarna băgăm multe jurnale în ghete. Și era chiar foarte bine. Era cald.

Dar să mă întorc la prima poznă pe care am făcut-o. Mama dormea. Eu m-am sculat și-am început să umblu și să cotrobăi prin casă. M-am jucat cu ursuleţul. Era vânt afară și s-a deschis ușa. Și, deschizându-se ușa, am văzut cazanul din curte. Focul era stins. Și atunci m-am dus să văd ce este înăuntru. Și am văzut cazanul plin cu marmeladă. Și un băţ. Am scos băţul și am început să-l ling. Și iar îl băgăm în cazan, și iar lingeam. Și iar îl băgăm, și iar îl lingeam. Și așa foarte multă vreme am tot lins mereu, până când am obosit și am simţit că mi-e somn.

Și am pus capul jos, lângă cazan, și am adormit. Când m-am trezit, eram plină de marmeladă pe mâini, pe picioare, pe rochie, peste tot. Iar mama care striga:

— Vai de mine, s-a îmbolnăvit copilul.

Fiindcă burta mea se umflase, mă apăsa; nu știam ce aveam dar îmi aduc aminte că am mâncat cât am putut de mult din cazan, tot lingând băţul.

Doamna Lunia avea un teatru, un fel de cinematograf în care se prezentau tot felul de numere de cabaret. Orașul, Chișinăul din vremea copilăriei mele, aparţinea pe-atunci românilor. Pe străzi puteai vedea multă ofiţerime, foarte mulţi soldaţi, era o mișcare continuă. Mama, doamna Lunia, mă lua cu ea la teatru, și stătea cu mine pe scaun, în banca întâi, să vizioneze diversele numere care urmau să fie prezentate pe scenă chiar în seara aceea. Eu eram fascinată de ce vedeam. Muzică, tot felul de clovni, unii care făceau scamatorii, unul care făcea gimnastică și cânta în același timp din trompete, alţii umblau pe biciclete, biciclete din alea înalte de pe care săreau, le întorceau pe dos, în timp ce făceau tot felul de figuri. Între timp, cânta muzica. Când mă întorceam acasă, îi fredonam mamei toate cântecele acelea minunate pe care le auzeam acolo. Și Lunia era extaziată de copilul pe care îl cumpărase și care cânta așa frumos, care se juca cu ursuleţul, care mai spărgea câte o farfurie, care mai primea din când în când și câte o palmă, uneori chiar mai multe. Nu prea avea însă răbdare la mine, se pare. Dar eu mergeam cu ea la teatru și asta era tot, căci în felul ăsta, cred, pentru ea timpul trecea mai ușor iar când veneam acasă, îmi dădea ceva de mâncare. Bucătărie nu prea avea și nici de vreo mâncare gătită în casă nu îmi amintesc să fi fost. Cumpăra, probabil, din oraș. Îmi dădea cârnaţi, pâine, bomboane, marmeladă, ceai – avea un samovar care fornăia frumos – multe ceaiuri. Eu făceam ce făceam și îmi umpleam burta. Nu că mi-o umpleam, dar mi-o umflam. Toată copilăria am petrecut-o cu burta umflată.

Așa au trecut câţiva ani, nu știu câţi. Puţini, probabil. Când am avut vreo șase ani, ne-am urcat în tren și am

venit la București. Aici, mama a fost angajată cântăreaţă la un restaurant de pe Calea Văcărești, colţ cu Udricani, un restaurant care se chema *Făgădău.* Ne cazaserăm pe strada Udricani colţ cu Olteni, la hotelul *Egipt,* la etajul II, camera 11. Stăteam aici cu mama mea, care era foarte anturată. Veneau tot felul de domni care o luau să facă repetiţii, a luat contact și cu un pianist, cu un violonist. Ea nu știa deloc românește. Mai târziu a mai învăţat câte ceva, dar românește n-a vorbit bine niciodată. Cânta, era frumoasă, avea o voce mare și avea succes. Cânta tot felul de cântece rusești, și poate unele idiș, și punea, din când în când, și câteva cuvinte românești în text. Pentru că așa era idișul din România, avea și cuvinte românești (mai târziu aveam să aflu că avea și cuvinte ebraice). Dar ea era simpatică, era frumoasă. Și tot așa, n-avea prea multă răbdare cu mine. Pleca seara la local, pe mine mă culca, eu dormeam, ea venea pe la vreo 3 sau 4 dimineaţa. Iar de mâncare îmi aducea ce mai rămânea prin restaurant. Câte o jumătate de cotlet sau – știu eu – o murătură, sau un castravete acru, câte o jumătate de chiftea, uneori aducea salată de boeuf într-o cutiuţă. Și așa, în fiecare dimineaţă, aveam ce mânca.

Cam așa îmi duceam viaţa, prin anii aceia, când am sosit cu mama, la București. Până când un prieten de-al ei a sfătuit-o să mă dea la școală. Școala se numea *Instrucţiunea Goldfarb.* Era o clădire fastuoasă, mare, cu multe clase. Mi-a plăcut să mă duc la școală, dar nu mi-au plăcut colegele pentru că, neștiind românește, ele îşi băteau joc de mine. Mă enervau, mă duceam la toaletă și plângeam acolo, să nu mă vadă nimeni. Eram mândră și izolată. Și, din când în când, mă înfuriam. Când mă înfuriam și mă ironiza cineva – îmi spuneau *cucu-cucu.* Pe mine mă chema atunci Cuculevici, după numele Lumei. Râdeau de mine că mă cheamă așa. Ca să mă răzbun, mai trăsneam pe câte una. O plesneam sau îi trăgeam una în cap. Mă simţeam foarte umilită și foarte intimidată de aceste eleve care îşi băteau joc de mine.

Pe directoarea noastră o chema doamna Cuziner Ea

avea un nepot pe care îl chema Hannibal. Fetele care erau la liceu – era o școală cu curs primar și liceu, o școală la care nu se plăteau taxe – așteptau la prima recreaţie, la ora 9, să-l vadă pe Hannibal, care era un bărbat frumos, înalt, și care pleca cu o servietă sub braţ, foarte important, la serviciul lui. Fetele chicoteau de plăcere, căci era un băiat frumos. Aveam două profesoare surori, pe care le iubeam pentru că erau blânde și drăguţe cu mine. Parcă știau că eu n-am pe nimeni acolo…

Mult mai târziu, prin clasa a doua, am învăţat să mă apropii de prima mea colegă, pe care o chema Rozica Welt. Tatăl ei era portar la hotelul *Royal.* Era o fată bogată, n-avea mamă. I-a fost milă de mine. Nu numai că i-a fost milă, dar eu eram foarte zglobie și isteaţă, și m-am împrietenit cu ea. Cu timpul, am învăţat cât am învăţat românește. Eram o elevă bună, mai ales la istorie, la matematică și la religie. La religie aveam ca profesor un rabin – dl. Halperin – care ne povestea despre noi că suntem evrei și chiar începusem să citesc o carte de învăţat ebraica: *„Aba ba”* [Tata vine]. Mi-aduc foarte bine aminte când am citit pentru prima oară cuvintele astea.

Mama căpătase între timp un contract de cântăreaţă la Bazargic. Înainte de acest contract, ajunsese să cânte pe Calea Dudești, la un restaurant care se chema *la trei pești.* Restaurantul ăsta avea un chelner, nenea Solomon. Era un bătrânel mititel și foarte blând, cu părul alb, care din când în când venea să o ia pe mama la restaurant. Cred că era amorezat de ea, era atât de frumoasă, de falnică și el, un bătrânel drăguţ. A chemat-o la el acasă, unde stătea cu nevasta lui, Tanti Debora, o femeie vajnică, înaltă, ca un bărbat, și care avea pe frunte o tăietură, o adâncitură, ca o felie scoasă dintr-un pepene verde. Se povestea că, în timpul războiului, ea pleca la ţară și aducea de acolo ouă, brânză, smântână. Cumpăra de la ţărani și le aducea la București, ca să le vândă. Și, se pare că odată au pândit-o niște hoţi, au urmărit-o, au bătut-o, ea s-a zbătut, că era puternică și atunci ei i-au tras cu toporul în cap și i-au făcut o gaură. I-au luat toate merindele și au fugit. Ea și-a

pus amândouă mâinile pe cap, și-a strâns capul între mâini și a luat-o la goană spre oraș. Și a fugit, a fugit până a dat de o farmacie. Se făcuse dimineaţă, se deschisese farmacia, a intrat și farmacistul când a văzut-o s-a îngrozit:

— Vai de mine, ce ai păţit?

— M-au atacat hoţii și mi-au tăiat capul.

— Ce să-ţi dau? Uite ia o sticlă de iod, spală-te frumos, și pune-ţi câte o picătură, două, ca să te dezinfectezi.

Ea a luat sticla, a fugit și, când a ajuns acasă, și-a turnat toată sticla de iod în cap. A simţit o durere îngrozitoare, a urlat, dar nu s-a lăsat. Cu timpul, rana s-a vindecat, dar i-a rămas o gaură în frunte, cum am spus, ca o felie de pepene.

Am iubit-o tare mult pe tanti Debora, era așa de drăguţă. Ea stătea în Crucea de Piatră1. Acolo, niște domnișoare cu niște cămășuţe scurte, stăteau în poartă și strigau:

— Micuţule, vino încoace, vino drăguţul meu să te pup, vino, haide că n-o să-ţi pară rău, hai, costă numai un pol.

Eu nu înţelegeam, dar mi se păreau foarte nostime. Trăiau în niște cămăruţe mici, iar tanti Debora le făcea curăţenie. Ea locuia într-o odaie mare, unde avea o sobiţă cu lemne în care susura focul.

1. Cartier rău famat al Bucureștiului în perioada dintre cele două războaie.

Era toamnă, îmi aduc aminte, iar când mama mea a trebuit să plece la Bazargic, m-a lăsat la tanti Debora pentru o lună-două, cât se ducea ea să cânte ca să câștige niște bani. Între timp, tanti Debora mi-a pregătit un pat curat, cu cearșaf și cu o pernă mare, în care mă afundam. Îmi spăla șorţul, îmi apreta gulerașul cu funduliţă, eram foarte mândră. Îmi făcea o mâncărică, o tocăniţă cu prune, de care îmi aduc aminte și acum, era așa de bună, niciodată în viaţa mea n-am mâncat cu atâta poftă. Dimineaţa îmi făcea cicoare cu lapte, și pâine cu unt, și pe urmă îmi dădea două felii de pâine și un măr să plec la

școală cu ele. Eram foarte fericită și mă simţeam în siguranţă. Aveam familie, aveam cui să spun bună dimineaţa, aveam cui să mă destăinui și aveam – în fine – pe cineva care să aibă grijă de mine.

SINGURĂ PE LUME

Probabil însă că nu era scris acolo, în destinul meu, ca fericirea asta să dureze. Într-o bună zi, a apărut așa, ca din senin, unchiul meu Itzhac Berlinble. După ce a stat de vorbă cu nenea Solomon și cu tanti Debora, mi-au făcut o valijoară și am plecat la el acasă. Și foarte curând, de acolo, am plecat cu toţii, o să vă miraţi, tocmai în Italia, la Roma. De fapt, nu înţelesesem bine de ce trebuia să fiu luată de la școală, de ce trebuise să plec cu unchiul meu. Nu-l văzusem de multă vreme, dar îl ţineam minte. Știam că e unchiul meu. Tanti Debora mi-a spus:

— Du-te, mamă dragă, du-te, o să ne vedem noi, are să vină mama ta și o să te ia înapoi, dar deocamdată du-te cu unchiul tău, du-te unde te duce el.

Și așa am plecat, ne-am urcat în tren, împreună cu toţi copiii. Nu-i știam prea bine, nu-mi mai aduceam aminte de ei, îl știam doar pe unchiul meu și pe tanti Roza, nevasta lui. Roza era slăbuţă, muncea de dimineaţa până seara fără a scoate o vorbă, iar el, unchiul meu, așa cum vă spuneam, era puternic, rotofei, blond, frumos, și dădea ordine. Mă rog, era ca la harem.

La Roma am stat multă vreme. Acolo am aflat că unchiul meu avea afaceri. Era un fel de bijutier, el revindea niște bijuterii pe care le procura un asociat al lui, pe nume

Aţaţki, un fel de gazdă de hoţi care locuia în Basarabia. Unchiul meu avea un atelier unde se prelucrau bijuteriile furate, pe care le cumpăra la preţuri mai mici și le vindea la preţuri mai mari. Probabil că situaţia lui în București devenise cam jenantă, din cauza unor afaceri nu tocmai curate și atunci a fost nevoit să plece.

La Roma, tot așa îmi aduc aminte de o casă mare, cu paturi multe, cu gălăgie. Venise și sărbătoarea de Purim1. În cartierul ăsta evreiesc în care stătea unchiul meu la un

știu cine, temporar, în gazdă, era mereu carnaval. Îmi amintesc de o tavă cu multe prăjituri, *fludn, umăntaşii, ștrudel 2 –,* tot felul de bunătăţi, cu care mă trimitea tanti Roza la o prietenă a ei, după colţul străzii, nu departe de casa unde locuiam. Eu aveam, cred, 8 – 9 ani. Pe drum, mai ciupeam din câte o prăjiturică, mă opream și mâneam o bucăţică de ștrudel, o bucăţică de fludn. Doamne ce bunătăţi! Ajungeam la destinaţie și predam tava, acoperită cu un ștergar alb curat, sub care se mai aflau prăjiturile rămase.

În atmosfera asta de sărbătoare, timpul se scurgea parcă mai repede. Până într-o zi când, nu știu de ce, a trebuit să ne facem repede bagajele și să plecăm la gară. Ne-am urcat din nou în tren și am pornit-o înapoi, spre București.

Ajunși la București, unchiul meu a închiriat o casă pe strada Cotită, nu departe de hotelul *Egipt,* unde stătusem cu mama, la început. Stăteam acum într-un apartament la etajul L Era o stradă liniștită. Îmi aduc aminte că, într-o zi, a venit mama și unchiul meu n-a primit-o. N-a primit-o pentru că el nu a vrut să mă mai dea înapoi. Mama a început

1. Purim – sărbătoare evreiască ce constituie un prilej de mare bucurie: copiii primesc cadouri, familiile îşi trimit unele altora prăjituri, se dau reprezentaţii cu piese satirice, oamenii se maschează etc.
2. Prăjituri tradiţionale care se trimit membrilor familiei, prietenilor și celor nevoiași în timpul sărbătorii de Purim.

să plângă, să ţipe la el, a fost o ceartă grozavă, în timp ce eu eram într-o altă odaie, închisă, n-aveam voie să vorbesc nimic și nu înţelegeam de ce…

Și mama a plecat fără mine. În fine, a mai trecut ceva vreme. Obișnuiam să stau la fereastră și să mă uit afară. Ce-am văzut eu într-o zi de la fereastra aceea? Am văzut-o pe mama care îmi făcea semne, se plimba pe stradă în dreptul casei noastre și îmi trimitea bezele cu degetele. Aș fi vrut să cobor. Ea se tot plimba și avea în mână, îmi aduc

aminte, o pălăriuţă roșie. Îmi arăta pălăriuţa și parcă îmi spunea:

— Uite, am cumpărat pălăriuţa asta pentru tine, vino jos să ţi-o dau dragă Agnia, vino jos.

Desigur că există un destin, căci m-am pomenit înapoi la mama. Eram în braţele ei, ea plângea în hohote, iar eu cu pălăriuţa pe cap. Nu mai înţelegeam nimic. Cum am ajuns înapoi la mama și unde era unchiul? Probabil că el a trebuit să dispară din nou, fiind urmărit de poliţie. Și așa ne-am despărţit pentru totdeauna, pentru că de-atunci n-am mai știut nimic despre restul familiei mele. Eram cu mama care, de fapt, nu era mama mea. Eram o fetiţă care nu mai avea niciun fel de rădăcină ca să știe de unde se trage, cine sunt părinţii ei. Așa am aflat, pe ocolite, și fără prea mare certitudine, că ambii mei părinţi ar fi murit de tifos exantematic în aceeași săptămână. Eram singură pe lume. Cu o cucoană binevoitoare care mă creștea, dar era o străină.

Și așa, viaţa mea a continuat ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, ca și cum n-aș fi fost în Italia, ca și cum nu m-aș fi despărţit de școală. M-am reîntors tot în clasa a II-a. Mergeam la școală, veneam acasă, mama continua să joace, să cânte pe Calea Dudești, la o cârciumioară care se chema *la trei pești.* La cârciuma asta o recomandase nenea Solomon, care era chelner acolo. Era o cârciumă ţinută de doi bătrâni, un cuplu, despre care se spunea că sunt foarte bogaţi. Acolo era mâncare bună, era și o cântăreaţă și, probabil, un violonist, un acordeonist, o balalaică… era vesel. Până într-o dimineaţă, când poliţia a descoperit că acești doi cârciumari bătrâni fuseseră asasinaţi în timpul nopţii. Mi se pare că pe urma s-au făcut investigaţii și au găsit pe unul din Criminali, îl chema Brandabur. Ce oroare, ce măcel! Bătrânilor li s-au tăiat urechile ca să li se scoată cerceii, degetele ca să li se scoată inelele, mă rog, o oroare. Poliţia a găsit cârciuma plină de sânge și, prin urmare, s-a terminat și cu lucrul mamei mele, și al lui nenea Solomon. Rămăseseră cu toţii fără slujbă și se punea din nou problema găsirii unor mijloace de subzistenţă.

A început o viaţă foarte grea. Mama a vândut ce mai avea prin casă din ce adusese când venise cu mine din Basarabia. Avea o pereche de cercei vechi cu niște pietre, despre care spunea că sunt briliante, dar cei care voiau să cumpere spuneau că pietrele nu sunt prea „clare”. Mama și-a dat seama că nu putea să ia un preţ bun, și se tot tocmea. Pe de altă parte, sâmbăta sau duminica, când nu aveam școală, mă lua cu ea și mergeam la Cafeneaua Artiștilor, care era pe vremea aceea pe Bulevardul Elizabeta. Acolo, veneau tot felul de artiști de cabaret, de circ, de operetă, de teatru, care n-aveau slujbă. Era mare șomaj, se pare.

Uneori, mama mai primea câte un ajutor de la un prieten pe care-l avea de pe vremea când cânta la *Făgădău*. Îl chema Gabriel. Atunci când venea pe la noi, îmi dădea bani și mă trimitea să cumpăr bomboane. Mama rămânea cu el, se pare că fusese marele ei amor. Și, într-adevăr, și el o iubea, dar totul era pe ascuns, pentru că, după câte am înţeles, mama lui nu trebuia să afle de legătura lor. Se pare că el se trăgea dintr-o familie de evrei spanioli mândri și mama lui se temea ca băiatul să nu facă o mezalianţă. În concepţia ei, el trebuia să-și găsească o fată cu zestre, cu care să întemeieze o căsnicie de rangul lui. Și bineînţeles că până la urmă mama lui aflase de amorul cu femeia asta „desfrânată”, care juca la cabaret, și i-a făcut băiatului o scenă, a făcut o criză de inimă, era să moară. Fratele lui a venit la mama și i-a spus: „Trebuie să-l lași, să-l gonești, pentru că noi o pierdem pe mama noastră și este o mare tragedie”. El continua, totuși, să vină pe ascuns. Mama mea era disperată, și am văzut-o de multe ori plângând, nenorocită de amorul ăsta al ei.

Între timp eu mă duceam la școală fără cărţi, fără caiete, fără mâncare, mă duceam ca vai de capul meu, dar mâneam la prânz la o cantină. Cel puţin știam un lucru – că trebuie să aștept prânzul să mănânc la cantină.

De învăţat, învăţam foarte bine. În afară de geografie, unde era imposibil să mă uit pe o hartă sau să desenez. Nici n-aveam pe ce. Toate caietele mele erau

niște zdrenţe, cărţile erau vechi, mi le dăduseră, nu știu de unde, profesoarele cărora le era milă de mine, îşi dădeau seama că eram, de fapt, un copil fără familie… Dar devenisem un copil rău. Pentru că n-aveam cu cine să vorbesc, cui să mă destăinui, n-avea cine să mă mângâie. Mama era necăjită, era nervoasă, o enervam, mă bătea de mă snopea. Ea mă bătea, eu tăceam. Eram a dracului, plecam de-acasă, nu veneam decât seara. Eram un copil nenorocit și trist.

Au fost și unele momente în care viaţa mea a luat o întorsătură mai luminoasă. Mama era prietenă cu o familie, domnul și doamna Telegărescu. Ei locuiau pe undeva pe Dudești, pe la școala *Ciocanul,* într-un cartier de case noi, unde aveau un apartament format dintr-o cameră și o săliţă mai lungă. Ne duceam acolo duminică la prânz, gazda punea masa frumos, cu feţe de masă, cu pahare, cu furculiţe. Nu văzusem așa ceva la mama acasă. Noi aveam bucătăria într-o magazie. Și aveam un primus. Acolo se gătea. Îţi luai mâncarea în farfurie și veneai în bucăţica acea de curticică cu farfuria, cu lingura și mâneai. Așa că nu văzusem până atunci o masă pusă. Domnul Telegărescu, care se ocupa eu d-ale scrisului, publicase o carte, unde povestea care erau realizările guvernului nostru, în frunte cu Regele Carol al II-lea. Titlul cărţii era: *Avem un suflet, un Dumnezeu și un Rege.* Și cartea asta trebuia vândută. Cineva trebuia să meargă la diferite fabrici sau instituţii și s-o vândă. Cartea costa 40 de lei. 10 lei reveneau celui care o vindea și 30 erau pentru dl. Telegărescu. Pe copertă era fotografia Regelui Carol al II-lea, mărită și deci când te duceai cu cartea, aveai și fotografia regelui în faţă. Funcţionarii la care te prezentai, dacă erau binevoitori, întrebau cât costă, îţi dădeau 40 de lei, și așa mergeai din prăvălie în prăvălie, prin birouri, la instituţii, ca să vinzi cartea și să câștigi un ban. Ăsta a fost primul meu job. Așa am început să câștig și eu un ban.

Mi-aduc aminte că ne mutaserăm în „Fundătura a doua raion”, aproape de Vitan. Acolo închiriase mama un

apartament. Urcai pe o scară exterioară și intrai într-o cameră. De acolo, dădeai într-o bucătărie, aveam și bucătărie de data asta, în care, tot așa, aveam un godin pe care fierbea un ceainic, iama mai ales. Jos, la parter, stăteau într-o căsuţă mică, niște bulgari, care se înrudeau cu Grigore Dinicu, celebrul violonist, dar cu care nu se vedeau. Stătea și el undeva tot în cartierul ăsta, dar într-o casă mai onorabilă, mai mare. Familia asta de bulgari punea masa în curte, o masă mică, pe care apăreau niște mâncăruri extraordinare. Plămâni de vacă, ficat de vacă prăjit în ulei cu ceapă. Mirosurile mă îmbiau și mă uitam cu mare poftă la ei. Ei atunci mă chemau jos și îmi dădeau câte o bucăţică de plămân, cu o bucată de lipie. Ah ce bun era! Mâncau la masa asta mică, rotundă, stând turcește, în jurul ei, pe jos. O viaţă fericită, pe care o invidiam din tot sufletul.

Peste drum, aveam niște vecini pe care îi întâlneam când ieșeam pe străduţă, în „Fundătura a doua raion”. O pereche. Ea era cocoșată, tânără, și bărbatul ei avea un cioculeţ și cred că era vânzător la o prăvălie pe Dudești. Erau foarte drăguţi și veseli, am făcut cunoștinţă și m-au invitat la ei. Și acolo, la ei, i-am cunoscut și pe prietenii lor. Era unul Avram și unul Ilie, doi băieţi de prăvălie, care n-aveau serviciu. Și ne-am împrietenit. Ne întâlneam câteodată după masă, gazdele ne făceau câte un ceai și stăteam de vorbă. Alcătuiam deja un mic grup de prieteni, într-o zi, le-am povestit băieţilor despre propunerea domnului Telegărescu de a-i vinde cărţile, mărturisind că eu nu prea știu cum să procedez. Atunci ei m-au sfătuit cum să fac. Cum nu aveau nicio treabă, au mers și ei cu mine, în felul ăsta am prins curaj. Și am pornit la lucru. Nu era ușor. Arătam cartea cu Regele Carol câte unui portar mai încăpăţânat și, după îndelungi parlamentări, ne lăsa să intrăm în fabrică să ne facem treaba. Eu eram foarte timidă pe vremea aceea. Dar cu băieţii ăștia, care știam că sunt lângă mine, că sunt prietenii mei și că mă ajută, treceam peste orice fel de obstacol. Și în felul acesta cred că am vândut, în epoca aceea, cel puţin 15 cărţi. Deci am

câştigat 150 de lei pe care, bineînţeles, i-am adus acasă. Sigur că nu i-am câştigat deodată. Treptat, treptat, am ajuns să aduc un ban în casă.

Cu timpul, am aflat că prietenii ăștia ai mei făceau parte dintr-un club sionist și mi-au propus și mie să merg cu ei acolo, că poate ne înscriam cu toţii, într-un sfârșit, să plecăm în Palestina. Eu nu știam prea bine despre ce este vorba, dar acolo spuneau că e o ţară extraordinară, unde curge lapte și miere. Cântau niște cântece în ebraică, eu nu înţelegeam, dar erau niște cântece în care se vorbea de *halav* și *dvash*[3] Erau așa de entuziasmaţi de clubul din care

3. în ebraică – lapte și miere.

făceau parte încât, într-o bună zi, m-au luat cu ei în oraș și m-au dus acolo. Clubul se afla undeva pe lângă Negru-Vodă, pe strada Carol 81, parcă așa ceva, unde era o clădire mare, cu multe camere și în fiecare cameră era o altă grupare care-i pregătea pe tineri să plece. Era *Hashomer Hatzair,* era *Herzlia,* era *Dagania* și *Brit Trumpeldor.* Fiecare odaie avea tinerii ei, care se adunau, în fiecare seară și vorbeau despre cum o să fie când or să plece în Palestina. Fiecare vorbea în felul lui. Eu am trecut prin toate camerele, din curiozitate, și am dansat toate horele. Până la urmă, m-am fixat la *Brit Trumpeldor.* Aici era președinte domnul Shapira, un tânăr cam de vreo 30 de ani, era însurat, avea o nevastă pe care o chema Raia, o rusoaică frumoasă care venea acolo și dansa cu toţi băieţii. Dl. Shapira era foarte serios, un domn cu ochelari, care povestea în cuvinte alese despre speranţa de a ajunge să facem o ţară a noastră, să nu mai fim persecutaţi, o ţară acolo, în Palestina.

Pentru mine era o oază, era ceva minunat, se vorbea de perspective, în fiecare seară ni se povestea despre viitorul nostru. Erau niște băieţi serioși, care știau și istorie și religie, care știau că vor pleca, vor munci, vor ajunge niște oameni liberi. Printre ei, unul – Iosef Arie. Era un băiat timid, cu ochelari, plin de coșuri, care se atașase de mine. Era bun și vorbea tare frumos. Stăteam până seara târziu aici, unde îşi avea sediul organizaţia asta, și

învăţam cântece în ebraică. Eu aveam voce și cântam întruna. Și pe urmă, el mă conducea acasă. Și, sigur, drumul era lung, lung, și tot îmi povestea, și tot îmi vorbea despre cum vom trăi noi în Palestina. Și când ajungeam acasă, mă despărţeam de el, dar când să intru în casă, ușa încuiată. Mama nu mă mai lăsa să intru.

4. Numele unor organizaţii sioniste ce activau în România.

— Du-te acolo unde ai fost până acum. De ce nu te-au oprit acolo să dormi? Du-te, cu un te primesc.

— Mamă, te rog frumos.

— Nimic, nu te primesc.

Ușa încuiată. Stinsă lumina, gata. Care a fost micul meu noroc? Lipită de camera noastră era o alta, unde locuiau două muncitoare care plecau la 5 dimineaţa să lucreze la o fabrică. Eram moartă de oboseală, bani de autobuz sau de tramvai nu aveam. Nici n-aveam nevoie. Mergeam pe jos și pentru că era foarte interesant ce-mi povestea acest Iosif Arie, despre cum se poate trăi și cum a trăit el în familie, despre mama lui, despre surorile lui. Băiatul era din Cernăuţi, avea educaţie evreiască, eu habar n-aveam de nimic. Ei, și mă culcam atunci pe prag, era acolo un preș, eram slabă și mică și încercam să dorm până se trezeau lucrătoarele. Atunci mă trezeau și mă luau la ele în cameră și-mi spuneau: „Uite, dormi tu aici că noi mergem la lucru, dormi până se scoală mama ta și pe urmă o să te ia, că doar n-o să te zvârle pe stradă”. Intram la ele în cameră și voiam să mă culc pe jos. „Nu, culcă-te în pat”, îmi ziceau și îmi făceau patul și așa, zdrobită de oboseală, mă culcam acolo și reușeam să dorm câteva ore. Aveam 15 ani.

Vremea trecea, iar eu la școală nu mă mai duceam. A trebuit să încep să câștig, să ajut în casă. Vecinele astea ale mele, care erau lucrătoare la fabrica de mătase *Venus,* mi-au propus să merg cu ele, căci acolo se căutau muncitoare. Și așa am ajuns să lucrez la fabrica *Venus,* la secţia de *șpuluri.* Erau 10 tuburi care adunau firele de pe niște mosoare aflate dedesubtul lor. De pe aceste tuburi,

firul de mătase trecea la război, la altă secţie, care ţesea materialul propriu-zis, metrajul de mătase. Din păcate, firele de mătase erau de multe ori putrede și se rupeau, și-n cazul ăsta mașina învârtea repede-repede. Atunci trebuia oprită și legate din nou firele rupte. Munca asta se făcea în acord și am constatat, cu timpul, că tot legând mătasea de pe șpuluri nu dădeam un randament prea mare. Din cauza asta, în mai multe secţii din fabrică au izbucnit greve. Și atunci, m-am pomenit că mă duc degeaba la fabrică, că nu puteam să mă apuc de lucru, căci era grevă. Se lucra în două schimburi: cel de dimineaţă, de la 5 dimineaţă la 2 după amiază, și cel următor, de la 2 la 11 noaptea. Eu lucram în primul schimb. Mă sculam dimineaţa la 4, îmi luam jumătatea de franzelă și sticla cu lapte pregătită, nu mâneam acasă nimic ca să nu o deranjez pe mama care dormea și plecam la lucru, pe întuneric, până în str. Triumfului, unde era fabrica. Plecam la lucru cu oasele cam rupte de oboseală pentru că veneam târziu de la cluburile acelea sioniste și nu prea apucam să dorm. La sfârșitul săptămânii aduceam acasă banii obţinuţi de pe urma muncii depuse. Dar produceam puţin, nici nu eram îndemânatică și firele erau și putrede, se rupeau, deci randamentul meu, ca și al altora, era destul de mic. Când aduceam banii mama mă întreba cum de sunt atât de puţini.

— Tu nu mi i-ai adus pe toţi, tu ascunzi banii pe care îi câştigi.

Spre rușinea mea, se ducea la fabrică să mă controleze. Din pricina asta n-o iubeam, eram jignită în cinstea mea, pentru că eu aduceam toţi banii acasă. Și dacă am văzut că mă face de rușine, că n-are încredere în mine, atunci nu m-am mai dus la fabrică. Spuneam că mă duc dar mă duceam la o prietenă pe care o cunoscusem atunci, nu-mi mai aduc aminte cum. Prietena mea se numea Frederica. Era o fată înaltă, cu părul castaniu, cu ochi mari, căprui și melancolici, purta două codiţe până la șale, era cu vreo 4 – 5 ani mai mare decât mine și a devenit, în timpul acela, cea mai bună prietenă a mea. Era

dactilografa la o bancă, programul ei era de la ora 9. Casa ei fiind în drumul spre fabrică, mă opream la ea. Maică-sa era lenjereasă, dar se ocupa și cu spălătoria. Se scula cu noaptea în cap și începea să lucreze. Era mică de statură, cât o vrăbiuţă, și tot atât de vie și harnică. l-ar tatăl ei era portar, nu știu unde. Doi oameni mititei, necăjiţi, care o adorau pe fiica lor și o iubeau foarte mult și pe prietena ei, biata Agnia, Anuţa, cum mă chema pe mine atunci. Veneam obosită, flămândă și când ajungeam la ei, pe la 6 dimineaţa, îmi făceau cafea cu lapte, îmi dădeau pâine cu unt și o sculau și pe Frederica ca să meargă la birou. Frederica știa că trebuie neapărat să aduc bani în casă, și că la fabrica unde lucram situaţia nu prea era grozavă. Asta se întâmpla cam prin ’31, lucrurile mergeau din ce în ce mai prost, se apropia greva din ’33. Atunci ei i-a venit ideea să propună la bancă la ea să se angajeze o practicantă care să ducă scrisorile.

Așa m-am pomenit practicantă la Banca *Buy et Compagnie,* o bancă particulară. Patronul Băncii era domnul Buy, soţul artistei de cinema Pia Igiroșanu. M-au angajat, dar nici aici nu aveam să fac prea mulţi purici. Descoperisem în curtea Băncii un dud încărcat cu fructe. Banca neavând prea mult de lucru, eu mă „stabilisem” în copac și mâneam dudele dulci și zemoase, cu mare poftă. Apoi, când plecam să duc scrisorile Băncii, uitam că am degete pătate de fructele negre și murdăream plicurile albe și frumoase, pe care Banca le trimitea clienţilor săi. M-a chemat directorul și m-a rugat să nu mai viu, că sunt prea tânără pentru a avea răspunderea unor scrisori atât de importante. De altfel și Banca s-a desființat, la scurt timp după aceea. Nu prea erau în regulă… Și a trebuit să caut altă slujbă.

Am lucrat apoi la fabrica de ciorapi *Adesgo.* Se spălau ciorapii în mai multe ape cu oţet și lucrătoarele, printre care mă număram și eu, trebuiau să întindă ciorapul pe un mulaj de sârmă, făcut pe forma piciorului. Probabil că totul era conectat la curent electric, căci scoteai ciorapul de pe formă uscat și gata călcat. Numai că

ieșeau aburi din ciorap în timpul uscării. Și începusem să tușesc. Ori eu eram foarte slabă. Aveam vreo 36 de kilograme. Și atunci, dacă am văzut că tușesc așa de rău, nu m-am mai dus la fabrica asta. Am găsit apoi o alta. Pe Calea Rahovei era una unde se confecţionau uniforme de jandarmi. Aici am lucrat un timp, am început să câștig ceva mai bine și începusem să fiu, deci, mai veselă. Mama era mai mulţumită. Făceam mai multă treabă acasă, spălam rufe, măturam, spălam pe jos, dormeam cu mama în pat și parcă ne înţelegeam mai bine.

„ACADEMIILE" MELE DE ARTĂ

Dacă Dondy Friedman, băiatul actorului Solomon Friedman[2], n-ar fi fost vecin cu mine, n-aș fi ajuns pe scenă; în orice caz nu atât de repede.

Într-o bună dimineaţă, deschizând fereastra ca să scutur cârpa de praf și cântând de mama focului, vecinul m-a remarcat. Era un băiat de 18 ani (eu aveam 15), cu ochii căprui, cu gene lungi și negre, un băiat cam melancolic, tăcut, delicat și… îndrăgostit. Eu însă, habar n-aveam. Mă jucam pe stradă cu mulţi prieteni, toţi băieţi, și mă comportam și eu ca un băiat. Mă duceam cu ei la cinematograful *Rex,* de pe Calea Dudești, fermecată de primele filme sonore. Filme cu Martha Eggert și cu Jan Kiepura[3].

Îmi plăceau atât de mult, încât învăţam pe dinafară toate cântecele Marthei și încercam s-o imit, dar fără să-mi dau seama. Se pare că o imitam întocmai. Cel puţin așa mi-a spus Dondy. Și l-am crezut! Pentru că era mai mare și mai umblat. Se plimba chiar și prin centrul orașului și deh… era fiu de actori – părinţii lui jucau la grădina de vară *Campoducel*

Într-o sâmbătă după masă, când mă duceam să joc hora la *Hashomer Hatzair,* pe Negru Vodă, Dondy m-a pândit și a intrat în vorbă cu mine. M-a condus o bucată de

2 Solomon Friedman (1889-1980) - împreună cu fratele său Pincu, conducea o trupă de teatru idiș; mai târziu a fost actor al Teatrului Evreiesc de Stat din Iași.

3 Martha Eggert (1912) și Jan Kiepura (1902-1966) - cuplu de cântăreți care și-au câștigat celebritatea în filmele muzicale germane din anii '30. în anii '40 au emigrat în Statele Unite, unde au cunoscut o scurtă perioadă de succes pe Broadway.

drum și mi-a împuiat capul cu tot felul de complimente: că am o voce splendidă, că am talent, că sunt drăguţă etc., etc. Faptul că descoperise că am o voce asemănătoare cu a Marthei Eggert mi l-a făcut pe Dondy mai simpatic. Îmi închipui că trebuie să fi fost foarte „drăguţă”, cu părul meu vâlvoi și creţ, peste care era trântită o beretă roșie. Aveam un cap cât o fructieră, cu fructe cu tot. Desigur, dacă aș fi trăit în America, aș fi avut poate ocazia să fiu auzită de Samuel Goldwin, cu… leul, sau de Minelli. Dar trăind în cartierul evreiesc din Dudești, destinul mi l-a trimis numai pe Dondy Friedman. Era totuși o ocazie.

Am început să mă întâlnesc cu Dondy mai des. Mă învăţa cum să ţin o notă lungă, respirând adânc, sau cum să nuanţez un cântec; într-un cuvânt, „conservatorul” l-am absolvit, cântând pe străzile strâmte ale cartierului evreiesc, pe străzile mai puţin umblate, unde puteam să-mi dau drumul la voce fără să atrag atenţia.

După ce mi-am făcut un „repertoriu” de două-trei cântece în limba germană (pe care n-o înţelegeam, dar… așa cânta Martha), am primit prin Dondy o invitaţie la un muzicant care urma să deschidă un teatru de operetă, ca să fac o „audiţie”!

„Muzicantul” era de fapt un contabil, care lucra la o mare întreprindere metalurgică. El era de acord să-și investească toate economiile, cu condiţia să i se permită să dirijeze viitorul spectacol.

Dirijorul-contabil căuta tinere talente. Dondy, bineînţeles, m-a recomandat călduros și m-a adus la audiţie. Casa era pe strada Iepureanu. În casă mirosea a portocală prăjită și a oţet.

Dirijorul – domnul Simon – era un domn înalt, subţire, cu tâmplele argintii și foarte distins. Semăna cu Chamberlain. S-a așezat la pian, a început să facă game și m-a îndemnat să-l unnez. Părea că nu are mare încredere în mine. Asta din pricina fizicului meu, cred. Cât despre mine, mi se părea foarte simplu să trec dintr-o gamă într-alta. Se pare că aveam o voce de mare întindere. De la soprană de coloratură până la contralto. Domnul Simon a

rămas foarte impresionat și m-a întrebat dacă știu vreun cântec.

I-am cântat la repezeală cântece de-ale Marthei, pe care le știam pe dinafară. Tot repertoriul ei din două sau trei filme! A rămas încremenit auzind o voce atât de puternică, într-un trup atât de firav și, mi-a propus pe loc, un „contract”. Aveam să interpretez rolul principal din opereta *Surica, doctoreasa iscusită.* Nu auzisem de o asemenea operetă. Dar ce importanţă avea? Eram angajată, și încă în rolul principal. Am plecat de la dirijor beată de fericire. Cât despre Dondy, nu îşi mai încăpea în piele.

A doua zi, urma să mă prezinte directorului de scenă. Acesta era Zalman Roitman (fratele lui Iosif Chișinevschi, cel care a fost mai târziu, între anii 1945-1957, lider comunist). Zalman era un bărbat frumos, care se pricepea foarte bine la teatru. Fusese sufleor la teatrul din Vilna și, de câte ori venea trupa în turneu în România, îl reangajau și pe el. Era un om tăcut, modest, blând, cu obrajii îmbujoraţi. Cunoștea o mulţime de repertorii și putea oricând să aleagă o piesă potrivită pentru orice ansamblu. Din păcate, atunci, ca și în zilele noastre, puţini tineri se îndreptau spre scena idiș. Actorii teatrului idiș erau mai toţi vârstnici, jucau rar și, ca să se întreţină, lucrau în tot timpul anului ca tâmplari, creditori, cizmari sau electricieni. Vara însă, când soseau vedetele din Vilna, din Polonia sau chiar din America, și se căutau actori și interpreţi pentru completarea distribuţiei, meseriașii deveneau „artiști”! Media de vârstă era de peste 50 de ani iar părul, adesea alb, nu-i împiedica să joace roluri de prim amorez.

Aveam 16 ani. Vârsta mea li se părea fenomenală. Actori cu renume și cu talent și chiar actori fără renume și mai săraci în talent, dar bogaţi în ani, s-au simţit deodată datori să mă înveţe tainele meseriei. Regizorul și dinjorul contabil se străduiau să facă din Surica, doctoreasa iscusită – personajul pe care-l interpretam – o femeie fatală. Impresionaţi, probabil, de vocea mea, ei nu vedeau

că femeia fatală era de fapt un „băieţoi” (aveam 34 de kg.), cu un trupușor neted ca scândura, cu un cap cât o baniţă și cu mâini și picioare rahitice.

Piesa vorbea despre fiul unui măcelar care, în loc să-și ajute tatăl la tăiatul și vânzarea mezelurilor, se ocupa cu tot felul de mici „gheșeftari”. Apare însă Surica, de care fiul măcelarului se îndrăgostește nebunește și... totul se aranjează. Interpreta pentru Surica exista, dar de unde să scoţi un fiu de măcelar, tânăr? Directorii îl căutau cu înfrigurare. În sfârșit, într-o bună zi, am fost anunţată că l-au găsit. Visam să întâlnesc un tânăr frumos, de care să mă îndrăgostesc cu adevărat. Citeam pe atunci despre asemenea întâmplări „miraculoase” în revistele *Pardon, Furnica* sau *Rampa* și-mi imaginam că și eu fac parte din lumea strălucitoare a vedetelor.

De altfel, directorii mei îmi dădeau toate motivele să mă cred și eu o adevărată vedetă. Erau foarte atenţi cu mine. Vineri seara mă invitau la *Cafe Stern,* în centrul Căii Văcărești. Ne așezam la o masă și beam ceai din farfurioare mari și adânci, de „porţelan”. Beam ceai cu covrigi săraţi, după care jucam loto. Uneori îmi ieșeau toate numerele de pe tăbliţă; atunci, ceilalţi clienţi aplaudau cu entuziasm. Le părea bine că o domnișoară atât de drăguţă câştiga. Căci nu găseai prea multe domnișoare în acea cafenea...

În sfârșit, a venit și ziua în care aveam să-l cunosc pe partenerul meu. îl chema Dudl. Unii îi spuneau Dudl „der șiker”, alţii Dudl „der pișer” 3. Era un bărbat de vreo 45 – 50 de ani. Era puţin șașiu și congestionat la faţă, probabil din pricina băuturii. Era cântăreţ. Cânta în corul Operei și la înmormântări. Cimitirul Filantropia era vast, cu alei largi. Iama, în cimitir, băteau vânturile și trebuia să ai o voce rezistentă și mai ales puternică, să poţi cânta rugăciunile cu care se conducea mortul până la locul de veci. Dudl mi-a povestit că toţi cântăreţii sunt „băutori”. Altfel îmi imaginasem eu partenerul de care trebuia să mă „amorezez”. Bietul Dudl era cam bătrân și mirosea a amoniac, dar când începea să cânte, totul în jurul lui se

metamorfoza. Vocile noastre se îmbinau minunat. Mai complicată era nepotrivirea fizică. Eu eram fără sâni și fără șolduri, iar el, slavă Domnului, avea și sâni și șolduri și în plus mai avea și de trei ori vârsta mea. Îmi făcuse mama o rochie de „crêpe de Chine”, roșie ca focul. Știam textul pe dinafară. Nu știam idiș, așa că nu înţelegeam prea bine ce spun. În schimb, cântam clar toate textele cântecelor care erau de fapt în germană, limbă pe care nu o cunoșteam deloc. Dar cântam fără nicio jenă. Între timp, la mine acasă, prietenii erau morţi de curiozitate, de emoţie și mai ales de mândrie. Aveau o prietenă „vedetă”! Apăruse și un afiș cu numele meu în cap. Îşi cumpăraseră cu toţii bilete. Premiera trebuia să aibă loc la „Casa de Ajutor a Zugravilor”. Emoţia era mare în tot cartierul Dudești. Cel mai emoţionat era prietenul meu Lazăr. În dimineaţa premierei, venise cu un mare pachet de bunătăţi: scrumbie, halva, sarailii, fructe, ba chiar mi-a dat de înţeles că mă

3. În idiș: *Dudl der șiker* – Dudl beţivul, *Dudl der pișer* – Dudl pișăciosul.

așteaptă o surpriză, la spectacol. M-am gândit că voi primi, probabil, și un frumos buchet de flori.

După ce a depus toate bunătăţile pe masă, Lazăr a rugat-o pe mama să-i dea voie să pună un alt pachet greu, sub pat. Era grăbit și nu putea să-l ducă acasă la el. Mama, bineînţeles, a fost de acord. Îi plăcea Lazăr mai mult decât ceilalţi prieteni ai mei. Mie însă, îmi era la fel de drag ca și ceilalţi. Ani plecat la teatru cu trei ore înainte de spectacol. Trebuia să învăţ să mă machiez. Să fiu frumoasă și bine fardată. În fine, s-au aprins luminile în sală. Publicul a început să se instaleze. Eram gata fardată și pieptănată. Numai părul meu creţ nu voia deloc să stea, dar colegii îmi spuneau că arăt foarte bine. Și… a început uvertura.

Domnul Simon era în smoching, fericit și plin de importanţa momentului. Îşi vedea visul cu ochii. Eu intram dezinvoltă pe scenă, mă duceam cu o sacoșă să cumpăr carne și Dudl stătea după tejghea și cânta:

Ich bin a butcher einer/ Ich hac fleiș un beiner/ Veibaleh kimen zu mir arein/ Înghe leiber, fete brist/ marăh beindaleh omzist/ În vei fin main fleiș zufrieden sein![4]. Aplauze furtunoase au răsplătit frumuseţea vocii lui Dudl. Se apropia și intrarea mea în scenă. Am intrat: am auzit rumoare în public și… m-am zăpăcit! M-am uitat speriată în sală. Era întuneric absolut! Și mă gândeam: „De ce o fi atât de întuneric?!”. Deodată am auzit:

— Ce este cu tatăl tău? N-a venit astăzi la prăvălie?

— Hei! Am strigat eu, asta trebuia să o spun eu. Publicul nu a realizat că mă încurcasem și că Dudl, care avea experienţă scenică, m-a salvat.

Am continuat să joc și să cânt din ce în ce mai sigură pe mine. Dirijorul. Îmi zâmbea încântat, iar publicul aplauda fiecare cântec. Era o plăcere să cânt în duet cu Dudl. Era un cântăreţ plin de sentiment și un partener perfect. Păcat că nu mă puteam uita la el. Nici nu-mi dădeam seama dacă se uita la mine sau în altă parte, atât de șașiu era! La sfârșitul actului am ieșit ameţită. Colegii erau înduioșaţi până la lacrimi. Stătuseră în culise și mă urmăriseră cu admiraţie. Eram atât de tânără!

„Chiar dacă nu e cine știe ce talentată, spuneau ei, în schimb are o voce caldă și mai ales puternică. Poate să se măsoare cu Dudl!”. Am intrat în cabină, unde ne îmbrăcam cu toţii. Pe măsuţa mea trona un superb coș cu trandafiri, roșii ca focul, cu o carte de vizită de la cel mai elegant magazin de flori din cartier, pe care scria: „Succes! Iubire! Lazăr!”. Mi s-a părut un gest de mare nobleţe și mi-am zis că poate că… ar trebui să mă mărit cu el!

Reveria mea a fost brusc întreruptă de Zalman, regizorul, care mi-a strigat din ușă:

— Anuţa, vino, am să-ţi spun ceva important!

„Aha! mi-am zis eu, probabil că a venit cineva important, să mă angajeze!”. Am ieșit cu un aer misterios din cabină, ferm convinsă că mă așteaptă ceva grozav. Grozav, a fost! Pe culoar mă așteptau doi bărbaţi mari și

---

4 în idiș: „Eu sunt un măcelar / Eu tai carne și oase / Femeiuștile vin la mine înăuntru / Ficați albi, piepți grași / Oscioare cu măduvă de pomană / Fiți mulțumiți de carnea mea“.

ososi, posomorâţi și încruntaţi. S-au uitat la mine cu dispreţ:

— Ești Anuţa Cuculevici, zisă și Agnia Bogoslava?

— Da, eu sunt! am răspuns, puţin speriată.

— Mișcă-te și hai cu noi.

— Unde? i-am întrebat îngrozită.

— Faci pe nebuna? Ce, nu știi ce-ai făcut?

Am înlemnit. Nu-mi vorbise nimeni așa. Niciodată! Nici măcar la fabrică, când o dată am încurcat toate șpulurile de mătase. Zalman l-a chemat pe dirijor. Acesta s-a apropiat de unul din cei doi „ososi” și i-a strecurat ceva în mână. Agentul a devenit ceva mai amabil. Mi-a aruncat o privire cruntă și s-a îndreptat spre ieșire.

Eu am rămas încremenită. L-am auzit pe Zalman:

— Hai Anuţa, toată lumea în scenă! Și., am intrat buimăcită să joc actul doi. Jucam fără să-mi dau seama cum. Chiar partea comică devenise dramatică. Și când am atacat și cântecul: „Oare m-am născut dintr-o piatră? Oare n-am avut niciodată mamă!!?”, am izbucnit în plâns! Publicul nu auzise niciodată acest cântec binecunoscut, cântat cu atâta inimă! Dar… numai eu știam de ce îl cânt cu atâta durere.

Am fost răsplătită cu aplauze furtunoase, de credeam că se dărâmă teatrul. Eu n-aș mai fi vrut să plec de pe scenă, știind ce mă așteaptă. Dacă ar fi fost după mine, aș fi luat spectacolul de la început. Mă simţeam în siguranţă pe scenă. Dar… cortina a căzut, iar eu m-am întors în cabină, unde am găsit-o pe mama cu ochii umflaţi de plâns. Strângea lucrurile mele din cabină.

— Ce s-a întâmplat, mămico? De ce plângi?

— Cum să nu plâng? în timp ce tu erai plecată la teatru, a fost poliţia la noi! A răsturnat toată casa căutând banii!

— Ce bani, am întrebat eu îngrozită.

— Banii pe care i-a furat Lazăr, de la percepţie! A spart casa de bani cu o gură de lup și a ascuns banii la noi! Erau în pachetul pe care l-a pus sub pat! Poliţiștii ne-au răsturnat toată casa. Lazăr a mărturisit că ești concubina

și complicea lui.

— Vai de mine, mamă! Să nu-l crezi! Nu e adevărat.

Mama m-a privit bănuitoare.

— Nu contează ce cred eu! Totul e să te creadă cei de la poliţie.

Strânsese deja lucrurile și am pornit-o amândouă spre ieșire, unde ne aștepta duba poliţiei. Coșul cu trandafiri a rămas în cabină.

La poliţie, am coborât pe scări, la subsol. Am ajuns într-o sală mare, împărţită în două celule. Într-una din celule erau câţiva bărbaţi în lanţuri, care stăteau în picioare, în cealaltă despărţitură, mare de tot, pe un pat enorm din fier, dormeau cu gura deschisă niște femei grase și cam ofilite. Unele, mai tinere și chiar frumoase, dormeau pe jos. Altele stăteau turcește pe podea, în faţa patului și filmau. Femeile ne-au înconjurat, curioase. Mama a început să povestească ce ni s-a întâmplat. Erau niște fete pline de suflet. Și-au dat imediat seama că n-am nicio vină. Aveau experienţă și au învăţat-o pe mama să ceară ca să fiu consultată de medicul legist. În celulă, pâlpâia o lumină gălbuie. Un singur bec lumina toată această lume nefericită. Îmi părea bine că nu se vede cât sunt de murdară pe faţă. Plânsesem și eram mânjită de fard. Nu apucasem să mă spăl măcar, după premiera în care avusesem, se pare, mare succes!

Înainte de a urca la etajul unde se afla medicul legist, am cerut voie să mă spăl pe faţă la robinetul din curtea prefecturii. „Consultaţia” făcută de medicul legist, care a constatat că sunt virgină, a fost dovada nevinovăţiei mele. Nu știusem ce înseamnă o asemenea „consultaţie”… dar spre rușinea și umilinţa mea, am aflat! Cu această ocazie, chiar comisarul s-a convins de adevărul spuselor mele și și-a dat seama că nu sunt „concubina” lui Lazăr. Cât despre nefericitul de Lazăr… a dispărut pur și simplu. O fi făcut pușcărie. Păcat de el, avea doar 18 ani. Fără îndoială că i-o fi fost rușine să mă revadă, după ce s-a eliberat. Şi-o fi dat seama că mi-a stricat bucuria debutului.

Totuși era debutul meu și sigur că nu-l voi uita

niciodată.

HIP! HIP! URA, MACABI!

Întâmplarea asta a făcut mare vâlvă în cartier la mine. Oamenii erau indignaţi de tot ce mi s-a întâmplat. La fel și colegii mei „de teatru”, domnul Șmilovici și domnul Sadigursky1. Dar asta n-a însemnat că nu aveau pentru mine un sentiment de admiraţie. Dimpotrivă, începuseră chiar să mă stimeze. Era o dovadă că sunt o fată cuminte și că n-am legături din astea amoroase, știu eu, cu băieţii cu care eram prietenă… ca băieţii.

Unul din oamenii minunaţi pe care mi i-a trimis destinul în acest moment a fost maestrul Schwartzman21.3 Dacă nu l-aș fi întâlnit atunci, într-un moment decisiv pentru mine, probabil că nu aș fi ajuns actriţă.

Locuiam pe strada Cantemir și mă duceam destul de des la *Macabi*| pe terenul „Ciocanul”. De fapt, eram cam îndrăgostită de Leib Marcovici. Era cel mai tânăr jucător de la *Macabi* și era supranumit „copilul cu picioare

1. Ș. Șmilovicii şi-i Benjamin Sadigursky – actorii de limbă idiș cunoscuţii în epocă.
2. Haim Schwartzman (1897-1982) – unul din cei mai importanţi dirijori și compozitori de muzică evreiască din România.
3. Macabi – după numele lui Iuda Macabeul, vestit conducător al răscoalei evreiești din sec. Îl î.Hr.; nume de echipe, terenuri și întreceri sportive evreiești.

de aur”. Leib locuia pe strada Traian cu tatăl lui, care era camionagiu.

Eram o puștancă, dar îmi aduc aminte destul de bine de celebrii jucători Alecu Rozenfeld, Anibal Marcovici, Leonte Zilberman și mai ales celebrul Pipa, figură legendară, care umplea terenul nu numai cu pasele lui minunate, dar și cu înjurăturile la adresa jucătorilor. Astfel, am învăţat de la vârsta cea mai fragedă, cele mai iscusite și cele mai complicate înjurături din viaţa mea.

Eram nelipsită la meciurile de pe terenul *Macabi.* Fie strecurându-mă pe lângă garduri, fie reușind să ajung chiar înăuntrul terenului. Nu era ușor! Căci cu trei-patru

ore înainte de meci, începea marele iureș din cartierul evreiesc. Lumea venea puhoi din străzile Văcărești, Iepureanu, Calea Dudești, Labirint, Traian și Nerva Traian etc. Și afară de asta, mai soseau și autobuzele arhipline din alte cartiere, căci pentru evreii din București, meciurile echipei *Macabi* erau „ale lor”!

Bineînţeles că tribunele și peluzele se umpleau foarte repede, chiar cu trei-patru ore înainte de meci, întârziaţii se mulţumeau și cu un loc în vreun copac sau pe câte un gard, ca să poată vedea, chiar de departe și dintr-o poziţie mai puţin comodă, desfășurarea partidei.

S-a vorbit destul de puţin de meciurile care au marcat epoca glorioasă a lui *Macabi.* E vorba despre echipa de juniori în care au jucat: Zigu Walter, Gică Kamiol zis „oase blonde”, Marcel Horovitz zis „Turcu”, Albu, Marcel Blum și Alfred Solomon, zis „Balerina”, care și-a încheiat cariera de fotbalist pe câmpurile de bătălie din Siria, luptând în cadrul armatelor franceze. Mai târziu, a devenit un apreciat reporter la *Paris Match.* Pe baza acestor personalităţi s-a format apoi celebra garnitură a echipei *Macabi,* în care avea să strălucească idolul meu, Leib!

Deși Leib era deja „un nume”, cunoscut, apreciat și iubit, era de o modestie fără margini. Vorbea foarte puţin și privea în jos. Eu eram destul de timidă. Când îl întâlneam, îl salutam și se obișnuise cu mine, căci știa că-l admir și bineînţeles că-i făcea plăcere. Odată l-am întâlnit și părea grăbit. Se ducea, zicea el, la casa Iuliu Barasch (devenită mai târziu cunoscutul *Barașeum),* unde era o repetiţie de cor. Probabil că avea și el vreo drăguţă pe acolo, căci avea mare succes la fete. L-am întrebat dacă poate să mă ia și pe mine. M-a privit mirat și, zărind o licărire de tristeţe dar și de speranţă în ochii mei, probabil că i s-a făcut milă și mi-a spus resemnat: „Bine, hai!”

Ajunși la sală, m-a așezat pe un scaun și… a plecat să-și vadă de „treburile” pentru care venise. Nici nu s-a mai uitat la mine. În schimb, maestrul Schvartzman m-a remarcat.

Cunoșteam aproape toate cântecele care se cântau în cartier și pe care le auzeam din nou, cântate pe mai multe voci, la repetiţiile acestui cor. Maestrul, observând că îngânam odată cu corul cântecele, m-a întrebat într-o pauză dacă nu mă interesează să cânt și eu în ansamblu, dacă am voce. Voce aveam, slavă Domnului, un pogon! Ureche, ce să mai vorbim. Maestrului i-am fost imediat simpatică și ceea ce n-am putut uita niciodată, m-a invitat chiar din prima seară la el acasă, la masă. Probabil că arătam tare nemâncată și... oricum era vineri seara. Am cunoscut-o atunci și pe soţia lui, Sonia, frumoasă și falnică precum o regină. Am întâlnit deci, pentru prima oară în viaţa mea, un muzician. Și ce muzician! Ce dragoste de cântec! Cât entuziasm pentru folclorul idiș! Și cât de modest!

Era foarte agitat înaintea oricărei apariţii în public. Avea ureche absolută și putea să noteze imediat, după ureche, orice melodie fredonată de cineva. Fără greș! Admiraţia mea pentru el era fără margini. Uneori, asistam la repetiţiile lui cu orchestra. Era vară și în grădina *Teatrului Nou* de pe Calea Văcărești, soarele ardea ca focul. Maestrul venea îmbrăcat curat și, pe cap, cu o pălărie de pai. Pălări*ea la Maurice Chevalier.* Când se enerva, descoperind câte un muzicant care cânta fals, îşi scotea furios pălăr ia și mușca câte o bucată din ea. Dar pălăria nu avea gust prea bun, probabil, și atunci începea să scuipe, întâmplarea făcea că scuipa cam în direcţia muzicantului cu pricina. Așa că nu se știa prea bine dacă scuipa paiele, sau pe muzicant. Era un om bun și nu-i plăcea să se certe. Când nu avea pălăria pe cap vedeam cum i se făcea măciucă părul lui cel roșu, ca o flacără. Nu-și dădea seama de nimic! Era atât de transportat! Era un fenomen, ca și maestrul Ion Vasilescu.

Deși faima lui Ion Vasilescu era mult mai mare decât cea a lui Schwartzman, erau egali ca muzicalitate. Schwartzman însă, era ca un diamant pur, încrustat într-o montură prea modestă pentru valoarea lui!

De la el am învăţat dragostea pentru cântecul idiș.

Mai târziu, când devenisem cunoscută pentru repertoriile mele franţuzești și rusești, reveneam cu drag pe Calea Văcărești, să cânt în idiș sub bagheta maestrului. Sincer vorbind, pe atunci idișul meu cam lăsa de dorit. Și totuși destinul a vrut, ca într-o bună zi, să ajung în „Compania Solomon Friedman”.

După ce m-a văzut în *Surica, doctoreasa iscusită,* Solomon a hotărât să mă angajeze. A fost primul meu contract adevărat! Primul spectacol era programat să se joace la Galaţi, la una din cafenelele de lângă gară. Dar mama nu voia, pentru nimic în lume, să mă lase să plec singură în turneu și... au trebuit să o ia și pe dânsa! Solomon era mult prea generos și prea cumsecade pentru un director de teatru. Frieda, soţia lui, era destul de plictisită de această „cumsecădeniei Era sentimentală și...

romanţioasă. Când am cunoscut-o, avea deja 45 – 48 de ani, dar juca roluri de fetiţă. Partenerul ei, Zighi Stern, avea 20 de ani, iar eu, care aveam 17, o interpretam... pe mama ei. Cafeneaua gălăţeană în care trebuia să jucăm era destul de mică. Publicul era gălăgios, spectatorii vorbeau tot timpul „de-ale lor”, ceea ce pe noi ne enerva. În sfârșit... După vreo cinci spectacole nu prea faimoase, Frieda s-a îmbolnăvit. Ca să nu pierdem salariul care se plătea la fiecare spectacol, am intrat eu în rolul Friedei. Dar cine să o joace pe mama ei? Am rugat-o pe mama să mă înlocuiască. Mama a acceptat. Mă auzise repetând și mă gândeam că o să știe să zică măcar câteva vorbe „de legătură”, ca să continuăm spectacolul. În sfârșit, ne-am urcat pe scenă (spectacolul se juca la 5 după-amiază) și am început să jucăm. Eram destul de inconștientă la vârsta aceea, așa că puteam intra în orice rol fără să am emoţii. Când a venit rândul mamei să intre în scenă... ia-o de unde nu-i. Trebuia să intre prin ușa din dreapta. Dar nu era acolo, în schimb am descoperit-o în partea opusă a scenei. Se ţinea cu amândouă mâinile de un scaun și nu voia nici în ruptul capului să înainteze pe podium. Ba, mai mult decât atât, a început să se certe cu mine, în rusește: „Ce m-ai adus aici cu cabotinii ăștia? Ăsta e teatru? în

cafenele?”

Și așa s-a terminat spectacolul nostru de la Galaţi, spre marea mea rușine (pe care mi-o făcuse mama)!

Nu aveam bani să ne întoarcem cu trenul, la București; patronul, furios, n-a vrut să ne plătească. A trebuit să recurgem la ajutorul Comunităţii Evreilor, care ne-a dat, cu acordul primăriei orașului Galaţi, foi de drum. Astfel am ajuns înapoi acasă.

Mi-am dat imediat seama: cu teatrul nu merge chiar așa ușor. Fiind „capul familiei” și trebuind să am grijă de „pâinea noastră cea de toate zilele”, m-am dus din nou să lucrez la fabrica de mătase. Curând, la fabrică s-a declanșat iar o grevă și eu am rămas din nou pe drumuri.

Nu știam încotro să mă îndrept ca să pot câştiga și eu ceva. Înainte de a deveni „artistă”, cântasem în corul pe care îl dirija maestrul Haim Schwartzman, la casa Iuliu Barasch. Maestrul mă aprecia și îmi dădea uneori și mici solouri de interpretat, la Templul Coral, unde se plătea, pe loc, după ce cântai. Întrerupsesem această activitate din pricina turneului de la Galaţi. Acum însă nu mai aveam nicio ocupaţie, așa că am revenit și la cor, și la Templu.

Acolo, la cor, am cunoscut unul din compozitorii la modă pe atunci în cartierul Văcărești-Dudești, pe domnul Alexandra Zoteanu, care era un tânăr subţirel, cu niște ochi foarte frumoși albaștri și cu părul negru. Era slab, timid și foarte bine crescut. Îi plăcea cum cântam și chiar m-a poftit la el acasă să-i ascult compoziţiile. Locuia cu părinţii lui, niște oameni foarte binevoitori. S-a așezat imediat la pian și mi-a cântat diversele lui compoziţii. El, de fapt, era îndrăgostit de o fată, Clara, și îmi vorbea întruna, plin de tandreţe, despre dragostea lui. Mie îmi făcea plăcere. Eram foarte atașată, nu știu dacă eram amorezată de el, dar îmi făcea plăcere să-l întâlnesc, era un om delicat, drăguţ, muzical, și chiar avea o compoziţie care se chema „Dulce ești, dragă-mi ești, dar tu nu ești pentru mine/ Un sărut e orice început, vreau la fel să încep cu tine/ Dulce ești, dragă-mi ești/ Dar o sărutare încă nu mi-ai dat/ Nu te mai codi, fie ce-o fi, un sărat nu e păcat”.

Prietenia noastră a fost așa de frumoasă, el era așa de mândra de simţul meu muzical încât într-o zi m-a luat în vizită la un prieten de-al lui pe care îl admira foarte mult – „un pictor, zicea el, mai tânăr decât mine” (eu cred că el, Alexandru Zoteanu, avea vreo 22 de ani). Și m-a dus pe Calea Văcărești nr. 4, într-o casă în care stătea o doamnă cu părul alb, întinsă pe o canapea, care mi-a dat bună ziua și m-a poftit în camera de alături unde erau prietenii lui. Unul dintre ei era Jules Perahim (Puiu pentru prieteni). Am dat mâna cu el și m-a trecut un fior din cap până în picioare. N-am înţeles ce s-a întâmplat cu mine. M-am așezat într-un colţ, n-am scos o vorbă. Eram fascinată de privirea, de atitudinea, de felul lui de a fi. În casă la el era Geo Bogza, era Paul Păun, era Zola (așa îi spuneam noi poetului Gherasim Luca, care avea să sfârșească, peste ani, în apele Senei), Șesto Pals, Miron Radu Paraschivescu (Lucicu îi spuneam pe vremea aceea) – niște oameni pe care îi întâlneam pentru prima dată, niște intelectuali, poeţi. Erau suprarealiști. Eu eram uluită, intram într-o lume de vis, pe care n-o înţelegeam, și în plus, era Puiu Perahim, de care m-am îndrăgostit pe loc.

Sandu Zoteanu era foarte mândru de prietena lui Agnia Bogoslava, care era deja o „actriţă”. Ei se uitau la mine ca la o profesionistă, ca cineva care lucrează, cu toate că și ei scriseseră, Zola publicase deja o carte, Perahim făcea desene la *Cuvântul liber,* erau acolo o mulţime de oameni care se ocupau cu literatura. Venise și Aurel Baranga[5], care tocmai terminase medicina, era doctor și se pregătea să se însoare. Era o lume absolut nouă pentru mine, o lume boemă.

Desigur, nimeni nu avea bani în această societate, nimeni nu câștiga, nimeni nu era salariat sau așa ceva, fiecare, „ciocănea”, cum spuneam noi, așa, pe undeva, câte o sutică-două. Nimănui nici nu-i trecea prin minte să discute despre bani sau, Dumnezeule mare, despre bunuri sau despre bogăţii.

---

5 Aurel Baranga (1913-1979) - viitorul dramaturg, a fost activ, la începutul carierei sale literare, în grupări de avangardă.

Dar eu trebuia să-mi văd de-ale mele. Activitatea de coristă nu mă satisfăcea. Visam să joc cu adevărat, să fiu o artistă cunoscută, nu o simplă coristă la maestrul

Schwartzman. Aşteptam ocazia; şi a venit, având chipul rubicond al lui Leo S. Strassberg. Directorul teatrului *Jigniţa* era pe vremea acea dl. Kremnitzer. El mă văzuse în *„Surica”* şi-i rămăsesem în minte ca o fetiţă slăbănoagă, de 34 kg., cum eram pe atunci. Între timp însă, mă îngrăşasem… aveam 36! Tocmai de o asemenea parteneră avea nevoie marele comic austriac Strassberg. Mâncău din fire şi foarte pofticios, lui Strassberg îi plăcea să povestească pe scenă anecdote despre mâncare. Eu trebuia să-l întreb îngreţoşată: „Cum adică? Aţi mâncat supa în care se afla o muscă?”. Mic şi rotund ca o minge, Strassberg răspundea că supa a fost grozavă iar musca, delicioasă, şi faţa i se umplea de o mare fericire. Contrastul dintre fetiţa numai piele şi oase şi grăsuţul domn Strassberg era probabil foarte comic, de vreme ce spectatorii râdeau cu atâta poftă! Directorul teatrului era mulţumit şi-mi plătea gajul în fiecare seară. Primeam doar câţiva bănuţi.

Dar cât eram de fericită… Jucam cu pasiune şi eram convinsă că sunt cu totul dăruită scenei. Şi apoi, se întâmplase şi un fapt nou în viaţa mea. După spectacol, seară de seară, pe scările Morgăi, vis-à-vis de teatrul *Jigniţa,* mă aştepta Perahim.

Era vară, se deschideau grădinile. Eu aveam un mic angajament, spuneam câteva vorbe, la Teatrul *Izbânda* de pe Calea Văcărești. Într-o bună zi, m-am pomenit cu un angajament de la domnul Negrescu, un negustor care îşi încerca norocul organizând turnee teatrale. Auzind că eu aș şti să cânt bine şi în românește, mi-a propus un contract, să plec în provincie cu o trupă în care vedetele erau Elena Zamora, tenorul Brună, şi doi actori comici – Karmer şi Pizone (cu Nicuşor Karmer, textier şi interpret, aveam să mă întâlnesc de multe ori de-a lungul carierei mele). Bineînţeles, eu eram angajată cu mama, pentru că eram minoră, şi mama nu-mi dădea voie să plec fără ea.

Probabil că era ceva de capul meu de vreme ce impresarului i-a convenit să plătească încă o persoană în plus. Și, iată-mă o actriţă cu valoare, pentru care se acceptau anumite clauze speciale de contract. Spectacolul – de care nu prea îmi mai amintesc – n-a prea avut succes și deci, după un scurt voiaj în provincie, ne-am înapoiat cu toţii la București.

Primul lucru pe care l-am făcut, a fost să dau fuga pe strada Văcărești nr. 4 la noii mei prieteni. Ei s-au bucurat să mă vadă, deh, o actriţă tânără care a fost în turneu cu Zamora, o cântăreaţă de operă destul de celebră pe vremea aceea. Iar eu eram fericită că revin în casa aceea, în care aveam să-l revăd pe Perahim.

Între timp, prietenul și confidentul meu Zoteanu, s-a îmbolnăvit. El de fapt era bolnav de plămâni și, în vara aceea, care era când ploioasă când arzătoare, a făcut o reșută foarte gravă și s-a prăpădit. A fost o mare lovitură pentru mine, o mare pierdere. Bunul, inteligentul meu prieten atât de elegant, de bine crescut, nu mai era. A fost primul care m-a stimat ca actriţă. Am fost la înmormântarea lui și mi-am pierdut cumpătul. Am plâns, am urlat, nu știam că mă pot dezlănţui astfel pentru un om de care mă simţeam atât de mult legată. Noii mei prieteni chiar crezuseră că este, de fapt, logodnicul meu, căci el știa să mă recomande atât de călduros, cu atâta entuziasm. Pierdeam atunci pe cel care, pentru prima dată, m-a pus în valoare ca om și ca artist.

Când ne-am întors de la înmormântare, la care au participat, bineînţeles, toţi prietenii lui, deci și Puiu Perahim, m-au luat acasă la ei. Atunci Perahim m-a ţinut în braţe pentru prima oară, ca să pot plânge pe umărul lui. Toată tandreţea lui, în tristeţea aceea, era atât de mare și mi-a făcut atât de bine, că am uitat de ce plâng și am fost fericită că sunt în braţele lui, cu toate că el nici nu se gândea la altceva decât să mă consoleze. Atunci încă nu-și dădea seama că îl iubeam atât de mult. Aveam 16 ani și el avea 18. Era primul meu amor.

MAJESTIC! TIC! TIC! TIC!

Dar viaţa merge înainte. Cariera mea îşi urma cursul. După turneul cu Elena Zamora, am primit propunerea de a juca într-o operetă care, se spunea, era scrisă exact pentru vocea mea. Opereta se numea *Mamzelle Nitouche,* o operetă celebră pe vremea aceea, aparţinând compozitorului francez Hervé, de care eu habar n-aveam. Un actor de la Craiova, Manu Nedeianu[6], s-a prezentat la mine acasă și mi-a propus să vin să joc la Craiova. Am întrebat-o pe mama ce părere are. Nu-mi puteam permite să fac nimic fără ca ea să fie de acord, deși nu eram în relaţii foarte bune. Avea altă mentalitate, altă fire, nu ne-am înţeles, din păcate. Toată copilăria mea am suferit din cauza acestei neînţelegeri.

Mama a fost de acord, bineînţeles, după ce s-a discutat și despre bani, cu condiţia ca ea să meargă cu mine la Craiova. Și așa am debutat în rolul principal din opereta *Mamzelle Nitouche.* Spectacolul se juca în grădina unei berării, unde se mâncau mititei și se bea bere și în timpul ăsta se jucau operete, reviste, vodeviluri. Așa era tradiţia pe vremea aceea în România. În Craiova jucaseră actriţe celebre care erau vedete la Tănase, cum ar fi Nataliţa Pavelescu, Violeta Ionescu. Trupa în care apăream eu acum era mai modestă, ceea ce explică într-un fel cum de s-au încumetat să recurgă la o tânără necunoscută ca mine dar care avea o voce frumoasă. Dirijor era Victor Predescu, iar la tobă era un băiat pe care îl chema Ghiţă, cu care m-am împrietenit repede, în primul rând pentru că era foarte modest. Tocmai se eliberase din armată și era tuns chilug.

Exista pe vremea aceea un obicei la astfel de spectacole, de care poate numai cei de o generaţie cu mine îşi mai aduc aminte. În timp ce se desfășura spectacolul, se obișnuia ca o actriţă care apăruse în actul I și nu mai avea ce juca în actul II, să se plimbe printre spectatori făcând chetă. Ce însemna chetă? Ea pleca de pe scenă, adică din culise, cu o muscă vie în mâna stângă, făcută pumn, și în mâna dreaptă cu o farfurie cu care se îndrepta spre fiecare

6 Manu Nedeianu - mai târziu artist emerit, director al Teatrului Național din Craiova.

masă și spunea – „Bonsoir”, și oamenii îi puneau 5 sau 10 lei în farfurie. Mergea cu cheta asta în toată grădina, strângea banii și pe urmă se înapoia în culise, unde o aștepta directorul. În faţa lui, ea trebuia să deschidă pumnul și să-i arate musca zburând. Adică n-a putut să fure bani. Așa încredere aveau directorii în actriţe pe vremea aceea, în provincie.

Spectacolele cu această operetă se desfășurau într-o atmosferă foarte nostimă. Închipuiţi-vă cum sunau cupletele și ariile operetei în abur și miros de mititei, cum ne aplaudau mesenii care se aflau în faţa halbelor de bere. Era un soi de comuniune între clienţii berăriei și artiști, care le sporeau primilor cheful de a petrece. Era obiceiul timpului să mergi seara la grădină să mănânci ceva și să vezi și un vodevil sau o operetă. Iar succesul actorilor nu se lăsa așteptat.

Ei bine, într-una din serile astea, au venit la grădină să bea o bere și să se mai distreze doi tineri, Stroe și

Vasilache. Se pare că le plăcusem foarte mult. După spectacol, mi-au trimis vorbă printr-un răvaș, că mă invită a doua zi să mă întâlnesc cu ei la doamna poetesă Elena Farago2, la care ei erau în vizită. A doua zi după amiază, m-am înfiinţat la doamna Elena Farago, pe care o cunoșteam dinainte, căci mai jucasem la Craiova. Și m-am întâlnit cu Stroe și Vasilache, care printre glume și complimente – ah, cât de tineri eram atunci! – mi-au spus că vor face un teatru. Că plecaseră de la *Alhambra,* că au închiriat o sală în pasajul *Comedia* și că vor deschide acolo un teatru care se va chema *Majestic* și unde se vor juca reviste. M-au întrebat dacă vreau să mă angajeze la ei, dacă sunt de acord. Și eu am fost de acord. Și așa am făcut primul meu contract, pe o întreagă stagiune, la Stroe și Vasilache, în anul 1933.

Iată deci că aveam un scop în viaţă. Eram deja o actriţă. Mi-am luat rămas bun de la prietenii din Craiova. Printre ei era Sandu Zamă, care era fiul celui mai mare librar din Craiova (el s-a numit apoi Sandu Assan și a fost secretarul literar al Teatrului Municipal, pe vremea

Doamnei Bulandra). În drum spre București, am făcut un mic detur la Turnu Severin, unde l-am văzut pe prietenul meu Ghiţă. Era foarte amorezat de mine, așa că l-am recompensat plimbându-mă cu el toată noaptea înainte de a începe adevărata mea carieră artistică.

Și iată, s-a făcut și toamnă și am început repetiţiile la Teatrul *Majestic.* Eram cu toţii tineri, dornici de afirmare, repetam într-o atmosferă de voie bună și speranţă: Nicolaide, Jana Costea, Tilda Radovici, Stroe și Vasilache, Agnia Bogoslava. Se ridica cortina și se cânta:

2. Elena Farago – poetă simbolistă, personalitate cunoscută în lumea boemă a Craiovei din acel timp.

„Majestic-tic-tic-tic-tic, / ești mic, dar șic /Majestic-tic-tictic-tic / cât un pitic / nu știu cum dar tu din prima seară / mi-ai lăsat un of la inimioară / Majestic-tic-tic-tic / un bun amic / Majestic-tic-tic-tic-tic / după tipic / îţi vom fi credincioși de-astă seară / Majestic-tic-tic-tic / ești mic dar șic/ tic-tic-tic-tic-tic”.

Teatrul se afla în centrul Bucureștiului, într-o altă Iunie, cu alţi oameni. Era acolo Puiu Maximilian, fiul lui Vladimir Maximilian[7]. Era ofiţer pe vremea aceea și, fiind prieten cu Stroe și Vasilache, le făcea versuri pentru revistele montate la *Majestic.* Vasilache era însurat cu pictoriţa Marcela Cordescu (sora ei, Florica, măritată cu poetul Eugen Jebeleanu, mi-a făcut mai târziu un frumos portret care se află, probabil, la unul din fiii mei). Eu stăteam pe vremea aceea pe Calea Dudești. Puiu Perahim venea câteodată, seara, să mă ia de la teatru. Spectacolele se terminau târziu în noapte și, până ajungeam acasă, se făcea 2 sau 3. Mergeam pe drum ţinându-ne de mână, vorbeam, ne mai opream, spuneam versuri, cântam, în fine trăiam atunci un timp romantic.

Cariera mea evolua, lucrurile mergeau înainte, se desfășurau de la sine. Am făcut o dată o comparaţie cu alte colege ale mele din timpurile acelea. Toate erau preocupate să-și menţină locul, să facă faţă concurenţei,

---

7 Vladimir Maximilian - actor de operetă ajuns după război actor de frunte al Teatrului Național din București.

invidiilor. Eu n-am cunoscut acest sentiment. Jucam teatru, dar visam la lumea mea de acolo, de pe Calea Văcărești, de pe Calea Dudești, la băieţii suprarealiști. Ei au scos o revistă care se chema „Puia”, pe care i-au trimis-o lui Nicolae Iorga, drept care vreo trei dintre ei au fost arestaţi. Și, sigur, toate lucrurile astea le trăiam intens. Eram mereu cu gândul la dramele noastre evreiești din cartier.

La teatru veneam fără să am vreo grijă. Gărdescu4, atunci tânăr coleg la teatrul lui Stroe și Vasilache, îmi făcea așa-zise omagii, îmi cumpăra o prăjitură de la Cofetăria Anghelescu. Și mă întreba: „Ce prăjitură cumpără astăzi domnișoara Agnia?”. Și eu spuneam „Ca de obicei, o savarină, mulţumesc”. Cam așa se desfășura viaţa noastră profesională din vremea aceea. Lumea venea buluc la teatru să se distreze. Râdeam în spectacolele noastre de cei care se duceau la băi, lumea se amuza de comediile cu Nicolaide și Gărdescu. Era un teatru minunat iar noi eram lansaţi și aveam, seară de seară, un succes nemăsurat.

La *Majestic* era regizor de culise un tânăr înalt. îl chema Mihai Zirra. Era foarte simpatic, cultivat, foarte gentleman, din familie bună. Din când în când, îmi aducea o cafea la cabină. Era politicos, mereu pe lângă mine, curtenitor și, până la urmă, a început să-mi facă mici aluzii, mici declaraţii. Că el îşi dorește o zână cu care să stea în casa lui, să fie fericit, că îşi dorește o soţie. Eu mă uitam la el, aveam 18 ani cred, mă uitam la el și zâmbeam. Mi se părea comic auzind pe cineva care-mi vorbea de căsătorie. Eu n-aveam nici casă, locuiam cu mama mea într-o odaie și o săliţă, eram bucuroasă că aduc leafa acasă, dormeam cu ea în pat. Când adormea, scoteam radioul, era un radio cu căști, care avea așa, ca un fel de bulgăre de cărbune, pe care învârtindu-l prindeam tot felul de posturi și ascultam muzică toată noaptea. Veneam acasă, mă spălam și mă băgăm în pat cu mama, care dormea deja. De unde să-mi treacă mie prin cap să stau cu cineva? Și apoi, dacă mă gândeam la cineva, acela era Puiu Perahim, amorul meu secret. Pentru el existam!

4. Nicolae Gărdescu – cunoscut actor comic, afirmat pe scenele teatrelor de revistă, comedie și operetă.

Mihai Zirra era din Ploiești, tatăl lui fusese cândva directorul Vămilor, era unicul copil al unor părinţi destul de bătrâni și era prieten cu Vasilache. Erau din același oraș. Sigur că atunci când Stroe a făcut un teatru împreună cu Vasilache, l-au angajat și pe Zürа. Eu nu-l cunoșteam. Zirra îmi tot făcea mici avansuri, găseam în cabină câte ceva de la el, câte un ziar, câte o floricică într-un pahar, era foarte atent cu mine… Astfel că situaţia devenea din ce în ce mai penibilă. El era nenorocit, slăbise, nu dormea nopţile, îmi aţinea calea. Dacă venea cineva să mă ia, ne urmărea de undeva din umbră, fără să spună nimic. Umbla nenorocit și disperat. Toată lumea îl compătimea. Mi-era milă de el și mă simţeam prost în toată treaba asta. Mă gândeam, cum să mă mărit așa, hodoronc-tronc, cu cineva care îmi era simpatic, îmi era drag, dar…? Cum ar fi fost să le povestesc prietenilor mei de pe Calea Văcărești, care duceau o existenţă atât de non-conformistă, că mă căsătoresc. Mi-ar fi râs în nas. Nici nu se punea problema. Pe de altă parte, situaţia mea de-acasă devenise foarte complicată. Să dormi cu mama, o deranjezi și pe ea, ţi-e greu și ţie. Crescusem, eram mare, nu mai încăpeam în pat, n-aveam o cameră, nu aveam nimic, mi-era foarte greu. Și tot gândindu-mă și gândindu-mă, într-un târziu, după toate insistenţele, mi-am zis că poate ar fi bine să plec de-acasă și să mă mărit cu Zirra. Așa, în toată inconștienţa mea de la 18 ani și jumătate.

Între timp teatrul, care mergea foarte bine, intra în vacanţă și se făceau mari mișcări între marile teatre de revistă. Teatrul *Alhambra,* condus de Nicolae Vlădoianu și Nicușor Constantinescu, s-a mutat din Sărindar, de lângă restaurantul *Modern,* într-o sală nouă în spatele Poștei, devenind *Alhambra-Excelsior.* Teatrul dispunea aici de o sală cu instalaţii tehnice noi, cu scenă în mișcare, cu trape care coborau și urcau. Se făceau schimbări în revista românească. Cât fusese Tănase, revista avea decorurile și costumele de la Paris. Adică era lux, erau pene, strasuri,

pe când aici, la *Excelsior,* făcuseră tot felul de inovaţii tehnice, aduseseră noi instalaţii de lumini, efecte noi, în fine, ceva cu totul neobișnuit până atunci în România. Deci s-au investit foarte mulţi bani și s-a dat sfară în ţară că se angajează, prin concurs, elemente vocale, dansatoare, gimnaste – oameni cu tot felul de însușiri artistice, până în 20 de ani. Züra, care făcuse Conservatorul și îi cunoștea pe toţi actorii, mi-a spus la un moment dat „Te duci la *Alhambra* să te angajezi, îţi trebuie un teatru de revistă mai mare, cu perspective, cu roluri mai importante. Ăsta e cel mai mare teatru de revistă. S-ar putea să devii o mare vedetă. Aici e un teatru de tineret, băieţii, Stroe și Vasilache, se întorc și ei la Tănase, pentru că nu mai pot ţine teatral acesta”. L-am ascultat pe Zirra. El era rodat în lumea asta artistică a Bucureștilor pe care eu nu o prea cunoșteam.

Și, într-o bună dimineaţă, destinul m-a trimis la domnul Ion Vasilescu. El era în holul teatrului din spatele Poștei. Pe scenă și înjurai scenei se băteau cuie, se puneau covoare, se montau reflectoare, se făceau probe de lumină. Domnul Vasilescu, un domn slăbuţ cu părul aproape alb, făcea game, singur, la pian. M-am apropiat de el.

— Am venit să vă întreb ceva domnule.

— Da, domnișoară, te ascult.

— Eu știu să cânt și am fost în trapa lui Stroe și Vasilache până acum. Probabil că o să închidem stagiunea și am vrut să vă întreb dacă n-aveţi nevoie de cineva care să cânte.

— Să cânte? Dumneata știi să cânţi? – s-a uitat el la mine. Eram slabă, aveam 40 de kilograme.

— Bine stai jos, ia să vedem. Și a făcut așa niște încercări la pian, La ta, la, la, la, la, la, la…

— A, zic, e foarte frumoasă melodia asta.

— Da, e o melodie foarte frumoasă, trebuia să o cânte Mia Apostolescu, dar e o melodie care a rămas liberă, dumitale îţi place? Ai putea s-o cânţi? ia să aud, poţi să cânţi după mine?

Și am cântat după el *Glasul roţilor de tren.* Mi-a dat o

fiţuică cu un text pe care l-am descifrat și l-am cântat. Apoi el mi-a spus:

— Extraordinar. Cum s-a nimerit? Eu am venit întâmplător, nu trebuia să vin astăzi la teatru și Dumnezeu mi-a trimis o zână, o adevărată zână.

Eu am încremenit.

— Cum te cheamă?

— Agnia Bogoslava, am spus eu pierdută.

— Bine dar ai o voce nemaipomenită, un timbru cald, suav. Ai să cânţi cântecul ăsta.

…Cam așa arată toate întâmplările din viaţa mea, din cariera mea teatrală timp de 60 de ani.

A doua zi am venit la teatru, m-am dus la birou și am semnat un contract cu tot felul de clauze. Nici nu știam să citesc un contract, știam numai că voi avea un salariu de 3.000 de lei pe lună. Pe vremea aceea, la *Alhambra* jucau niște fiinţe din astea căzute parcă din cer: Silly Vasiliu, Lulu Nicolau, Virginica Popescu, Margareta Marian, niște splendori, niște femei care aveau fiecare câte un prieten, fie subsecretar de Stat, fie director la un știu ce mare întreprindere, fie Ministrul Comunicaţiilor. În cabinele lor se bea șampanie, se mâncau icre negre, se primeau regulat coșuri impresionante cu flori și aveau ca salarii 60.000, 80.000, 50.000 de lei pe lună.

Eu, bineînţeles, habar n-aveam. Dar eu repetam și cântam *Glasul roţilor de tren.* La repetiţii, toată trupa se oprea și asculta în timp ce eu cântam. Dirijorul Ion Vasilescu făcuse orchestraţiile. El dirija din fosă și cu ochii gata să mă mănânce nu alta, de fericire. Cât despre mine, eu cântam acolo, un cântec, așa cum le cântam pe toate. Nici mai mult, nici mai puţin. Era un cântec frumos, melodios, îl cântam cu plăcere, nu era nimic special. De aceea n-am înţeles de ce apariţia mea la Teatrul *Excelsior,* în anul 1936, a fost cel mai mare succes de revistă al timpului. Erau unii spectatori care veneau numai la actul II, la ora când știau că se joacă tabloul în care apare Agnia Bogoslava, care cânta *Glasul roţilor de tren.* După ce cântam eu, plecau. Ei nu veneau la teatru decât pentru

asta. Nu-i interesa restul revistei, deși toate numerele erau minunate: balete, lux, tehnică, o revistă foarte modernă. Ei bine, cel mai mare succes l-a avut această biată copilă îmbrăcată cu o le, cu niște pantofi negri aduși de acasă. *Glasul roţilor de tren.* Mi-aduc aminte că după premieră a fost convocat tot colectivul de actori la teatru și s-au dat diverse premii. Am luat și eu unul pentru succesul obţinut. Domnul Vlădoianu mi-a înmânat plicul. Eu am mulţumit, toată roșie de bucurie și de confuzie. Am deschis plicul numai după ce am ieșit din teatru. Era o scrisorică: „Felicitările noastre și la mai mare”. Și înăuntru era 1.000 de lei. Întreagă. Astăzi, când scriu aceste rânduri, mi se pare o nimica toată, dar atunci lucrurile acestea aveau o foarte mare importanţă, erau extraordinare pentru mine. Mi-e rușine că m-am lăudat atâta cu succesul meu de atunci. Am făcut-o nu pentru a mă lăuda, ci ca să arăt care era atmosfera creată pe vremea aceea în jurul unui cuplet interpretat de o fetiţă îmbrăcată într-un costum naţional vechi, găsit undeva, în garderoba teatrului *Alhambra,* și care înnobila tot teatrul anului acela 1936.

Viaţa noastră, a actorilor, îşi are momentele sale amuzante de care ne amintim uneori cu plăcere. Culisele teatrului sunt pline de povești. Iată una care îmi vine acum în memorie. După ce am terminat angajamentul de la

Alhambra-Excelsior, am jucat într-o piesă cu Timică, Silvia Dumitrescu, Silvia Fulda și Geo Maican. Se chema *Kontușovka Palace.* Acţiunea se petrecea într-un hotel cu acest nume și eu jucam o tânără amoreză. Eram, în piesă, într-un amor nebun cu Geo Maican. Mie nu-mi plăceau rolurile de domnișoare inocente și frumoase, preferam roluri mai interesante, dar așa era piesa. Silvia Dumitrescu era nevasta lui Timică și era la fel de îndrăgostită de el ca la început. Ea fusese în balet la Operetă, unde juca Leonard, iar Timică interpreta partiturile comice. După fiecare spectacol, Silvia îl aștepta pe Timică la intrarea artiștilor. Se spune că într-o seară ea aștepta, ca de obicei, la ușă, plângând, atât era de amorezată, și tocmai trecea pe acolo Leonard, marele amorez al tuturor femeilor din

acel timp, și o întreabă pe Silvia: „De ce plângi dragă, mă iubești?”. Ea îi răspunde „Nu pe dumneavoastră, pe Timică”. Ei bine, nu-i fusese lui Leonard să audă de multe ori așa ceva. Ceea ce n-a împiedicat-o, peste ani, să fugă din România cu un italian care-i făcea curte și de care s-a îndrăgostit. Timică a fost distrus, căci o iubea. Bineînţeles că italianul a lăsat-o baltă și ea s-a întors înapoi. Și Timică, acest minunat actor, bun și cumsecade cum era, a iertat-o. În ceea ce mă privește, eu îl adoram pe Timică. Pe cât era de drăguţ, admiram la el capacitatea de a interpreta psihologi și profesori universitari deși era un analfabet. Aflându-mă pe scenă alături de el, îmi uitam câteodată replicile. Era atât de autentic, surprinzător, firesc. Juca în acest spectacol un personaj escroc, mincinos, cu care n-avea nicio legătură în viaţă. Nu-mi venea a crede. Timică venea la repetiţie ca un funcţionar la birou. În momentul în care îşi lua textul în mână, se transforma, ca prin minune, în personajul pe care trebuia să îl joace, să-l creeze. L-am văzut venind zgribulit în dimineţile de iarnă. Întârzia câteodată. Îşi lua la repezeală textul, îl deschidea la pagina respectivă și devenea, într-un minut, Lordul Beconsfield, să spunem, din nu știu care piesă, spre marele respect al colegilor, care înlemneau uitându-se la el. Sau în Doolitle din *Pygmalion* de Bernard Shaw, în 5 minute era atât de beat pe scenă, încât oamenii care aranjau decorul se dădeau de o parte să nu cadă peste ei. Când închidea caietul în care îşi scrisese rolul, redevenea același funcţionar corect, serios și fără comentarii.

JIDANII LA PALESTINA

Și așa a trecut anul 1936, apoi au venit anii ’37, ’38. Ca să mă întorc la Zirra, trebuie să spun că el era pe vremea aceea crainic la Radio. Numele meu începuse să capete o anumită faimă și eram deseori chemată la Radio. Zirra era un om modest. Poate și datorită succeselor mele începuse și lui să-i meargă mai bine.

Intrasem în casa familiei Zirra din strada Știrbei Vodă cu o valijoară în mână și mă instalasem în camera lui Mihai. Viaţa se desfășura normal, fără ca vreo umbră să se

abată asupra noastră. Familia Zirra era o familie onorabilă, dar nu era înstărită. Aveam momente când mă simţeam vinovată că venisem așa, cu mâinile în buzunare, fără să am posibilitatea să le ușurez cu ceva traiul.

Pe măsură ce timpul trecea, deveneam și eu mai cunoscută și mai solicitată. Începusem chiar să câştig destul de bine și mă bucuram să pot face, cu banii câştigaţi, o serie de transformări în casă, care acum era și a mea. Încetul cu încetul, ajunsesem să câştig mulţi bani: discuri, reclamă, piese la Radio, festivaluri. Ba, la un moment dat, am avut posibilitatea, datorită lui „Leul" Mugur1, directorul teatrului radiofonic, să fac în așa fel ca Mihai să fie angajat ca regizor la această redacţie, care căpătase atunci o mare

1. Profesorul Gheorghe Mugur era denumit „Leul".

Importanţă. Mihai era un om tandru și cald. Îmi lăsa dimineaţa, alături de pat, în fiecare zi, când o scrisoare de amor, câteodată un mic cadou, și îmi alcătuise chiar o carte plină de cuvinte frumoase și poezii, scrise special pentru mine. Nu-mi părea rău că am acceptat să mă căsătoresc cu el, cu toate că-l iubeam pe Perahim, dar știam că nu puteam să mă mărit niciodată cu el. Eram prea săraci. De multe ori, mi-era dor de atmosfera din casa Perahim și mă duceam în Calea Văcărești nr. 4, ca să mai aflu câte ceva despre vreun scriitor sau un nou eveniment cultural. Tânjeam după o astfel atmosferă pe care nu o regăseam în casa Zirra. Aici, în schimb, se pregăteau tot felul de lupte politice căci socrul meu era „lupist"[8] și era desigur împotriva lui Maniu sau a lui Mihalache.

Eu nu aveam niciun fel de interes pentru politică. Eram foarte bună prietenă cu familia socrului meu, ei locuiseră la Iași și acum se mutau la București. Mai ales cu Socrate Zirra, unul din verii lui Mihai, care venise la București să se însoare cu o fată săracă basarabeancă, ceea ce constituia o mezalianţă în mentalitatea familiei. În casă veneau mulţi ofiţeri, prieteni de-ai lui Mihai, care mă

8 „lupist" - membru al Partidului Național Țărănesc, care împărtășea ideologia doctorului Nicolae Lupu.

admirau și erau mândri când ieșeam împreună la restaurant, după câte un spectacol în care avusesem succes.

Jucam pe vremea aceea la Teatrul *Comedia,* care făcea parte din asociaţia teatrală *SCITA*[9]*.* La început am avut o apariţie în prima piesă a lui Mihail Sebastian *Jocul de-a vacanta* (o interpretam pe servitoarea Agneș), alături de Leny Caler, George Vraca, Mișu Fotino, Marcel Anghelescu. În anii ’37, ’38 fusesem în diferite turnee cu Leny Caler, câteodată o înlocuiam pe Nora Piacentini în diversele roluri pe care le juca cu Mircea Șeptilici.

Amintirea cea mai puternică pe care o păstrez din anii aceia este legată însă de spectacolul *Azilul de noapte* de Maxim Gorki, montat la Teatrul *Regina Maria.* Sică Alexandrescu, directorul nostru, m-a chemat la el în birou și m-a rugat să vin în fiecare dimineaţă la teatru să fac legătura dintre regizor și actori. El știa că eu vorbesc rusește, iar regizorul rus care punea spectacolul în scenă nu vorbea nicio altă limbă. îl avea pe Maxim Gorki în trup și în suflet. Dar nu se putea înţelege cu actorii. Nu era un lucru lesne să faci ca indicaţiile lui să ajungă la actorii români. Totuși, a reușit să le imprime ceva anume, în așa fel încât personajele să capete o autenticitate slavă. Desigur, acest lucru s-a datorat și faptului că în distribuţia spectacolului se aflau câţiva monștri sacri ai teatrului românesc din anii ’37 – 38. Rar ţi-era dat să-i vezi adunaţi laolaltă pe aceeași scenă și în aceeași seară, pe un Bulfinschi, un Morţun, un Vraca, un Jules Cazaban, pe Willy Ronea, Eugenia Zaharia, Tanţi Cocea, Fifi Harand, Beate Fredanov, Toni Bulandra (ah, ce baron fantastic a jucat el în acest spectacol). Eu eram, printre ei ca o pasăre în codru. Mă jucam cu toţi, stăteam pe genunchii lor și îi rugam să spună povești. Mă gândesc și azi cu evlavie la acești actori minunaţi, alături de care am avut șansa să joc. Îmi aduc aminte mai ales de Vraca, mai apropiat de actorii tineri și cu care mă împrietenisem. Era un om calm,

9 SCITA - asociație teatrală cu caracter de trust, inițiată și condusă de regizorul Sică Alexandrescu și de finanțatorul Puiu Berești eanu.

liniștit, bun, înţelegător și îşi purta frumuseţea ca și cum nu i-ar fi aparţinut, era ceva independent de el. Toată lumea îi vorbea unui frumos și femeile erau atrase de frumuseţea lui. Mi-aduc aminte, că peste ani, se răspândise printre actori o anecdotă: se spunea că, fiind invitat să devină membru de partid, a fost chemat la o ședinţă la care toată lumea îl tot lăuda. La un moment dat s-a auzit o voce din sală:

— Am auzit că dumneavoastră aţi avut relaţii ou Regina Maria.

Atunci Vraca și-a ridicat genele lui lungi, s-a uitat în ochii „tovarășului" și i-a spus:

— Deh, ce să fac, m-a iubit.

Un alt mare actor – Toni Bulandra, un om extrem de delicat, de politicos, un Domn, suferea pe vremea aceea de un amor pe care îl avea pentru o colegă de-a mea, Elvira Petreanu, un amor interzis, care le-a produs multă suferinţă (în turneu se închidea deseori în cabină, bea și plângea până adormea). Morţun suferea de reumatism și-l ungeau în fiecare dimineaţă cu *Daiacol,* până și azi mai am în nări mirosul de tinctură de iod. El era foarte slab, ca un schelet și era într-o continuă rivalitate cu Bulfânschi care avea un cap mare și o burtă respectabilă, dar era un extraordinar dansator. Când plecam cu spectacolul în turneu, mă invita la dans. Eu eram foarte flatată, eram un copil pe lângă ei... Făcusem în acest spectacol o compoziţie despre care s-a vorbit mult. Regizorul – în nenumăratele discuţii pe care le-am avut cu el în timpul repetiţiilor, când trebuia să le traduc actorilor indicaţiile lui – îmi spunea că însuși Gorki și-ar fi dorit un asemenea personaj, fără text, care să cânte un cântec dezolant. Jucam o cântăreaţă în zdrenţe, bandajată la cap cu un fel de șal și care se acompania la harpă. Îi ţinea isonul un copil cu șapcă, tot în zdrenţe, care făcea tot timpul din gură *estam-tam-tam, estam-tam-tam...* în timpul ăsta eu cântam:

Marusia a luat otravă și a dus-o la spital/ și acolo la spitalul doi doctori și o soră stomacul i-au tăiat/ Marusia,

ah Marusia, deschide ochii tăi/ Marusia îmi răspunde: nu pot căci am murit/.

La premieră, în ropote de aplauze, o parte din spectatori râdeau, alţii plângeau. Mai păstram, poate, în subconștientul meu unele amintiri din copilăria mea rusească. Cine știe! După un spectacol a venit în cabină să mă felicite maestrul Ion Manolescul şi I mi-a spus: „Am să aduc clasa mea de la Conservator să vadă cum interpretezi dumneata un personaj. t-r-agicomicic”.

Când ne-am întors la București din turneul cu *Azilul de noapte*. Începuse să bată un vânt de nebunie. Pe străzi defilau tineri îmbrăcaţi în cămăși verzi. Legionarii! 1 Cântau despre „sfânta tinereţe, l’e-gionară a”, despre „c-apitanul 11” lor, despre „moartea, l’e-gionarăă”, despre „sfânta misiune faţă de Dumnezeu și Ţ-arăă” și-i înjurau pe J-i-daniii”.

Orașul era plin de ofiţeri nemţi, în uniformă. Șeful guvernului, Armand Călinescu, fusese asasinat de legionari. Am simţit nevoia să-l văd pe Perahim, să-mi „explice e „el ce se întâmplă, să înţeleg… Am alergat în Calea Văcărești. Perahim nu era acasă. Mama lui era disperată. Fusese concentrat și nu se știa nimic despre el.

Am aflat adresa regimentului și am plecat, căutând în mintea mea numele vreunuia dintre ofiţerii cunoscuţi, care veneau la Zirra în casă. Mă gândeam să mă rog de vreunul dintre ei să-l scoată pe Perahim, ca să-l aduc acasă. Și… mi-am adus aminte de colonelul Strâmbu, a cărui nevastă juca uneori cărţi cu soacra mea. Am dat un telefon și am întrebat de colonel. Din fericire era acasă. I-am spus că am un prieten, pictor, concentrat în regimentul 2 Vânători „Regina E-lisabetaa” și l-am rugat să intervină ca să i se dea drumul, pentru că mama lui era pe moarte!

Colonelul Strâmbu mă văzuse jucând la teatrul *Alhambra* și era înnebunit după *Glasul roţilor de tren.* N-a fost greu să-l conving. S-a urcat în mașină și, în drum spre regimentul în care era concentrat Perahim, a trecut să mă ia și pe mine de acasă. Am ajuns la regiment exact când suna stingerea. Sosirea unui colonel la o asemenea oră

târzie a stârnit o mare tulburare. Din locuri diferite au început să sune trompetele, anunţând evenimentul acela neașteptat. Colonelul a intrat direct într-un birou, în timp ce eu așteptam afară, în luxoasa lui mașină. Nu știu cum au decurs lucrurile, dar m-am pomenit cu Perahim, alb ca varul, mergând în urma colonelului. Ajuns în dreptul mașinii, colonelul a deschis ușa și mi-a spus:

— Iată, draga mea. Ţi l-am scos! Unde să vă las?

— Unde vrei! Unde ţi-e mai comod în drum, dragă, am spus eu liniștită.

Am ieșit din regiment și, la prima cotitură, am auzit vocea lui Perahim, care era așezat în spate:

— Să trăiţi, dom colonel, permiteţi-mi să cobor! Și… a coborât, nu înainte de a-mi arunca o privire pe care am înţeles-o foarte bine, și care spunea: „Du-te dracului!”. Cred că m-a înjurat cel puţin o săptămână, după care întâmplarea a intrat în amintirile noastre caraghioase. Mai târziu, Puiu mi-a povestit că a transpirat teribil în mașina colonelului, până să iasă din curtea regimentului. Știa cât de neobișnuit era să fii scos din regiment de către un colonel. Mie însă mi se păruse normal! Nu știam încă ce timpuri trăiam. Cert e că mama lui a fost fericită când l-a văzut acasă.

Situaţia mea artistică era foarte bună, după numai șapte ani de profesie, aveam un contract pe 5 ani semnat cu Sică Alexandrescu. Semnasem un contract foarte avantajos, cu un salariu nevisat de mine și cu perspectiva de a juca câteva roluri mari. Într-un cuvânt, deveneam o actriţă importantă în asociaţia *SCITA.* Eram într-o stare de mare bucurie, poate pentru că eram cu toţii foarte tineri și ne simţeam bine împreună. Am fost distribuită într-o nouă piesă, *Ionescu G. Maria*[4] alături de Leny Caler, Nineta Guști, Nora Piacentini, Jules Cazaban, Marcel Anghelescu. Am plecat cu acest spectacol să jucăm în provincie și am trăit din plin bucuriile vieţii de turneu. Nora Piacentini, italiancă de origine, era un om delicat, gata oricând să se

4. Piesa *Ionescu G. Maria* de Tudor Mușatescu și Sică Alexandrescu, după Fodor Laszlo, pusă în scenă de Sică

Alexandrescu.

amuze, să râdă, deși avea o continuă predispoziţie melancolică. Era căsătorită cu Mircea Șeptilici, Mai toate nopţile ei erau albe, nu prea dormea, avea coșmaruri, încercase cândva chiar să se sinucidă. Peste un timp, după ce jucaserăm împreună în acest spectacol, a mai încercat o dată. Și a reușit. Pe Nineta Guști am iubit-o mult, cred că a fost singura mea prietenă din teatru. Era veselă, nepăsătoare și săracă lipită pământului. Locuia împreună cu mama ei într-o mansardă. Ne povestea că avea un cocoș care o scula, o ciupea, mă rog tot felul de întâmplări vesele cu această pasăre. Eram deci într-o perioadă benefică, aveam roluri, repurtam succese, viaţa îşi urma cursul ca o cavalcadă de momente vesele, totul avea haz, totul îmi producea bucurie. Cu atât mai mare mi-a fost mirarea când, într-o seară, venind la teatru – aveam spectacol cu *Ionescu G. Maria,* am găsit ușa de la intrarea artiștilor închisă. Era un luciu neobișnuit. Am bătut cu putere în ușă și, într-un sfârșit, în locul portarului, s-au ivit în ușă doi dintre colegii mei, fraţii Șerbănescu, îmbrăcaţi în cămăși verzi, cu curelele în diagonală. Păreau că nu mă cunosc. Se uitau peste umărul meu. Mi-au spus că în seara aceea nu se mai joacă și că… în general, evreii nu au ce să mai caute în teatru.

— Au fost anulaţi ca actori!

— Cum așa, anulaţi? – am întrebat eu.

— Uite așa! mi-au răspuns. A apărut o lege care va fi publicată mâine, în toate ziarele: evreii nu mai au voie să joace, să scrie sau să dea concerte! Acum, ar fi mai bine să plecaţi în Palestina! Acolo e ţara voastră!

Am pornit pe străzi, total dezorientată, de la Teatrul *Comedia,* de unde fusesem alungată, până în strada Știrbei Vodă unde locuiam. Abia aproape de casă, mi-am dat seama că plângeam în hohote. Noroc că era întuneric și nu mă vedea nimeni. Eram umilită, zdrobită. Ajunsă acasă, mi-am găsit bărbatul ascultând la radio. Avusese și el o zi grea. Radioul fusese ocupat de legionari. Directorul era să fie împușcat, fiindcă se opusese! Familia era deja la curent

cu apariţia așa-numitei „Legi Budișteanu”, care interzicea evreilor să mai lucreze sau să înveţe în instituţii românești. Se anunţa un nou guvern, compus din legionari și antisemiţi notorii. Situaţia lui Mihai era destul de grea. Căsătoria cu o evreică îi punea în pericol angajamentul de la Radio.

— Așa că, îmi explica el, ar fi mai bine să pleci din București, eventual la Râmnicu-Vâlcea. (Acolo se afla sora mamei lui, care mă iubea). Și unde ai putea sta o lună, timp în care, fără îndoială, situaţia se va aranja.

Bărbatul meu era convins că starea asta de anarhie și huliganism nu va dura mult. Mă sfătuia să fug, să mă ascund. Nu-mi venea să cred! Eram năucită și nu mai înţelegeam nimic. Mă întrebam cum e posibil ca bărbatul care mă adora și care, nu de mult, jurase că se împușcă dacă nu mă mărit cu el, să se comporte astfel. Nu înţelegeam de ce mă umilește. Mai târziu am înţeles că nu eu am fost cea umilită. Frica îl umilise mai întâi pe el. Din bravul și demnul bărbat nu mai rămăsese decât un biet om, terorizat de frică. Eu însă... aveam încredere în el și nu aveam pe nimeni altul care să mă apere! E adevărat că atmosfera politică din casă devenise ceva mai tensionată. Zirra începuse și el să poarte acea uniformă albastră, prin care erau recunoscuţi membrii Frontului Renașterii[5].

Între timp – era deja sfârșitul anului 1938 – am auzit că la teatru, spectacolul în care jucam și care se bucura de un mare succes de public, a fost scos din repertoriu. Directorii teatrului au fost foarte loviţi de faptul că au trebuit să înlocuiască acest spectacol cu altul. Erau

5. Frontul Renașterii Naţionale – formaţiune politică iniţiată de Carol al II-lea, ca alternativă la mișcarea legionară.

Înfricoșaţi de incitările legionare de care se loveau la tot pasul. Atmosfera era foarte încărcată, oamenii erau neliniștiţi, în aer se simţea iminenţa unor izbucniri.

Am plecat deci către gară, să iau trenul spre Râmnicu-Vâlcea. O mulţime de legionari manifestau pe străzile Bucureștiului, așa că ne-a fost destul de greu să

ajungem la gară. Mergeam pe stradă și auzeam: „Căpitanul ne transformă în pui de lei” sau „Tâlharii și jidanii ne sug sângele mereu”. Fuseseră înmormântaţi cu mare pompă Moţa și Marin, „eroii” morţi în războiul civil din Spania. Când m-am văzut, în sfârșit, în tren, am răsuflat ușurată. Zirra nu a așteptat ca trenul să se pună în mișcare. Imediat după ce m-a instalat, a plecat. Îi era frică să nu fie văzut cu mine.

Abia la Râmnicu-Vâlcea am înţeles că situaţia e mult mai gravă decât îmi spusese Zirra. Războiul bătea la ușă! Evreii încetau să mai fie socotiţi cetăţeni români! în gară m-a așteptat tanti Gena, o femeie minunată, care s-a purtat cu mine ca o mamă, m-a iubit, m-a luat în braţe… Am rămas la Râmnicu-Vâlcea două săptămâni, care mi s-au părut douăzeci de ani. Casa fraţilor Livezeanu, în care locuiam, fusese și ea lovită de morbul nebuniei. Unul din băieţii lui tanti Gena, Radu, era legionar, iar celălalt, Octav – comunist. În oraș nu se știa că sunt evreică. Octav Livezeanu m-a primit cu multă căldură, dar eu umblam pe străzile din Râmnicu-Vâlcea ca o fantomă, eram departe de viaţa pe care o dusesem și aveam sentimentul că sunt exclusă din societate, că sunt o străină în casa lor, în lumea lor. Antisemiţii se pronunţau cu toată libertatea chiar în faţa mea.

M-am înapoiat la București. Zirra m-a primit foarte drăgăstos, dar eu îl simţeam foarte încordat și îngrijorat. M-a invitat să iau loc în fotoliul său, în salon, și a început să-mi explice cu obișnuitul lui „tact” avantajele unei despărţiri „temporare”. „Dacă lumea va crede că ne-am despărţit – spunea el – atunci voi putea continua să lucrez la Radio. Vom avea din ce trăi. Atât eu, cât și tu mai ales, care n-ai acum de luciu. Despărţirea e numai de ochii lumii – încerca el să mă liniștească – până când se vor schimba vremurile”. Zirra avea certitudinea că se vor schimba. N-am protestat. Îmi închiriase, în lipsa mea, o mică garsonieră pe strada Armenească, foarte departe de casa în care locuisem patiu ani.

În timp ce mai eram încă la Râmnicu-Vâlcea, soţul

meu fusese la Otto Marcovici, care organiza împreună cu Bereșteanu, Scarlat Froda, Ion Golea și fratele lui Stroe, scriitorul Isaiia Răcăciuni, un teatru nou, evreiesc, de limbă română, Teatrul *Barașeum,* unde se spunea că vom putea juca noi, evreii. Printre actorii chemaţi aici mă aflam și eu, așa că Zirra se dusese să ia, în numele meu (nu eram eu soţia lui?), un avans destul de important, cu care avea de gând să-mi mobileze garsoniera în care urma să mă mut. „N-o să dureze prea mult, mi-a spus el și te vei întoarce acasă. Așa că nu trebuie să cheltuim prea mulţi bani pentru eventualele mobile. De asemenea, nu e nevoie să scoţi din casă prea multe lucruri. Cele cumpărate vor fi suficiente pentru timpul scurt cât ai să lipsești de acasă, așa că nu trebuie să deranjăm nimic din gospodăria noastră. Și nici să facem cheltuieli de pomană".

Avusesem încredere absolută în el. Știam că mă va apăra. Afară de asta, eram sigură că mă iubește. Auzisem despre unele căsătorii mixte, în care soţii divorţau „de formă", ca să-și păstreze slujbele, dar auzisem și despre oameni demni, care preferau să moară decât să divorţeze de soţiile lor.

Nu crezusem că Mihai mă va lăsa vreodată. Totuși… aveam inima cât un purice și nu aveam cui împărtăși îngrijorarea care apărea ca o umbră în conștiinţa mea.

Mi-am făcut valijoara (aceeași cu care venisem în urmă cu patru ani, în casa Zirra), m-am uitat cu tristeţe în jur, am întors apoi capul și… am ieșit încet din casă. Zirra încerca să mă liniștească, spunându-mi că despărţirea era temporară… Dar ceva din adâncul fiinţei mele îmi spunea că e definitivă.

Mult mai târziu, după decenii mi-am amintit de această tragică despărţire. Eram înaintea primului meu spectacol în Israel. Jucam în ebraică *Soţia evreică* de Berthold Brecht, în regia lui Radu Miron. Stăteam pe scenă într-un fotoliu. Teatrul acesta nu avea cortină. Când s-au aprins reflectoarele, m-a cuprins un fior. Nu mai eram actriţa Agnia Bogoslava, care interpreta *Soţia evreică* a lui Brecht; eram soţia evreică de care soţul meu, Mihai Zirra,

vrea să se despartă! Patruzeci de ani trecuseră de atunci. Dar eu retrăiam din toate fibrele fiinţei mele despărţirea, alungarea, repudierea! Nu știu ce fusese cu mine în urmă cu 40 de ani, atunci când Zirra mi-a cerut să plec din casă; o lacrimă nu a apărut în ochii mei. Acum însă, pe micuţa scenă din Tel Aviv, în faţa unui public de oameni foarte tineri, dintre care mulţi erau îmbrăcaţi în haine militare, am început să plâng în hohote. Nu eram în stare să-mi reţin plânsul. Plângea probabil „soţia evreică11, miile de soţii evreice alungate de bărbaţii lor în acele timpuri îngrozitoare. Plângea femeia înșelată în dragostea ei, în credinţa ei, în încrederea pe care o avusese în bărbatul ei. Lumea din sală nu știa de ce plâng, dar când am început să rostesc textul, și replicile lui Brecht au ajuns nu numai la urechile lor ci și la sufletele lor, atunci spectatorii au înţeles. Am reușit să le transmit toată durerea mea, pe care n-am putut până atunci să o transmit nimănui.

Și uite așa m-am pomenit singură în garsoniera închiriată de „grijuliul 11 meu soţ, înconjurată de mobilă pirogravată, cumpărată de la Taica Lazăr (o masă, o canapea îngustă și două taburete). Mă tot uitam prin casă să văd ce mi-ar mai trebui, când, deodată, casa a început să se clatine. Era primul cutremur din București. Casa se clătina și eu credeam că am fantasme. Și atunci am auzit pe scară voci disperate strigând:

— E cutremur, e cutremur!

Garsoniera era la etajul 3. Eram tare speriată, nu știam ce să fac, instinctiv am coborât în stradă, unde lumea se adunase într-o mare agitaţie și fierbere.

Nu aveam unde să mă duc. Cartierul în care locuisem era în cealaltă parte a orașului, iar aici eram într-un cartier străin, pe care nu-l cunoșteam. Mergeam pe stradă, mă uitam la case, unii oameni ieșiseră afară, așteptau alt cutremur. Vedeam feţe speriate, îngrozite. Am umblat ce-am umblat și m-am întors la garsoniera mea. Nu puteam să comunic cu nimeni, eu nu aveam telefon. Și cum stătusem cu socrii mei și nu gătisem la mine acasă niciodată, mă simţeam cam pierdută în această garsonieră unde nu știam

dacă am măcar pe ce să-mi fac un ceai. Eram complet dezorientată. La mama nu puteam să mă duc. Ea săraca, nu știa ce se întâmplă cu mine, nu prea cunoștea preocupările mele. Mai mergeam din când în când pe la ea să-i duc niște lucruri, ceva de mâncare, dar între noi, cum spuneam, nu exista comunicare. Totuși acum, disperată, am alergat să văd ce-i cu mama.

Din Armenească până pe Văcărești nu e o distanţă mare. Mai ales acum, când alergam îngrozită pe străzi întunecoase să ajung cât mai repede la mama. Parcurgeam în goană, aproape fără să mă uit în jur, străzile binecunoscute ale copilăriei mele. Când intrai, odinioară, pe Calea Văcărești, parcă intrai într-un alt oraș. Era o activitate febrilă, oamenii alergau preocupaţi încolo și încoace, totul era mișcare, lumea se grăbea să cumpere pastramă, salamuri, prăjituri, cataifuri, ștrudele și câte și mai câte? Trecătorii erau învăluiţi de tot felul de mirosuri, de ceapă prăjită, ficăţei, usturoi, piper, o simfonie de arome orientale. Gâște fripte, jumări, pui mici la proţap. Să nu mai vorbim de micile restaurante cu uși mari, deschise, din care ieșeau mirosuri de ciorbe cu leuștean, pepenași puși la murat în butoiașe mici, „la vedere”. Tot înaintând pe Calea Văcărești, nu puteai să nu te ciocnești de un personaj mic, rotofei, care alerga din loc în loc, și striga „Electrica, electrica”. În mână ţinea o mică valijoară în care se găseau plăcintele fierbinţi de came, cu jumări de gâscă. Era imposibil să reziști la atâtea bunătăţi, proaspete și… fierbinţi. Trecătorul, sedus de reclama personajului și de mirosul plăcintelor, le consuma „la botul calului”. Ce reclamă mai bună decât strigătul personajului care te îmbia să-i cumperi produsul, sugerându-ţi că arde precum… electricitatea?

Dar acum, în cartier domnea îngrijorarea. Pe stradă – liniște. Mulţi funcţionari fuseseră concediaţi. Multe căsnicii mixte erau în pericol. Oamenii se strecurau pe străzi cu prudenţă. Pe jos erau multe sticle sparte. Galantare distruse. Bucăţi de tablă pe care scria „Aici e Rubin”, „Aici e Șmilovici”, „Veniţi aici, la Haimovici”. Pe

jos, aruncate în noroi, bucăţi de pastramă, salamuri, brânzeturi. Nu știam ce s-a întâmplat. Un trecător mi-a povestit că legionarii năvăliseră în casele oamenilor, i-au scos de acolo, au distrus tot ce le cădea în cale: vitrine sparte, alimente aruncate în stradă, mă rog o imagine dezolantă. Am luat-o la picior, traversând în goană Calea Văcărești, urmărită de aceste imagini care nu îmi dădeau pace și am ajuns la mama. Am găsit-o la fereastră, cu ochii holbaţi să vadă cine vine, când vine. Era îngrozită de cutremur. Am luat-o în braţe, am liniștit-o, i-am povestit despre teatru, și, într-un târziu a adormit, cu bucuria că mă văzuse, că sunt în viaţă. Auzisem pe drum și grupuri de legionari cântând: „Garda.

Căpitanul ne transformă în pui de lei… căci tâlharii și jidanii ne sug sângele mereu”.

Târziu, spre seară, obosită de emoţiile și spaimele pe care le trăisem, m-am întors la noua mea garsonieră și am căzut într-un somn adânc. A doua zi dimineaţă, m-am pomenit cu căpitanul Scarlat Zirra și cu fratele lui. Au venit să vadă ce aveam nevoie la noul meu domiciliu. Și n-au venit cu mâna goală. Mi-au adus ba o cratiţă, ba un ibric de cafea, ba o pungă cu zahăr, căci eu nu aveam de nici unele, tot așteptând să mă întorc acasă, „dat fiind că n-o să dureze prea mult această barbarie legionară”, cum spunea Mihai. Ei au fost primii oameni care s-au interesat de ce îmi mai lipsește. Pe Mihai îl căutam zilnic la telefon să-i spun ce fac. El îmi spunea să n-am nicio grijă, „Cum mă eliberez, vin să aranjăm lucrurile, dar acum e o mare tulburare la Radio și nu pot să mă mișc deloc”. Am rămas mută, n-aveam ce să răspund.

ÎN SFÂRȘIT… *BARAȘEUM*

Într-o zi m-am dus la *Barașeum* să văd despre ce e vorba. Zirra mă pusese în temă dar voiam să iau legătura cu cei de acolo. Pe mulţi îi cunoșteam căci jucasem împreună – Beate Fredanov, Leny Caler (mă rog, erau deja vedete) Willy Ronea, Al. Finţi, Maria Sandu, era acolo și Rony, un minunat actor de cabaret, și Rozsi, partenera lui, fetele Gamberto, pe care le cunoșteam de la *Alhambra,*

Nicu Karmer, Al. Giovanni ca și unii tineri, pe care nu-i știam, ca de pildă Ricardo. Cred că erau și Rudy cu Benny, care nu erau încă foarte cunoscuţi1.

În aceste două-trei săptămâni cât trecuse de la înființarea teatrului, (eu lipsisem fiind încă la Râmnicu-Vâlcea), toţi se cunoscuseră între ei și încheiaseră și contractele. Așa că eu am căzut ca musca în lapte. Pe Otto Marcovici l-am cunoscut atunci, era un om simpatic și foarte descurcăreţ, fusese administratorul ziarelor *Adevărul* și *Dimineaţa* și reușise să obţină de la Liviu Rebreanu, pe atunci director al teatrelor, autorizaţia de funcţionare a unui teatru în care să apară artiștii evrei izgoniţi din teatrele românești. Pe Puiu Berești eanu îl cunoșteam căci plecasem

1. Rudy (Friedman) și Benny (lanchelevici) cuplu de dansatori comici afirmat pe scenele teatrelor de revistă bucureștene dintre cele două războaie; s-au bucurat de succes pe scena Teatrului *Barașeum,* din teatrul lui, Scarlat Froda se uita cam de sus (mă rog, el era soţul vedetei Leny Caler). Spiritele erau cam agitate, începuseră să apară unele neînţelegeri între actorii de dramă și cei de revistă. În această atmosferă, a apărut deodată Jeny Șmilovici, fata fostului meu coleg, domnul Șmilovici, care plecase din România măritându-se cu un polonez, și care tocmai se întorsese din Polonia. Nu prea știa românește dar era foarte simpatică, și avea un talent comic ieșit din comun. Se mai afla acolo și regizorul Sandu Eliad, care pusese în scenă la Vlădoianu. El fusese soţul Mariei Tănase. Era tăcut, distant, trist, de fapt era nenorocit. Săracul de el, mi-era milă de el dar nu-l puteam suferi. Și cum nu știu să-mi ascund sentimentele, chiar îl evitam.

Sandu Eliad se pregătea să pună în scenă primul spectacol cu care avea să se deschidă teatrul: *Pygmalion* de Bernard Shaw. Bineînţeles, Higgins trebuia să fie Willy Ronea, Leny Caler era florăreasa, eu trebuia să joc pe mama lui Higgins (vorbeam mai curent românește căci veneam din teatrul de limbă română), Jeny Șmilovici trebuia să fie guvernanta (care rostea multe cuvinte

ciudate într-o germană stâlcită). Am început repetiţiile. Ca să nu spun că, între timp, sigur, am dat fuga pe Calea Văcărești nr. 4, să-mi văd prietenii care îmi erau aproape, oamenii copilăriei, adolescenţei mele, și mai ales pe Puiu Perahim. Nu speram nimic, nu visam nimic, visul se terminase dar rămăsese o nevoie sufletească măcar să-l văd și să vorbim, să-i aud glasul. Uneori, îl găseam singur, pictând. El picta și, în timpul ăsta vorbeam, asta era pentru mine așa ca un balsam împotriva singurătăţii, a haosului care era în capul meu. Nu înţelegeam ce se întâmplă, auzeam tot felul de lucruri pe care nu le pricepeam, îmi intrau pe o ureche și îmi ieșeau pe alta. Parcă eram trezită din somn. Aveam 23 de ani și jumătate.

Deci, am început repetiţiile. Veneam de pe Calea Moșilor, cu tramvaiul, la teatru. De acolo îi dădeam telefon lui Zirra, îl găseam cu greu, îmi spunea că e foarte ocupat și speră – întotdeauna spera – să ne putem vedea la sfârșitul săptămânii, dar în mare secret. Eu nu aveam niciun ban, nu știam cum să-i spun. Mergeam în vizită la niște prieteni, mi se oferea o cafea și niște biscuiţi și așa am trăit câteva zile, între timp, făcusem cunoștinţă în cartier cu o domnișoară, o fată dolofană și drăguţă, cu breton, și cu fratele ei, care locuiau foarte aproape de teatru, într-o casă mare, împreună cu tatăl lor. M-au invitat la ei și au pus pe masă ceva ca în vis, un miracol: un colac de cașcaval, o bucată cam de vreo 2 kg. de unt, au făcut niște ochiuri și o mămăliguţă și m-au invitat să mănânc cu ei. Eu eram moartă de foame așa că am fost fericită, ba chiar invitaţia s-a repetat de câteva ori. Mă pândeau când veneam la repetiţie, la *Barașeum,* și-mi spuneau: „Când termini, vino pe la noi”. Astfel că, după repetiţie, mâneam cu ei și le povesteam tot felul de întâmplări, mă rog, erau și ei mândri că se află în compania unei artiste. Aveam darul conversaţiei și știam să povestesc. Erau o familie de oameni cam „durdulii11, fata cred că avea vreo 17 ani, băiatul era mai mic, avea vreo 15, dar cantităţile de mâncare pe care le puneau pe masă erau absolut fantastice: niște salate enorme, o pâine mare, rotundă,

neagră. Eu mă cam dezobișnuisem să mănânc, așa că tot ce mi se oferea pe la alţii părea ca un dar trimis de Dumnezeu.

Repetiţiile înaintau dar vedeam că, pe zi ce trece, lucrurile se destramă. Eu nu înţelegeam ce se întâmplă dar, din auzite, am aflat că, de fapt, lui Leny Caler îi era frică să vină la teatru în cartierul evreiesc. Stătea pe Câmpineanu și, deși venea cu taxiul, se temea să meargă pe stradă din pricina legionarilor. Dar nici nevoia de bani nu o obliga să iasă din casă.

Într-o zi s-a luat hotărârea ca Leny Caler să nu mai fie în distribuţia primului spectacol cu care avea să se inaugureze teatrul. Pe urmă am aflat că ea și alţi actori de dramă fuseseră atrași de partea Centralei Evreiești2, adică a celor care nu erau alături de Fielderman.

Am început deci să repetăm alt spectacol. Urma ca teatrul să se deschidă cu revista „Ce faci astă seară?”. În distribuţie era Jeny Șmilovici, o mare actriţă, eram eu, care cântam și interpretam cuplete, erau fetele Gamberto care dansau, era Rudy și Benny care făceau mimă, și mai erau Fedy Arie, Bebe Spitzer, Kiki Marcov, Karmer, Ronny, Rozy, Ricardo, Giovanni; mai era o domnișoară, Ileana Zilberștein, din Bucovina, care spunea că e vieneză și cu care au format un tablou vivant de mare efect scenic. Muzica era scrisă de H. Mălineanu și Elly Roman. Mălineanu era genial, din degete scotea toată muzica, textele erau scrise de Eugen Mirea și N. Karmer. Repetam cu o mare plăcere și cu un mare avânt.

Din când în când, mă duceam în Calea Văcărești să mă întâlnesc cu Puiu Perahim. Ne vedeam destul de des, uneori venea el la mine dar o făcea cu prudenţă, întrucât se părea că era urmărit de legionari pentru desenele publicate în *Cuvântul liber*. De fapt, tot grupul suprarealist era în vizorul legionarilor. Ne vedeam pe vremea aceea cu Tedi Brauner3 și cu Hedda4, viitoarea nevastă a marelui desenator Saul Steinberg5, o femeie bogată, care plătise

2. „Centrala Evreiască” a fost înființată din ordinul lui Ion Antonescu, ca un organism menit să pună în aplicare

politica statului român faţă de populaţia de origine evreiască.

3. Tedy Brauner – pictor, frate cu Victor și Ronca Brauner.

4. Hedda Steme – după studiile la Viena și Paris a plecat, în 1941, în Statele Unite intrând în anturajul artistic din jurul lui Peggy Guggenheim alături de pictorii Max Ernst, Mark Rothko și Clifford Still. În lucrările sale se vădeau influenţele cubismului. După 1950 a creat picturi abstracte.

5. Saul Steinberg (1914-1999) – originar din România, unul din cei mai importanţi graficieni americani.

sume mari de bani ca să poată pleca în America. Ea era sculptoriţă. M-a invitat și pe mine la ea acasă să-i fiu model pentru o lucrare. Și atunci, într-una din dimineţi, m-am dus la ea, cu speranţa că o să mă invite la masă. M-am așezat să pozez, vorbeam de una, de alta, ea sculpta și fa un moment dat eu am simţit că îmi vine să leșin. I-am spus.

— Dragă Hedda, nu cumva se poate mânca ceva la tine, n-ai cumva o bucăţică de pâine?

— Vai ce rău îmi pare, n-am pregătit nimic. N-am nimic în casă, să caut ceva în dulapuri. Eu nu știam că ea era pregătită să plece în America și făcea și cură de slăbire, vrând să aibă o ţinută occidentală, așa că nu avea nimic de mâncare în casă. Dar tot căutând prin dulapuri a găsit o nucă. Și iată că m-am hrănit în ziua aceea cu o nucă. Mi s-a părut că este salvarea vieţii mele. O nucă. Am pozat până seara. A doua zi dimineaţa la 5, ea pleca în America, luând cu ea, într-o lădiţă, și „capul meu”, la care lucrase o zi întreagă, de dimineaţa și până seara.

Trăiam foarte intens viaţa acelor ani. Îmi vin în minte tot felul de întâmplări, cer scuze cititorului dacă le fac loc în pagină alandala, așa cum mi le amintesc. A doua zi, când am dat telefon la Hedda, neștiind dacă plecase sau nu, mi-a răspuns… Puiu Perahim. Hedda îi lăsase atelierul să lucreze. Acum știam că pot să vin să stau numai cu el, să-l văd cum lucrează, să vorbesc cu el. Începuse să-mi facă și mie un portret. Așa că veneam „obligat” să-i pozez. Mi-a făcut vreo două-trei portrete în epoca aceea. Într-o

seară, era în noiembrie, fixasem cu Perahim să vină să mă ia de la teatru după repetiţie. Repetam cu Sandu Eliad, care era foarte serios și foarte sever și eu nu voiam să ies din cuvântul lui, nu voiam să am de-a face cu el. Dar ca să pot să scap de la repetiţie cu jumătate de oră înainte de a avea întâlnire cu Perahim, am început să mă ţin de cap, să spun că nu mă simt bine, că trebuie să mă duc la farmacie să-mi cumpăr un medicament. La ora fixată, am ieșit din teatru. Afară ploua mărunt și era vânt. Am intrat într-un gang, după colţ, ca să-l aștept pe Perahim. Am aşteptat un sfert de oră, apoi încă jumătate, Perahim nu venea, începusem să mă îngrijorez, ce i s-o fi întâmplat. Deodată aud că mă strigă cineva.

— Ce faci, domnișoarrră, aici?

Era Sandu Eliad (el graseia puţin), care terminase repetiţia. Îmi aduc aminte foarte bine, era 7 noiembrie 1940.

— Mi-e frig, îi răspund.

— Și unde te duci? zice.

— Nicăieri, mă duc acasă.

— Ai treabă?

— Nu, n-am nicio treabă, răspund eu cu nonșalanţă.

— Știi, eu pot să-ţi fac două propuneri, din care să alegi numai una. Ori mergi cu mine la cinema (se juca atunci *Trei și una,* cu Tyrone Power), ori dacă nu, te invit la un restaurant.

Fiindu-mi tare frig, îngheţasem tot aşteptându-l pe Perahim, m-am gândit să mă duc la un cinema unde era cald, renunţând la mâncare. Și așa am plecat, la 7 noiembrie, cu Sandu Eliad la cinema *Capitol.* Am intrat în sală și ne-am așezat. Era sfârșitul filmului, atunci puteai să intri oricând și aşteptai să înceapă filmul din nou. Când s-a făcut lumină pe cine văd cu trei rânduri în faţa mea? Pe domnul Perahim, pe Medi Wechsler6 și pe Tedi Brauner. Am înlemnit. Eram profund jignită. M-am făcut că nu-i văd și am plecat cu Sandu Eliad. Ieșind de la cinematograf, Sandu Eliad mi-a spus:

— Știi să gătești?

— Nu prea, am răspuns eu.

6. Medi Wechsler – pictoriţă.

— Ah, și eu care voiam să te invit să-mi faci o omletă. Dacă vrei, vino la mine și îţi fac eu o omletă spaniolă „cu usturroi”.

Eram tare supărată. Am acceptat invitaţia. Sandu Eliad stătea în Brezoianu nr. 7, la etajul al 12-lea, într-o garsonieră. Când am intrat mi-a spus să-mi scot ghetele.

— Pentru că am parrchetul negru și rrămân urme. Dar pot să-ţi dau niște ciupici.

Intrasem într-o casă cu un perete enorm îmbrăcat în cărţi. Vedeam pentru prima dată o bibliotecă atât de mare. Tavanul era albastru, în mijloc era o lampă și, de jur-împrejurul lămpii, era un cerc galben. Sandu Eliad era un artist modernist. Fără îndoială că m-a impresionat toată această atmosferă și, în noaptea aceea, după ce am mâncat omleta și am băut votcă, se făcuse 12 noaptea și, bineînţeles că n-am mai plecat acasă și am rămas să dorm la el.

Eram obosită, prea multe evenimente în ziua aceea, prea multe decepţii, prea multe lucruri imprevizibile. Am căzut într-un somn profund. M-a trezit o voce necunoscută, care spunea:

— Nu te sperria copila mea, e cutrrremur.

Dar eu, care trecusem un cutremur în noua mea garsonieră și auzisem că fusese de gradul 5, îmi rămăsese în minte că un cutremur când e, e de gradul 5. Și am răspuns foarte calmă:

— Nu e nimic, e de gradul 5.

Dar am văzut cum săreau cărţile afară din bibliotecă. La etajul 12. Avea un raft întreg cu niște cărţi mari și groase: *Propileen und Kunstgeschichten.* Săreau până pe pat. Atunci m-am trezit de-a binelea, m-am așezat pe pat foarte calmă și am privit cum se mișca, așa ca un vapor, toată casa, lampa, cărţile. Cred că a durat vreo… în orice caz mie mi s-a părut o eternitate. Și m-am și speriat pentru prima dată. Sandu Eliad a dat drumul la radio și atunci am auzit că a căzut blocul Carlton. Era o mare tulburare, o

mare neliniște, mare zgomot peste tot. Încetul cu încetul, s-a făcut lumină, la radio auzeam ce se întâmpla pe străzi, se comenta nenorocirea care s-a abătut asupra Bucureștiului.

La Sandu Eliad, din când în când, suna câte cineva la ușă. El deschidea ușa și spunea – „nu, nu e nimica, nu te pot primi, am pe cineva”. Și așa, de vreo două-trei ori, a tot deschis ușa și tot a spus că nu poate primi. Într-un târziu, a răsărit și soarele. Sandu mi-a făcut o cafea, îmi aduc aminte, și pe urnă am plecat să văd ce s-a întâmplat cu casa mea. Am pornit-o încet-încet spre casă, de pe Brezoianu spre Moșilor, pe jos. În drum întâlneam oameni agitaţi, speriaţi, zgomot de tramvaie, claxoane prelungi de mașini. Mergeam agale pe jos și, cam la întretăierea străzii Armenească cu Moșilor, l-am întâlnit pe Moișele Rubingher7, pictorul pe care îl cunoscusem la Perahim. Era împreună cu logodnica lui de pe vremea aceea.

— Bine că te văd, mi-a spus el, m-am întâlnit cu Perahim acum, care te căuta ca un nebun, știa că stai la etaj și nu știa unde să te găsească. Unde ai fost?

— Am fost în oraș, am răspuns eu.

— Bine, du-te acasă că poate te găsește, era foarte îngrijorat, nu știa unde ești.

— Bine, am zis eu râzând în sinea mea.

Îmi părea bine că mă caută și că nu mă găsește. Am fost atât de necăjită de faptul că n-a venit la întâlnire, pentru ca apoi să-l văd la cinematograf cu prietenii lui. Era îngrijorat? Foarte bine. Dacă nu simţeam nevoia să-l pedepsesc poate că nu m-aș fi dus la Sandu Eliad. Dacă ar fi știut Perahim unde mi-am petrecut noaptea, ar fi avut toate motivele să fie, într-adevăr, îngrijorat.

7. Moise Rubingher (1911 – 2004) – cunoscut pictor-scenograf, afirmat după război în teatrul românesc; a avut o activitate laborioasă pe scena Teatrului Evreiesc de Stat din București.

Nu m-am mai dus acasă la mine, am pornit-o spre mama, pe Calea Dudești. Drum lung, tot așa cu oameni necăjiţi, îngrijoraţi, câteva garduri răsturnate…

DUMNEZEU S-A UITAT
LA MINE CU OCHI ALBAȘTRI

Eram îngrijorată să nu i se fi întâmplat ceva mamei. Vedeam pe străzi o mulţime de oameni plângând, case dărăpănate, oameni nenorociţi păzindu-și puţinele lucruri salvate din casele prăbușite. Când m-a văzut, mama a izbucnit în plâns, nu știuse de unde să mă ia. Fusese Perahim acolo, credea că am dormit la ea. Era îngrijorat și a îngrijorat-o și pe ea. Am liniștit-o și am plecat la teatru. Aveam repetiţie. Acolo am aflat o veste foarte proastă – colega noastră Renée Presianu, o fiinţă deosebit de inteligentă, cultivată, bine crescută, o actriţă la începutul carierei, murise la cutremur. A fost un seism devastator.

Dar viaţa îşi continua cursul. Mergeam la repetiţii, unde Karmer, și Mirea aduceau mereu texte noi, iar Mălineanu compunea imediat noile melodii și ni le cânta la pian. Atunci mi-au adus și mie cupletul *şi s-au dus ca vântul,* care avea să devină rapid un șlagăr al publicului bucureștean. Sandu Eliad, care conducea repetiţiile, inventa mereu jocuri noi de lumină, era mereu în căutare de noi soluţii tehnice pentru obţinerea unor efecte scenice tot mai surprinzătoare (îl folosea drept consultant pe ing. Balkani, care construise pe vremuri Ștrandul Kisselef). În tot acest timp, eu locuiam mai departe la mine acasă.

Într-una din zile, la sfârșitul repetiţiei, Sandu Eliad mi-a făcut semn să mă apropii. După ce a plecat toată lumea m-am dus la el. M-a luat după umăr și mi-a spus:

— Dragă Agnia, tu știi, eu nu am pe nimeni. N-am decât ceea ce ai văzut, garsoniera, biblioteca pe care am adunat-o cu greu, cu cărţi scumpe și rare. Ele sunt foarte importante pentru mine.

Îl ascultam cu atenţie. Nu apucasem să văd în amănunţime biblioteca, și nu-mi dădeam seama de ce îi era atât de preţioasă și de ce îmi povestește mie, despre ea, tocmai acum.

— Dar ce s-a întâmplat?

— Mi-e tare greu să le las.

— Cum să le lași, dar de ce?

— Uite, am primit un ordin să mă prezint la regiment. Mă vor trimite probabil într-un lagăr. Plec și n-am cui să las cărţile. Am o cheie a casei și vreau să te rog – am încredere în tine, văd că ești un om serios – vreau să ţi le las; dacă mă mai întorc, atunci ai să mi le dai înapoi, dar nu știu dacă mă mai întorc.

Sandu Eliad era o fire foarte pesimistă. Eu aveam douăzeci și patru de ani.

— Vezi-ţi de treabă. Ce înseamnă că nu te mai întorci?

— Când trebuie să te prezinţi?

— Mâine dimineaţă.

— N-avea nicio grijă. Merg cu tine la regiment și sunt sigură că am să-ţi aduc noroc. (El a rămas foarte impresionat).

— La ce oră trebuie să te prezinţi?

— La 8 dimineaţa.

— Bine, vin să te iau.

— Nu vrei să vii la mine?

— Nu vreau să vin la tine. Vin să te iau mâine dimineaţă și mergem împreună.

Și așa a fost. A doua zi dimineaţă, am plecat cu el la regimentul Vânători „Regina Elizabeta”. Era afară din oraș, destul de departe, undeva în mijlocul unei câmpii. Când am ajuns acolo, văd la un colţ de stradă o cârciumă. I-am spus lui Sandu să se ducă la regiment, iar eu îl voi aștepta acolo să se întoarcă, eram sigură – pe ce mă bazam oare? – că cei de la regiment îl vor trimite înapoi, spunându-i că nu au loc pentru el. El s-a uitat trist la mine, ne-am despărţit, și a pornit pe o cărare lungă, la capătul căreia se afla regimentul. M-am uitat lung în urma lui, cum se îndepărtează. Deodată, a apărut o mașină, s-a oprit în dreptul meu și din ea a ieșit un ofiţer, colonelul Petrescu.

— Ce faceţi aici Doamna Zirra?

— Ce bine îmi pare că vă văd.

— Ce întâmplare fericită, ce face Mihai? Dar dumneata ce cauţi aici?

— Am un coleg de teatru, unul Bercovici (de fapt așa

îl chemase pe el de acasă), un ovrei (ei nu știau că sunt evreică) și l-au chemat la concentrare. E regizor și avem mare nevoie de el la teatru. Nu știu cum să fac, cu cine să vorbesc să-i dea drumul, să nu îl ia acum, că suntem în toiul repetiţiilor încă vreo lună, două.

— Vai de mine, dar te ajut eu cu plăcere. Unde l-au concentrat?

— Uite, îl vezi pe ăla care merge drept înainte, pe cărare? Ăsta e.

— Dar se poate, domniţă, cu plăcere. îl scot imediat, îl trimit acasă definitiv.

Îmi deschide politicos portiera mașinii invitându-mă să intru și îi spuse șoferului să pornească mașina. În dreptul lui Sandu Eliad, șoferul oprește și colonelul îl invită să urce în mașină.

— Domnule Bercovici, suie-te în mașină.

El nu știa ce să răspundă. Domnul Bercovici? Pe el îl chema doar Sandu Eliad.

— Urcă-te, domnule, lângă șofer, acolo.

Uluit, s-a suit în mașină. Am ajuns la intrarea regimentului, soldaţii au făcut drepţi, goarnă, intrare, ce vreţi, colonel. Am intrat la birou.

— Adu, domnule, hârtiile.

Și, în timp ce scotea ordinul de concentrare, tremurând, se uita la mine nedumerit. Colonelul s-a dus cu hârtiile într-un birou și a venit înapoi.

— Ordinul e anulat, ești liber, nu te mai cheamă nimeni la concentrare.

— Să trăiţi, mulţumesc, s-a bâlbâit Sandu Eliad încă nedezmeticit.

I-am mulţumit colonelului și l-am invitat să mai vină pe la noi, la familia Zirra. Mi-a spus că momentan e foarte prins dar ne va face cu siguranţă, în curând, o vizită.

— Hai, domnule Bercovici.

Și l-am luat pe Sandu Eliad, buimac de tot ce i se întâmplase și am plecat. Eram bucuroasă că am putut să fac ceva pentru el, mi-era atât de milă, era atât de speriat, de îngrozit. Cât despre mine, nu prea știam pe ce lume mă

aflu. Aveam numai douăzeci și patru de ani. Asta spune tot. Trăisem printre niște oameni cărora nici nu le trecea prin minte că li se poate întâmpla ceva, erau niște mici burghezi români obișnuiţi. În schimb, Sandu a rămas profund impresionat de întâmplarea noastră cu colonelul.

Între timp, lucrurile s-au mai liniștit. Repetiţiile îşi urmau cursul. Locuiam în continuare la mine acasă, el la el acasă. Uneori mergeam la atelier la Perahim, care îmi termina portretul și care, într-o bună zi, mi-a propus să plec cu el. Tedi Brauner, prietenul lui cel mai bun atunci, îi aranjase să plece în Basarabia, și de acolo în Rusia. Îmi explica că nu mai putea rămâne, era urmărit, i se trimisese vorbă că vor să-l omoare. Nu avea pe nimeni decât doi fraţi, fiecare cu viaţa lui, și mă chema să plec cu el. Propunere tentantă la prima vedere. Dar am stat să mă gândesc puţin. Unde să mă duc? Aveam o mamă bătrână, nu puteam s-o las. Trebuia să am grijă de ea. Aveam un angajament, în curând – o premieră. Trăisem atâţia ani în ţara asta, unde să mă duc? Și cum? Ce să las în urma mea? Pot să-mi permit lucrai ăsta? Eram și măritată, oricum eram legată. E adevărat că nu mai aveam mari speranţe în privinţa acestei căsnicii, dar oricât, nu puteam să plec. Perahim s-a supărat foarte tare și, îmi aduc aminte că ultima dată când l-am văzut, mi-a spus:

— Portretul nu este complet încă, dar în orice caz eu dacă plec nu ţi-l las. Nu ești un om serios și nici nu vreau să mai aud de tine. Nu vreau să te mai văd.

Și, într-adevăr, de atunci nu ne-am mai văzut. A doua zi, am venit să-l caut, dar am găsit-o la atelier pe Medi Wechsler, care mi-a spus că el a trecut cu vaporul pe la Giurgiu și a intrat în Basarabia, în Uniunea Sovietică. Tedi Brauner îl condusese. Eu, tristă și necăjită, m-am pomenit iarăși singură.

Noroc că puteam să merg la teatru, să fac repetiţii, încetul cu încetul, se apropia și premiera noastră. Aveam foarte mari emoţii. Repetam până seara târziu și apoi plecam acasă singură, pe jos, până în Moșilor.

În sfârșit, a venit premiera. Primul spectacol a avut

loc sâmbătă, 1 martie 1941. Dar nu seara, ci la matineu. Nu credeam că va mai veni și ziua asta. Inutil să spun ce spaimă, ce frică aveam. Teatrul era un loc deschis, oricine se putea strecura printre spectatori. Sala era arhiplină. Lumina s-a stins, a început uvertura. Afară mai rămăsese lume care nu avea loc în sală. Am ieșit prima la faţă de cortină și am început să cânt odată cu orchestra:

De vânzare teatrul nostru
Dacă este vreun client
Vindem ziduri, reflectoare
Fantezie și talent
Daţi o sumă cât de mică
Pentru Teatrul Evreiesc
La ce bun să mai trăiască
Spectatorii îl ocolesc.

Copleșită de emoţia momentului, eram parcă în transă. Și, deodată, am izbucnit în lacrimi. Orchestra continua să cânte, dar eu nu mai puteam continua. Sandu Eliad, urmărindu-mă din culise, și-a dat seama că se petrece ceva cu mine. Și atunci a tras cortina, adică a deschis-o, dând astfel semnalul de începere a tabloului următor. Protejată de o cortină de întuneric, am fost trasă afară din scenă. Asta a fost prima mea apariţie pe scena de la *Barașeum.*

Mă gândeam atunci cu ciudă la cei care ne părăsiseră, la Finţi, Beate Fredanov, Al. Marius, Maria Sandu, Ronea, Leny Caler. Noi nu aveam renumele lor, erau printre noi oameni la începutul carierei. Cine eram noi, cei care rămăsesem, să deschidem în seara aceea un teatru evreiesc? Nu aveam în spate anii de teatru ai celorlalţi, dar aveam speranţa, nevoia de a supravieţui, trebuia să existăm. Aveam un curaj de nedescris, ni se părea că suntem niște mari actori. Îmi aduc aminte de cupletele acestui prim spectacol: „Oamenii îmi zice gutuie”, „Eu sunt Șloimică tâmpitul”, erau tot felul de anecdote în aceste cuplete, dar oamenii în sală plângeau. Pentru că li se vorbea, camuflat, despre viaţa lor, despre necazurile de pe uliţa evreiască, despre pierderea

demnităţii, despre umilinţa de a fi prigonit numai pentru faptul că erai evreu. „Cine sunt eu, Șloimică tâmpitul, oamenii îmi zic”… (niciun spectator din sală nu putea să uite cum era el *jidănit* pe stradă, la birou). În schimb, la cupletul meu *şi s-au dus ca vântul* parcă se ridicau din scaune, parcă îşi îndreptau șira spinării. Nimănui nu-i scăpa mesajul acestui cuplet – speranţa că totul se va duce „ca vântur, dar noi vom rămâne în picioare.

Spectacolul a avut un succes ce nu poate fi descris în cuvinte. Oamenii în sală plângeau, noi plângeam. Publicul ovaţiona în picioare, îmi aduc aminte ce emoţie am avut auzind strigăte de „Bravo Agnia”. Cei din sală cunoșteau povestea fiecăruia dintre noi, știau cum fuseserăm alungaţi de pe scenele unde jucaserăm. Alături de noi apărea minunata Jeny Șmilovici, o mare actriţă, care susţinea momentele de comedie ale revistei. Cupletele ei *Unde e iluziile mele,* dar mai ales *Ce-i al meu al meu rămâne* ridicau sala în picioare, erau minute întregi de ovaţii. *Barașeumul* din anii aceia a fost un far, un susţinător moral al unei populaţii care ajunsese la deznădejde. *Barașeumul* a redat încrederea unor oameni excluși din societate numai pentru vina de a fi fost evrei.

Când am ieșit în stradă în faţa teatrului, o mulţime de oameni ne aclamau. Erau cei care nu reușiseră să intre în sală și care rămăseseră acolo să ne aștepte, să ne vadă măcar după spectacol. Se realizase o comuniune specială între noi. Niciodată n-am trăit asemenea momente, cum să spun, parcă zburam cu toţii, simţeam că pluteam deasupra pământului. Oameni străini, oameni pe care nu-i cunoșteam strigau – *Bravo, Bravo!* era o stare de entuziasm, de fericire nemaipomenită.

A doua zi am dormit până mai târziu și am venit la teatru să jucăm spre seară. Eram încă sub impresia succesului din seara precedentă. La teatru ne-a întâmpinat însă o veste care ne-a lovit ca un trăsnet. Spectacolul se oprise. Se strecuraseră unele texte care n-au convenit cenzurii. Textele au plecat din nou la cenzură, nouă spunându-ni-se, și acesta era de fapt motivul oficial al

opririi spectacolului, că nu aveam aprobarea Comandamentului Pompierilor pentru a continua să jucăm. Jalea ne cuprinsese pe toţi, stăteam năuciţi în stradă, în faţa teatrului, iar sala goală, în care ar fi trebuit să stea publicul, era acum ca un mormânt. Eram triști și amărâţi. Tuţi Gamberto, prietena mea, a venit la mine și mi-a spus:

— Agnia, vino la noi, că mama a făcut o supă așa de bună, vino să stăm împreună.

Și am plecat cu fetele Gamberto la ele acasă. Stăteau împreună cu mama lor. Am mâncat, am vorbit, ne-am gândit fiecare ce să facem, cu ce să ne ocupăm, cum să câştigăm ceva bani. Tuţi mi-a spus că ea știe să facă manichiură și că o să dea sfară în ţară să-și caute clienţi. Și într-adevăr, vreo două-trei luni s-a ocupat cu treaba asta. Eu nu știam ce să fac, mai dădeam un telefon lui Zirra, îmi mai trimitea niște bani. Într-o bună zi, ducându-mă la un magazin să cumpăr nu știu ce, m-am întâlnit cu bărbatul Caterinei, fosta casieriţă de la teatrul lui Stroe și Vasilache, care mi-a spus:

— Ce mai faci, dragă Agnia, îmi pare bine că te văd. Am vorbit cu Mihai, nu știa unde ești, nu știakiacă ai telefon, dar sigur că nu ai, că voi nu aveţi voie să aveţi telefon. Ţi-a părut rău că ai divorţat?

Am rămas trăsnită.

— Cum adică?

— Păi nu ţi-a spus Zirra? S-a gândit că e mai bine să divorţaţi, să vadă cei de la Radio și actul de divorţ și să poată și el să-și vadă de treaba lui. Eu am pledat divorţul (el era avocat).

Și așa am aflat, în treacăt, într-un magazin de șireturi de pantofi – că asta căutam atunci, da, acum îmi aduc aminte, șireturi la pantofii mei – că eu am divorţat de

Zirra. Fără să știu, fără să-mi fi spus cineva, m-am pomenit o persoană liberă. Liberă să fiu evreică.

Dar viaţa mergea înainte, iar grijile nu conteneau. De unde să iau bani pentru mâncare? Chiria era plătită, mai aveam de stat trei luni în casă. Dar de mâncare? Și să-i mai duc ceva și mamei. M-am gândit că ar fi poate bine să mă

mut înapoi la mama și să închiriez garsoniera mea. Cu chiria pe care aș căpăta-o, aș putea să mă întreţin un timp. M-am sfătuit și cu Sandu Eliad. Atunci el mi-a propus să viu să locuiesc la el. Eu i-am spus:

— Dragă, ești prietenul meu, îmi pare bine să stau cu tine, dar eu nu pot să rămân la tine pentru că eu sper, totuși, că or să treacă vremurile astea grele și că, într-o bună zi, Perahim se va întoarce și n-aș vrea să mă găsească cu altcineva.

El, înţelegător, mi-a spus:

— Nu-i nimic, dacă se întoarce Perahim și dacă mai vreţi să vă legaţi viaţa unul de altul, eu te las liberă.

El trăise o mare dramă, zece ani a trăit cu Maria Tănase, pe care a adorat-o, și care într-adevăr era o persoană minunată. El, cu prietenii lui, au reușit să o facă pe Maria să cânte, ea fusese în balet la Tănase, cânta din când în când la diverse întâlniri cu artiștii. Harry Brauner, care era folclorist, îi dăduse ideea lui Sandu Eliad să o pună la învăţătură, să-i facă un repertoriu și să scoată un disc cu ea. Și așa, Maria Tănase a devenit o mare cântăreaţă. Folclorul românesc a avut în ea una din cele mai mari interprete. Era talentată și avea mare succes și la revistă, în special cu monologuri. Din păcate, succesul ăsta a ameţit-o peste măsură. N-a putut să-l suporte. Și atunci a început să cedeze unor slăbiciuni care n-au făcut casă bună cu tristeţea ancestrală a lui Sandu Eliad. Mai târziu, s-a prăpădit săraca, din prea marele entuziasm pe care îl avea pentru oameni, pentru cântec. De atunci, Sandu Eliad rămăsese marcat de amintirea asta dureroasă. Era un om rănit. Iar eu apărusem în viaţa lui ca o alinare, ca un balsam.

Îmi aduc aminte că, în copilărie, ori de câte ori mi se întâmpla ceva bun, le spuneam copiilor că Dumnezeu s-a uitat la mine cu ochi albaștri. La fel și acum, când s-a ivit în viaţa mea Sandu Eliad. După ce am văzut că aveam ceva bani pentru traiul de zi cu zi, și chiar că o voi putea ajuta cât de puţin și pe mama, îmi ziceam, ca atunci: „Iată că Dumnezeu a apărut în calea mea și s-a uitat la mine, cu

ochi albaștri41.

ȘOȘONII: UNDE SUNT ȘOȘONII?

Veneam la teatru seară de seară, în speranţa că „pompierii1 or să ne dea permisiunea să jucăm. Ne strecuram cu teamă pe străzi. Ne mai urmărea încă teroarea instituită de legionari. La teatru, repetam în șoaptă ca să nu ne dăm de gol. Comunitatea evreiască începuse să facă colecte de ajutor pentru artiști. Așa am apărut și eu, uneori, la diferite ședători ţinute în incinta sinagogilor, la Templul Coral sau chiar în casele unor familii evreiești. Citeam texte din scrisorile lui Shalom Aleichem, în care Sheine Shendl și Menahem Mendl îşi trimiteau scrisori. În ele, printre rânduri, puteai găsi o anumită undă de optimism. Festivalurile acestea ne ajutau să nu murim de foame.

Îmi plăceau rolurile de compoziţie. Am repetat „Fetiţa din balet” 1, vreo trei luni. Rolul principal era jucat de una din fetele Gamberto, iar eu jucam o cabinieră foarte iscusită, șireată și diplomată, un rol mare și foarte important. Revista „Ce faci astă seară” se juca de zece ori pe săptămână, cântam și în concertele de duminică dimineaţă ale lui Teodor Cosma și, în timpul liber, „repetam” de zor pentru noul spectacol. Dar nu-mi păsa!

1. „Fetiţa din balet” – spectacol pe muzica lui Elly Roman, prezentat în premieră la Teatrul *Barașeum,* la 10 august 1942.

Făceam orice muncă, oricât era de grea, din dragoste pentru teatru.

În sfârșit, la începutul lui august, am terminat repetiţiile. Toată vara am repetat, zi și noapte, ca spectacolul să fie pus la punct. Eram siguri de succes. Mă întorceam acasă de la ultima repetiţie împreună cu Sandu, pe la ora două noaptea. A doua zi, urma să aibă loc premiera. Ne gândeam cu plăcere că acasă ne așteaptă salată de vinete, roșii și bere rece! Știam că a doua zi vom putea dormi până la prânz, fără să ne deranjeze nimeni. Fără grijă! Ajunși în faţa blocului, pe Brezoianu, am scos cheile să descuiem, când… deodată au apărut doi bărbaţi,

cu pălăriile trase pe ochi.

— D-l Bercovici? D-ra Cuculevici?

— Da! am răspuns eu.

S-au legitimat. Erau doi agenţi de la Prefectura de poliţie. Ne-au spus simplu:

— Am venit să vă ridicăm. Urcaţi și faceţi-vă bagajele. Veţi avea de făcut o călătorie lungă și acolo unde veţi ajunge o să vă fie frig.

L-am privit pe Sandu. I se făcuse deja frig. Am văzut în ochii lui că începuse să se obișnuiască cu ideea deportării. Eu însă, complet inconștientă, mă gândeam: „O să ne fie frig? Nu cumva ne trimit în Siberia?”. Mă gândeam la eroina lui Tolstoi, Katiușa. Pentru mine, Siberia era ţara în care părinţii mei fuseseră deportaţi în timpul revoluţiei. Îmi voi revedea locurile în care mă născusem, îmi ziceam.

Am urcat cu liftul, cele douăsprezece etaje. Luna lumina terasa noastră imensă, „a giorno”. Sandu a scos o scăriţă, ca să se urce în podul camerei, în care se aflau geamantanele cu lucrurile noastre de iarnă, puse frumos la naftalină. Îi tremurau mâinile. Spunea din când în când, cu îngrijorare:

— Șoșonii, oare unde or fi șoșonii?

Mie mi-era sete. I-am întrebat pe agenţi, care urcaseră cu noi și nu ne pierdeau nicio clipă din ochi:

— Ce-aţi zice de un pahar cu bere?

Un agent și-a scos pălăria. Îi era cald. Ghicisem, îi era sete. Celălalt agent m-a privit mirat. Nu se aștepta probabil la asemenea ospitalitate. A dat din cap, a aprobare. Primul, mai bănuitor și mai grăbit, a refuzat. Am deschis frigiderul. Am scos vinetele, roșiile, brânza, berea rece și i-am invitat să mănânce cu mine. În acest timp, Sandu continua să-și caute șoșonii. L-am rugat să vină și să mănânce și el ceva. S-a uitat la mine ca la cineva scăpat de la casa de nebuni. Mi-a mulţumit și a continuat să facă bagajele. Dintr-o valiză, s-au rostogolit o serie de plicuri cu fotografii. Agenţii s-au repezit să le ridice, sperând să găsească vreun document care să justifice arestarea

noastră.

Erau fotografii de la *Alhambra,* fotografii cu Ion Dacian2, care între timp îmbrăcase cămașa verde. Agenţii s-au mirat, recunoscându-mă într-o fotografie alături de celebrul tenor. Au început să mă privească cu atenţie.

— Poftiţi la masă, am spus eu, care scosesem din frigider totul.

— Imediat! Sărut mâinile, mi-au răspuns, de astă dată amândoi. Ne-am așezat. În timp ce mâneam, creierul meu începuse „să fiarbă”. Nu aveam telefon și deci nu puteam anunţa pe nimeni despre arestarea noastră. Mă gândeam că a doua zi, seara, toată lumea va veni la teatru: actori, mașiniști… se va deschide sala, publicul se va așeza în fotolii… La început, nu se va observa, poate, că nu sunt în cabină, apoi se va crede că am întârziat. Dar nimănui nu-i va trece prin minte că noi suntem arestaţi și poate chiar

2. Ion Dacian, tenor care și-a câștigat celebritatea în operete; director al Teatrului de Operetă din București în anii ’60 – 70, deportaţi. Nu ne vor găsi nici acasă iar spectacolul atât de mult așteptat nu va avea loc.

Între timp, gândindu-mă la toate acestea, continuam să mănânc liniștită, spre marea uimire a lui Sandu, care nu înţelegea comportarea mea atât de bizară. Deodată, mi-a încolţit o idee. Trebuia să-i conving pe agenţi să facă un ocol și să trecem pe la Berești eanu, unul din directorii noștri de la *Barașeum,* care locuia la o sută de metri depărtare de noi și să-l anunţăm că am fost arestaţi. Speram ca Berești eanu să intervină la prefectul poliţiei, pe care-l cunoștea personal. M-am apropiat cu prudenţă de agentul care mi se păruse mai simpatic.

— V-aș ruga mult, domnule locotenent, să faceţi cu noi un mic ocol pană în piaţa Kogălniceanu, să anunţăm și noi niște rude că am fost reţinuţi de către dumneavoastră. Știţi, nu avem pe nimeni, și mâine seară am fi avut premieră. Să nu se sperie că nu venim. Vă rog mult, domnule locotenent, am spus eu cu vocea cea mai ingenuă.

În acel moment, Sandu reușise să găsească un șoșon.

Agenţii s-au uitat unul la altul și cel simpatic a spus:

— Bine, dar să plecăm imediat, că noi mai avem și alte treburi.

— Mulţumesc, am spus eu radioasă. M-am repezit la geamantanul din faţa lui Sandu, l-am închis și i-am strigat în timp ce-i făceam cu ochiul: Haide, repede. Nu vezi că domnii sunt grăbiţi?

Am ridicat geamantanul în care se afla un singur șoșon (al doilea nu fusese găsit) și am ieșit. Am încuiat ușa, am coborât cu liftul, era ora patru dimineaţa. Pe masă, au rămas vinetele, roșiile și două sticle de bere goale. La intrarea blocului ne aștepta un autobuz. Ne-am urcat cu „băieţii” și le-am arătat drumul. Imediat, am ajuns la casa lui Berești eanu. Ne-am dat jos din autobuz, eu urmată bineînţeles de agentul simpatic. Am sunat, am sunat, am sunat… Nu mi-a răspuns nimeni. Eram disperată. Câtă osteneală mi-am dat ca să ajung la ei și câte emoţii inutile! Și abia nu erau acasă… Agentul, grăbit, mă zorea nerăbdător:

— Haide, domnișoară dragă. Nu vezi că nu e nimeni? striga din ce în ce mai enervat.

Cred că abia atunci au auzit și cei din casă că e cineva la ușă. Am auzit cheia în broască, dar nu deschideau. Am strigat disperată:

— Tina, dragă Tina, deschide! Sunt eu, Agnia! în sfârșit au deschis ușa.

— Agnia, ce-i cu tine, ce cauţi la ora asta?

M-am repezit la ea plângând de bucurie:

— Uite, Tina dragă, noi am fost ridicaţi de către domnii aceștia chiar acum, și probabil că vom pleca într-o ţară rece, uită-te ne-am luat și șoșonii, vorbeam ce-mi venea la gură ca să avem amândouă timp să ne înţelegem. Așa că să nu ne așteptaţi mâine seară la spectacol.

Am întors spatele și am plecat. Cu agentul după mine. Ajunsă la poarta blocului, am întors capul. Tina Berești eanu stătea în ușă, ca o statuie.

Ne-am urcat în autobuz. Am început să gonim până în Calea Văcărești… în acea noapte am trăit cel mai

demoralizant moment din viaţa mea. Agenţii care ne însoţeau s-au dat jos din autobuz și au început să fluiere. Casele din cartier erau luminate ca ziua. Din case, au început să iasă bărbaţi în cămăși, dar fără pantaloni sau ţinându-i în mână, unii în pijamale, alţii în cămăși de noapte cu amici, așa cum poartă ţăranii români, goniţi de agenţi cu bâte în mâini. Toată această lume ţipa și plângea. Agenţii loveau cu bâtele în stânga și în dreapta, zorindu-i pe cei arestaţi să se suie mai repede în autobuz. Sandu și cu mine ne-am înghesuit unul în altul, în fundul autobuzului, îngroziţi de ce vedeam.

Mă întrebam ce i-a determinat pe agenţi să se poarte cu noi cu mănuși? Faptul că eram artiști? Cartierul? în orice caz eram foarte îngrijoraţi. Cât despre mine, abia acum realizam gravitatea situaţiei în care ne aflam. Autobuzul gonea prin cartierul evreiesc și se umplea mereu cu alţi oameni, bărbaţi și femei tinere, loviţi cu brutalitate. Ajungând în autobuz, se înghesuiau tăcuţi și cuminţi și… nu mai mișcau.

De altfel, n-am călătorit prea mult. Am ajuns într-o stradelă, parcă Sfântul Ion Nou se chema, unde ne-au dat jos și ne-au băgat în curtea unei școli, păzită de soldaţi.

Ne-am oprit în prag, i-am lăsat pe alţii să treacă înaintea noastră. Am intrat ultimii. Ușa era dată de perete, în dosul ușii, pe o ladă, era așezată o tablă de șah. Iar de o parte și de alta a lăzii stăteau în picioare un elev în uniformă de liceu și un religios în caftan și cu pălărie. Stăteau așa, adânciţi în jocul de șah, gândind la mișcarea următoare pe care trebuiau să o facă. Fără să se uite la oamenii pe care-i înghesuiau soldaţii, fără să audă ordinele sau ţipetele celor împunși cu baioneta, absorbiţi de jocul lor de șah. Am rămas pironită în ușă, uitându-mă cu uimire la ei și, încetul cu încetul, m-a pătruns o mare liniște. Ca o certitudine. Știam, simţeam, că nu ni se va întâmpla nimic rău. Și… nu mi-a mai fost frică. Treptat, atmosfera s-a liniștit. Arestaţii erau cu toţii adânciţi în gândurile lor. Se așteptau la bătăi, chinuri, interogatorii, cum auziseră de la alţii și… resemnaţi, așteptau…

Un comisar cu barba crescută de o săptămână, furios, nedormit, făcea apelul; striga numele noastre, cu o nuanţă de greaţă în voce: Burăh, Iţic, Bercu, Șloim. Pe măsură ce se apropia rândul meu, simţeam că mă cuprinde și pe mine furia. O furie oarbă care creștea și mă făcea să nu mai fiu stăpână pe reacţiile mele. Așa se face că, în momentul când a trebuit să răspund prezent, am început să râd. El mă striga, iar eu râdeam. Nu mă puteam abţine. Comisarul, vânăt la faţă, strigă ceva, dar n-am înţeles prea bine ce. Am auzit numai sfârșitul frazei:

— ... mă-tii de jidancă!

— Jidan ești tu! am strigat eu scoasă din minţi.

A fost un moment de stupoare. Am simţit deodată că îmi zboară capul și am înţeles că mi-a tras o palmă. Dar ce palmă! Imediat mi s-a umflat obrazul. Dar nu mai simţeam durerea. Înfruntasem fiara de comisar. Comisarul era bine-cunoscutul Sava Dumitrescu, mare vânător de evrei, și mai ales de comuniști.

Aveam satisfacţia că nu-i rămăsesem datoare. În orice caz, o asemenea „invectivă” nu auzise vreodată comisarul Sava Dumitrescu.

După ce s-a terminat trierea, ne-am pomenit șaptezeci de oameni, împreună, într-o clasă de școală. Ne-am așezat, obosiţi, în bănci. Era ora prânzului. Nu mâncasem nimic. Ne-am privit nestingheriţi și am început să facem cunoștinţă între noi.

Erau acolo oameni de toate categoriile: ingineri, ziariști, un poet de limbă idiș, meseriași, inginerul Ionel Miletineanu3, domnul Maur4, domnul Sperber5... Singurii actori eram noi. Eram priviţi cu curiozitate și simpatie. Mulţi dintre cei arestaţi mă văzuseră la teatru, la *Barașeum,* alţii la *Alhambra.* Vestea arestării noastre s-a răspândit foarte repede.

În curte era o cișmea, ne lăsau să ne plimbăm și, cine voia să se spele la cișmea sau să bea apă, putea s-o

3. Ionel Miletineanu (1906-1979) – inginer electrotehnician, a fost atras în mișcarea comunistă de timpuriu, a luptat în Brigăzile Internaţionale din Spania.

După război a ocupat diferite funcţii în aparatul de stat.

4. Moșe Maur (1910-1988), ziarist și scriitor. După 1947 îşi continuă activitatea în Israel.

5. Alfred Margul-Sperber (1898-1967), poet de limbă germană, cu o bogată activitate literară în România.

facă. Pe urmă, ne numărau din nou. Venise un alt comisar, comisarul Cambrea de la Moravuri, el nu era chiar așa de feroce ca ăla de la Politici. Și îmi aduc aminte, acest comisar Cambrea m-a văzut pe mine, știa cine sunt, și mi-a făcut semn să mă apropii, m-a luat într-un colţ și mi-a spus:

— Eu știu că dumitale ţi-e greu să stai aici și, dacă vrei să te speli cumva, să știi că eu îţi dau voie să te duci acasă, adică te duc eu până acasă.

M-am uitat la el bănuitoare, oare de ce vrea el să mă ducă acasă? El a înţeles și mi-a spus:

— Nu, eu te duc acasă și te aștept jos, dumneata te duci, te speli și te întorci, am o motocicletă, putem face asta pe seară.

Și așa, acest comisar Cambrea mă ducea acasă, în Brezoianu nr. 7, eu mă urcam la etajul doisprezece, făceam un duș și mă întorceam. Aveam noroc. În general, când eram la ananghie, aveam noroc.

Când am fost scoși în curte ca să ni se comunice ordinele, o mare de curioși se adunase la porţile școlii. Veniseră cu mâncare, apă (era foarte cald), fructe. M-am auzit strigată. Era dl. Schwartz, zugravul care-mi zugrăvise casa în urmă cu un an. M-am apropiat de gard, surprinsă. Dl. Schwartz era foarte impresionat. M-a întrebat cu ce ar putea să mă ajute. Ce să aducă? M-am uitat la oamenii nemâncaţi care se plimbau prin curte.

— Poate aduci ceva de mâncare, dar nu numai pentru mine. Mi-am dat apoi seama că e o prostie ceea ce am spus, dar lui i s-a părut normal. A venit pe seară, însoţit de o calfă și a adus mai multe găini fripte și mai multe pâini.

Așa am început să ne organizăm în acea clasă de școală, mâncând cu toţii împreună, împărţindu-ne hrana între noi, cu tot ce primeam de la rude, prieteni sau

trecători. Am aranjat apoi și dormitorul nostru. Am scos băncile afară în curte și ne-am aranjat, de bine de rău, ca să putem dormi. Din fericire, podeaua era din lemn, așa că nu ne era frig să dormim pe jos. Ne puneam câte un pulover la cap și așa dormeam, înghesuiţi, vreo șaptezeci de oameni într-o clasă pentru vreo douăzeci de elevi. Personal, nu aveam probleme cu domnitul. Toată viaţa am adormit imediat ce mă băgăm în pat. Continuam să fiu optimistă. Și încercam să susţin moralul grupului nostru și mai ales al lui Sandu, care vedea deja sfârșitul: exterminarea în Transnistria. Dormind atât de bine, după ce îmi întindeam niţeluș oasele ca să se dezmorţească, bine dispusă, începeam să povestesc anecdote, să cânt cântecele de la *Alhambra,* arii din opere, lieduri, într-un cuvânt, aveam „de toate pentru toţi”. Uneori îmi aminteam poezii și îi stimulam și pe ceilalţi să recite și chiar să cânte. Eram un „cenaclu”. Aș fi făcut orice ca oamenii cu care eram împreună să uite, măcar câteva ceasuri, de necazurile lor.

VOI SUNTEŢI SPERANŢA NOASTRĂ

Îmi aduc aminte cu multă duioșie de Jeny Șmilovici. Ea ne invidia, pe mine și pe Sandu Eliad, că eram deţinuţi acolo, câștigându-ne astfel o nedorită celebritate. E adevărat că școala unde ne aflam a devenit un loc de pelerinaj. Diferiţi oameni, spectatorii noștri din ghetoul evreiesc (așa cum era numit cartierul din jurul *Barașeum-ului)* ne căutau, ne înconjurau cu multă dragoste, consideraţie și compătimire în același timp. Să fim invidiaţi pentru asta? Am fi renunţat cu plăcere la o asemenea celebritate. Era o atmosferă destul de grea printre noi. Așteptam să fim trimiși în Transnistria. Unii chiar începuseră să plece. Rândul nostru nu venise. Căutam să mai destind puţin atmosfera încărcată de neliniște, le povesteam cum era la *Alhambra,* le cântam melodiile din spectacolele jucate acolo. Mai speram încă într-o minune. Eu aveam așa, o presimţire, că nouă nu o să ni se întâmple nimic. Și am avut dreptate.

Patronii noștri, Otto Marcovici1 și Puiu Bereștieanu,

aveau relaţii cu personaje sus-puse din protipendada bucureșteană. Mai ales Puiu Berești eanu, care juca poker cu prefectul Bucureștiului din timpul acela, cred că Pălăngeanu îl chema, și îl lăsa discret să câştige câte un pot, în schimbul micilor înlesniri pe care le făcea asigurând [1]. Otto Marcovici – fost director al ziarelor *Adevărul* și *Dimineaţa* existenţa teatrului. Cum spectacolul *Fetiţa din balet* nu se putea juca din pricina mea, cred că prin el sau prin alţii ca el, a intervenit ca să mă elibereze. Așa că, într-o zi, am văzut că în comisia care venea să ne trieze pentru Transnistria, au apărut și două figuri cunoscute. Erau doi chelneri de la restaurantul *Grand,* de vis-à-vis de Poștă, unde ne luam de obicei masa, eu și Sandu Eliad, alături de alţi prieteni scriitori sau artiști. Acolo ne întâlneam cu poeţii Cicerone Theodorescu și Radu Boureanu, cu care Sandu era prieten. Restaurantul aparţinea mamei pictorului Jean David. El reușise să fugă din România în timpul războiului și avea să devină cunoscutul pictor israelian de mai târziu. Acești doi chelneri erau, bineînţeles, și agenţi ai Siguranţei și, atunci când a început „vânătoarea de evrei", ei au știut că vor fi închiși în special evreii cu simpatii de stânga. Cum Sandu Eliad era foarte activ în organizaţii de intelectuali favorabile Uniunii Sovietice, eram bineînţeles vizaţi să fim trimiși în Transnistria, în calitate de comuniști. Eu mă aveam bine cu acești chelneri, le dădeam bacșișuri grase, mă simpatizau, eram tânără și se purtau bine cu mine. Dar nu mi-au spus nimic despre această posibilă arestare, deși știau foarte bine că eram pe listă. Acum îi vedeam venind în această comisie, și am înţeles că prin ei se fac intervenţii pentru eliberare. Și, într-adevăr, m-au anunţat că pot pleca. Atunci mi-am dat seama că intervenţia a fost făcută numai pentru mine, iar nu și pentru Sandu Eliad, care-și terminase munca de regizor la spectacol și, deci, de el nu mai aveau nevoie.

Am plecat de-acolo și pe drum mi-am dat seama că dacă eu mă duc să joc, dacă teatrul începe să funcţioneze, atunci Sandu Eliad pleacă în Transnistria. Mi se părea

nedrept. M-am întors, am intrat înapoi în curtea școlii și i-am spus lui Sandu să nu aibă nicio grijă, că eu nu-l părăsesc. Atunci a venit la mine și Ionel Miletineanu și mi-a dat o scrisoare pentru nevasta lui, pianista Grete Miletineanu, care era însărcinată în luna a noua și era foarte îngrijorată (aveam să aflu mult mai târziu că fiul lor, pe nume Gheorghe, născut atunci, în anii războiului, avea să devină un apreciat regizor de teatru, și că astăzi trăiește în Israel, fiind profesor la Școala de teatru *Beit Zwi).* Deci, am luat scrisoarea și m-am dus glonţ la Grete Miletineanu care s-a bucurat, a plâns și m-a invitat să rămân la ea un timp. Acasă nu voiam să mă duc ca să nu mă găsească cei de la teatru. Așa că am rămas câteva zile acolo, timp în care am luat legătura cu Maria Tănase și cu Ion Iancovescu2, rugându-i să-și pună în mișcare relaţiile pentru eliberarea lui Sandu Eliad. Prinsesem curaj, e mult mai uşor să lupţi pentru altul decât pentru tine.

În tot acest timp am stat ascunsă. Până într-o zi, când cineva m-a înștiinţat că Sandu este liber. M-am întâlnit cu el pe o străduţă lăturalnică (parcă pe Mămulări). L-am găsit jigărit, nebărbierit, nespălat, dar conștiincios cum era voia să mergem imediat la teatru să se ocupe de spectacol. În drum, ne-au oprit pe stradă oameni care ne-au recunoscut; îmi aduc aminte de un domn gras, care s-a apropiat de noi și ne-a spus „Vai ce bine îmi pare că v-au dat drumul, acum o să avem și noi un teatru, o să avem unde merge seara să ne bucurăm și să ne recăpătăm speranţele. Că voi sunteţi speranţa noastră”. Mie nu îmi trebuia mai mult. Din ziua aceea căpătasem parcă forţe în plus.

Ajunși la teatru, i-am găsit pe toţi adunaţi – actori, electricieni, mașiniști. Aflaseră că am fost eliberaţi și au venit imediat. Am pus totul la punct, ne-am urcat pe scenă, Sandu Eliad așa murdar și nemâncat, săracul de el, a început să repete. Am trecut totul în revistă. Până la ora

2. Ion Iancovescu (1889-1966) – actor de mare vocaţie comică ajuns celebru în perioada dintre cele două războaie.

două după-inasă totul era gata și seara am jucat. Nu am să uit niciodată entuziasmul, bucuria publicului. Mulţime de oameni stăteau pe stradă și ascultau la megafoane. Era ceva nemaipomenit, o fericire greu de relatat, cei ce reușiseră să intre în sală ovaţionau în picioare plângând. Doamne, niciodată un teatru nu a avut o asemenea flacără, niciodată nu i-am simţit pe spectatorii noștri evrei mai uniţi ca în seara aceea.

Încetul cu încetul, lucrurile s-au mai liniștit în teatru. Jucam, publicul era tot așa de cald și de iubitor. Au început să se organizeze și concerte. Îmi aduc aminte de un spectacol de jazz în care Tedy Cosma dirija orchestra, compusă din cei mai buni instrumentiști de pe vremea aceea – Yoku Reininger și Alfred Thomas la vioară, Landesberg la chitară, Buză la clarinet, Micu David la tobă, Carol Reininger la contrabas și Gicu Kofler la pian. Și noi eram soliștii, cântam jaz în limba franceză, Louis Jumping, Toto Gruia, Kiki Marcov, la început cânta și Edgar Cosma cu Micu Mircea în duet. Jazzul nostru de atunci era mult mai autentic și mai swfwg decât jazzul de azi, din Franţa. Se pare că evreii au jazzul în sânge. Ca ritm, ca sonoritate, ca temperament. Spectacolele noastre de jazz au avut un succes enorm. Într-adevăr, era un teatru care duduia de câtă lume venea. Cele trei săli ale Teatrului *Barașeum* – două de conferinţe și una de teatru – erau întotdeauna ocupate până la ultimul loc, fie că era vorba de spectacole profesioniste sau de amatori, de spectacole pentru copii realizate de Lică Grunberg3, care aveau un succes enorm, de conferinţe, de spectacolele școlilor evreiești din cartier. Era apoi Eduard Lindenberg, mare dirijor și mare muzician, care dădea concerte de muzică clasică. Nemaipomenite. Noi jucam

3. Lică (Emanuel) Grunberg (1914 – 2000) – avocat, profesor, scriitor, autor de texte pentru spectacole revuistice, realizatorul unor spectacole cu și pentru copiii evrei, prezentate la Teatrul *Barașeum,* în anii războiului.

seară de seară, fără să simţim o clipă vreo umbră de oboseală, aveam un avânt și un entuziasm de nedescris.

Aveam sentimentul că îndeplinim o misiune importantă.

Timpul trecea și legătura cu Sandu Eliad devenea din ce în ce mai solidă. Gândul meu era totuși la prima mea dragoste. Nutream speranţa că, într-o bună zi, Perahim o să se întoarcă și atunci visul meu se va împlini. Nu știu de ce speram lucrul ăsta, dar probabil că eram foarte sentimentală, foarte romantică și credeam, nu știu de ce, că vom fi din nou împreună.

Noi eram complet inconștienţi. Eram în plin război și jucam seară de seară. Sala Teatrului *Barașeum* era plină până la refuz. Ne strecuram pe străzi cu lanterne în mână. Dacă mă gândesc la ziua de azi, la modul în care se organizează la noi, în Israel, tot felul de spectacole și manifestări publice, azi când suntem pândiţi de tot felul de pericole, de câtă lume se adună atunci când suntem într-o primejdie, cum trăiesc oamenii la Ierusalim, cum trăiesc prietenii mei de acolo, cum supravieţuiește arta și cultura evreiască, cum se fac show-urile de astăzi cu atâta lume, într-adevăr nimic nu s-a schimbat. Lumea este la fel, evreii sunt la fel. Inconștienţi? Curajoși? Se pare că suntem pregătiţi pentru orice. Puterea de a rezista!

Îmi aduc aminte de zilele când a început rebeliunea. Era în ianuarie 1941. Blocul în care locuiam, pe Brezoianu, era unul din cele mai înalte din București și era situat în spatele Prefecturii de Poliţie. Vedeam Bucureștiul de sus, de la etajul doisprezece. De la Prefectură în jos, strada cobora în pantă, și am văzut deodată niște oameni alergând. Asta de dimineaţă. Apoi s-au auzit împușcături. Sandu Eliad s-a speriat teribil. El, săracul, știa, avea în amintire pogromuri. Eu aveam douăzeci și patru de ani și mintea – fluture. Uneori fluturii ăștia fac tocmai farmecul tinereţii. Ah, naivitatea. Și am văzut din partea cealaltă, de pe terasa care dădea în Domniţa Anastasia, un bloc mai mic decât al nostru și pe terasa blocului un bărbat cu o pușcă în mână, care trăgea în jos. Iar jos, vedeam căzând niște siluete negre. Cădeau, și el trăgea cu pușca. Parcă era un film, mi se părea ceva nemaipomenit. Mi s-a făcut frică. Nu puteam să ies din casă. Mă uitam, se împușca din

dreapta și din stânga, și deodată am văzut niște ființe îmbrăcate în halate albe care ridicau oamenii ăștia căzuți pe stradă. Din spatele Prefecturii și până la noi, o serie de persoane misterioase, îmbrăcate în cenușiu, alergau, cădeau, unii alergau după alții și pe urnă apăreau niște oameni în halate albe și-i ridicau. Și mașini în care îi aruncau. Am înțeles că legionarii sunt peste tot și că stăpânesc orașul, că nu mai există niciun fel de pază, nu mai există niciun fel de siguranță. Și asta a durat o zi, o noapte, a doua zi… și eu ce să fac, citeam, stăteam, mă uitam pe geam, lucrurile se precipitau.

Deodată, aud că sună cineva la ușă. Eu tocmai făceam baie. Soneria insistă. Sandu Eliad mi-a făcut semn să nu răspund. De ce să nu răspund, mi-am zis, în inconștiența mea. Am ieșit din baie așa cum eram, m-am dus direct la ușă, am deschis, și m-am pomenit în fața unui munte de bărbat. A rămas trăsnit văzându-mă goală.

— Ce cauți dumneata aici, ce dorești?

— Vai domniță, vă rog să mă scuzați, am crezut că aici sunt jidani.

— Nu sunt, domnule, nu e nimeni aici, lasă-mă în pace, dumneata nu vezi?

— Ba văd, aoleu, scuzați.

Și am trântit ușa. Sandu Eliad – perplex. Nu mi-am dat seama nici că sunt în pielea goală, nici ce spun. Și așa am scăpat de legionari, măcar atunci. Încă odată.

Situația asta instabilă a durat câteva săptămâni. Nu prea ieșeam din casă, iar când o făceam ne strecuram pe după colțuri. La teatru nu mergeam, nu se deschisese. Oricum, noi nu eram ocupați cu spectacolul care se repeta. Așa că nu ne vedeam decât cu câte un coleg sau cu vreun prieten. Apăruse un ordin ca toți evreii să se prezinte la Prefectura de Poliție, în douăzeci și patru de ore. Sandu Eliad, care locuia în spatele Prefecturii de Poliție, se pregătea, disciplinat, să se ducă primul.

— Unde te duci omule, pentru ce? Te-a chemat cineva în mod special? Nu ți-a spus colonelul ălci că pe tine nu te mai cheamă nimeni niciodată? Ești tu pe vreo

listă, ai apărut undeva pe vreo listă, se anunţă la radio numele oamenilor?

— S-a anunţat că trebuie să se prezinte toţi evreii.

— Bine, toţi evreii. Ai răbdare. Nu trebuie să fii tu primul numai pentru că eşti aproape de Prefectura de Poliţie.

Am început să-l rog, să-l implor, să mă cert cu el să nu se ducă. Şi în sfârşit l-am înduplecat. El era un spirit disciplinat; s-a anunţat că trebuie să se ducă, se duce. Într-un târziu, am reuşit să-l liniştesc.

Şi timpul îşi urmează cursul. La teatru au revenit Beate Fredanov şi Alex. Finţi, a venit şi Mony Ghelerter, un tânăr de la Iaşi, nu ştiu dacă făcuse vreo şcoală de regie dar era prieten cu cei doi şi era plin de aspiraţii, începuserăm să ne vedem cu ei şi cu pictorul Maxy şi, din când în când, ne duceam cu toţii în vizită acasă la A.L. Zissu. El era mare sionist. Ne adunam la el şi stăteam de vorbă despre teatru, şi despre viitor, şi despre politică. A.L. Zissu locuia într-o casă mare, luxoasă, avea un valet care ne servea masa, ce-i drept, eram cam nemâncaţi. Mi se părea ceva minunat. Şi cum eu mă hotărâsem să-i fac o mare bucurie lui Sandu Eliad, al cărui vis era să aibă un copil, am rămas însărcinată şi A.L. Zissu mi-a spus că dacă nasc un băiat el are să fie naşul meu. El avea un băiat, singurul copil, care la cincisprezece ani îşi luase bacalaureatul, era crescut cu profesor, era un copil inteligent, suprainteligent, ştia limbi străine, era un copil extraordinar. I-a făcut cadou o călătorie în jurul lumii. Ajuns la Londra, probabil că era şi în posesia unor bune recomandări, a devenit secretarul unui Lord, nu-mi aduc aminte numele, şi în această calitate a fost foarte apreciat. De altfel A.L. Zissu era cunoscut în Europa, avusese o casă deschisă şi era în relaţii foarte strânse cu o serie întreagă de scriitori din Germania. Era apreciat, era un om cu stare, bineînţeles dintr-o familie bogată. Rămăsese, deci, stabilit că atunci când voi naşte, el va fi naşul copilului meu. Pe băiatul lui îl chema Theodor, deci când s-a născut băiatul meu, el a fost declarat cu numele Theodor. Mai târziu, el a

preferat să se numească Tudor.

Între timp, la teatru s-a luat hotărârea să se joace *Cântăreţul tristeţii sale* de Osip Dimov, propunerea lui Maxy, care făcea și decorurile. Maxy cunoscuse bine Trupa din Vilna4, care fusese cu ani în urmă în ţară și dăduse o serie de spectacole cu Bülow în rolul principal, cu fraţii Iosif Kamen (tatăl Liei König) și Alex. Stein („kamen” și „stein” însemnau, în idiș, piatră), cu Judith Lares – o mare actriţă care jucase pe găinăreasa în acest spectacol (și care a murit în România, fiind înmormântată la Cluj), rol care mi-a fost atribuit mie. Se povestea că la spectacolele Teatrului din Vilna la București asistase și Regele Ferdinand cu Regina Maria, atât de extraordinar era spectacolul ăsta și atât de mult apreciată această superbă trupă.

Eu eram deja în ultimele zile ale sarcinii, și cum nu existau mulţi actori disponibili să joace atunci, se aștepta ca

4. Trupa din Vilna – vestită trupă de actori evrei din Rusia care jucau în idiș; sosiţi în România după un turneu triumfal pe scenele europene, actorii acestei trupe au susţinut, în anii ’20, câteva stagiuni complete de teatru care s-au bucurat de un succes fără precedent.

eu să nasc și să pot continua repetiţiile pe care le începuserăm doar cu lectura la masă a piesei. Era începutul lunii august 1943, pe 9 august a fost marele bombardament de la Ploiești. Noi eram în drum de acasă, din Brezoianu, spre Grădina Icoanei și ne-am oprit pe Calea Victoriei, la pasajul Mercur, care avea un plafon de sticlă. Și când a sunat alarma ne-am oprit acolo. Bombardamentul a ţinut, la Ploiești, vreo trei sau patru ore. Eu eram în ultima zi, dar nu știam dacă o să nasc chiar în noaptea aia sau a doua zi dimineaţa. Mi-era foame. Și Sandu Eliad spunea „Nu pot să mă mișc, nu pot să-ţi cumpăr nimic de mâncare”. Visul meu era să merg la A.L. Zissu unde se mânca foarte bine. Și spuneam că pentru nimic în lume nu renunţ să mă duc la masă la el.

— Bine, dar s-a făcut ora două! (după aceea s-a făcut

trei, s-a făcut patru).

— Nu contează, când se termină alarma, mergem la Zissu.

Și într-adevăr ne-am dus, și într-adevăr masa era pusă, și într-adevăr până la șapte-opt seara am stat la masă la el și am mâncat. Ne-am întors acasă și, pe la vreo trei dimineaţa, au început durerile. Am plecat cu Sandu Eliad pe Batiștei, la un sanatoriu condus de cinci medici evrei și acolo, în ziua de 10 august 1943, l-am născut pe fiul meu Tudor. Îmi aduc aminte că în sala de așteptare era Mony Ghelerter și prietena mea, Tuţi Gamberto. Mony Ghelerter, care era foarte sensibil și cu care eram foarte bună prietenă în epoca aceea, îşi frământa mâinile, îşi smulgea părul din cap că nu auzea nimic, nu știa dacă am născut, dacă am murit. Toată lumea credea că Mony Ghelerter este tatăl copilului meu.

După naștere, n-am avut nicio clipă de liniște. În fiecare seară au fost alarme și bombardamente. Eram pusă pe targă, cu copilul lângă mine, și transportată în adăpost.

Bombardamentele se repetau la intervale, eu eram scoasă și din nou adusă în adăpost. În felul acesta, i-am făcut lui Sandu Eliad frumosul cadou pe care și-l dorea.

Eram deja acasă cu copilul, în Brezoianu, când într-o zi apare Dinu Negreanu. Nu-l cunoscusem, nu știam cine e, un tânăr obraznic, care de cum m-a văzut mi-a spus:

— Îmi pare bine că te cunosc, dar gata, ai născut, ai terminat, acum trebuie să vii la teatru și să începi repetiţiile pentru că noi nu avem timp, trebuie să dăm premiera.

Nu mi-a fost simpatic. Dar mai târziu mi-am dat seama că este un camarad foarte cumsecade. Era comunist. Un comunist foarte îndârjit. Era foarte sigur de el. Foarte înfipt. Și lumea din jur, desigur, stătea drepţi în faţa lui. Era însurat cu o actriţă minunată, Anicuţa Negreanu, pe care am revăzut-o în Israel mulţi ani după aceea (se recăsătorise cu un medic). Era o poetă foarte sensibilă și o foarte bună actriţă, care a avut mari dificultăţi cu limba ebraică și, prin urmare, n-a putut să

joace. Până la urmă, a intrat într-o stare de depresie. Am fost la ea la Ierusalim de câteva ori. Când am cunoscut-o, în tinereţe, avea un nas foarte mare și o sfătuisem să și-l opereze. Și m-am dus cu ea la operaţie. Dumnezeu să o ierte, și-a adus aminte de asta când a venit în Israel și mi-a spus: „Tu mi-ai dat posibilitatea să-mi fac cariera!”. Pentru că Liviu Ciulei, care era director la Municipal, și-a dat seama de calităţile ei, după război, și i-a oferit multe ocazii să joace. Minunată fiinţă.

Dar să revenim la Dinu Negreanu. A pus în scenă piesa asta, care a avut un mare succes. Beate și Finţi se întorseseră la teatru, Centrala Evreiască care-i ademenise nu le oferise o soluţie viabilă și împreună am făcut spectacolul ăsta.

Viaţa mea continua, cu copilul, cu alăptatul, cu concerte, cu spectacole. O epocă plină de muncă, plină de avânt, plină de bucurii și emoţii, dar și de necazuri. Și lumea fierbea, și se așteptau noi evenimente. Se așteptau schimbări, începusem să auzim cam ce se întâmpla prin lagăre. Habar n-aveam de nimic. Munceam cu disperare, dar și cu mulţumire.

Aveam în jurul nostru mulţi prieteni. Pe scriitorii Cicerone Theodorescu, Radu Boureanu, pe Mihail Sebastian, care venea pe la noi cu fratele său Beno. Le pregăteam mese, învăţasem între timp să gătesc. Când l-am cunoscut pe Sandu Eliad nu știam. Aveam deseori musafiri la masă și lui Sandu îi făcea plăcere; Mircea Șeptilici, pe care îl vedeam mult în epoca aceea, mi-a mărturisit o dată că Mihail Sebastian îi spusese că îi părea rău că nu m-a luat el de nevastă, că lui îi plăcea enorm să mănânce iar eu eram o bucătăreasă grozavă. Dar asta era o epocă hazlie, voioasă, duceam o viaţă de societate în mijlocul unor buni prieteni. Anii grei ai războiului ne făcuseră să fim mai apropiaţi unii de alţii.

„CEST FINI, CEST BIEN FINI, MON BEAU PARIS…”

Au venit și zilele lui august 1944. Rușii ajunseseră până la intrarea Bucureștiului, simţeam în aer un freamăt de libertate care ne încălzea inimile. Întâmpinam,

împreună cu toţi bucureștenii, intrarea în oraș a Armatei Sovietice. Eram fericiţi, veneau rușii. Obosiţi de suferinţele din timpul războiului, ne simţeam eliberaţi de sub nemţi și speram să ne fie bine. Spectacolele de la *Barașeum* s-au oprit. Erau zile de mare incertitudine, când nu știai ce va fi. Mi-aduc aminte că stăteam pe str. Nicolae Iorga, după colţ era Ministerul de Finanţe, și acolo se afla un adăpost public. Noi tocmai ieșisem din casă, luam parte la bucuria generală, îi primeam cu flori pe „ostașii sovietici eliberatori" când, deodată, auzim alarma. Nemţii, în retragerea lor, începuseră să bombardeze Bucureștiul. N-am mai avut timp să ajungem acasă, am intrat în adăpost. Lăsasem copilul singur pe terasă, ziua-n amiaza mare, eram la 50 de metri de casă și eram îngrozită că nu pot ajunge înapoi. În fine, a sunat din nou alarma, semn că pericolul s-a îndepărtat și am alergat într-un suflet să văd dacă nu i s-a întâmplat ceva. L-am găsit dormind liniștit. Am trăit multe astfel de momente îngrozitoare atunci.

După *Cântăreţul tristeţii sale,* am început să pregătim *Potopul.* Era o piesă interesantă „pieptănată" cu grijă de Mihail Sebastián1. Aveam, în sfârșit, și distribuţia necesară – Beate, Finţi, Ronea, Maria Sandu, erau deja cu noi.

Eu am fost distribuită într-un travesti, un liftier negru. Aveam, după ce îl născusem pe Tudor, nu mai mult de patruzeci de kilograme. Machiajul era dificil. Mi-am cumpărat o cremă foarte grasă cu care îmi ungeam obrazul, urechile și mâinile. Greul intervenea atunci când trebuia să mă demachiez. Spălatul era un calvar. Rămâneam cam câte o oră după ce pleca toată lumea din teatru, până ce reușeam să scot de pe mine toată negreala. Era cam plictisitor, dar mă interesa compoziţia rolului. Îmi dădea o mare satisfacţie și multiple posibilităţi de creaţie.

Spectacolul a fost primit cu mult interes. Războiul era pe sfârșite, haosul mai domnea în ţară, totuși transportul pe căile ferate începuse să se mai reglementeze. Atunci ni s-a propus un turneu. Era primul turneu al Teatrului *Barașeum.* Peste tot spectatorii ne

primeau cu mare bucurie, în special evreii. În toate orașele unde ajungeam ni se făceau primiri entuziaste, fie în gări, fie la câte un restaurant. Îmi aduc aminte că la Iași am jucat pe o scenă imensă, superbă, fiecare cuvânt rostit pe scenă pleca spre sală cu claritatea unui sunet de clopoţel. M-am bucurat – hai s-o spun, fără falsă modestie – de un succes remarcabil. După spectacol, am fost invitaţi la un festin organizat în cinstea noastră. Am uitat să spun că, în perioada aceea, orașul era lipsit de apă. Și asta de vreo câteva luni. Așa că nu aveam cum să mă spăl. Neavând cu ce să spăl negreala de pe mine, regizorul de culise de la Iași mi-a adus la început două sticle de Odobești, iar apoi alte două sticle de Riesling, de la podgoria „Buţu”. Și așa, înlocuind apa cu vinul, am reușit să îndepărtez negreala. În schimb am căpătat o frumoasă culoare galbenă de autentică… chinezoaică. Când am ajuns la masă, unde bineînţeles că întârziasem aproape o oră tot luptându-mă cu… vinurile.

1. *Potopul* de H. Berger – prelucrare de Mihail Sebastian, scenografie: M.H. Maxy, regia artistică: Mony Ghelerter și Dinu Negreanu.

cucoanele s-au repezit să mă sărute. Dar s-au îndepărtat rapid. Miroseam cale de-o poștă a vin. „Păcat de Agnia Bogoslava”, comentau între ele, „atât de tânără și deja beţivă!”

Nu mult după aceea, aveam să aflăm, nu ţin minte în ce oraș ajunsesem cu turneul, Că Mihail Sebastian fusese omorât de un camion, în plin centrul Bucureștiului. A fost o veste groaznică pentru noi. Turneul s-a oprit și ne-am înapoiat la București. Eram foarte impresionaţi de această teribilă veste.

Cu timpul, au început să se redeschidă teatrele. Actorii reveneau din concediile lor „impuse” de situaţie, artiștii ieșeau din nou la lumină, unii se întorceau din provincie, unde trăiseră ascunși de groaza bombardamentelor. Nicolae Vlădoianu și Nicușor Constantinescu, directorii Teatrului *Alhambra-Excelșior,* ne-au preluat pe noi, toţi actorii de revistă de la *Barașeum.*

Ajunsesem, astfel, din nou, la *Alhambra,* împreună cu Jeny Șmilovici, cu surorile Gamberto, cu Nicușor Karmer și ceilalţi. În atmosfera însufleţitoare și plină de speranţă din acele zile, am început să repetăm o revistă în care se vorbea despre eliberarea Parisului. Eu aveam un număr în care cântam în franţuzește *„c'estfini, c'est bien fini, mon beau Paris..." 2,* aducând un omagiu Parisului. Maria Tănase – era și ea în spectacol – avea un număr extraordinar. Totdeauna am avut pentru ea o mare admiraţie. Îmi era foarte recunoscătoare că sunt alături de Sandu Eliad, ea care, după 10 ani de convieţuire, se despărţise de el cu durere.

Sandu Eliad începuse în vremea aceea să lucreze, împreună cu Ion Aurel Maican și alţi regizori, la înfiinţarea unui teatru al sindicatelor, al CGM-ului (Confederaţia Generală a Muncii), unde urmau să-i adune pe toţi artiștii tineri amatori. Era deci un teatru de amatori. El era foarte

2. în limba franceză „S-a sfârșit, s-a sfârșit cu adevărat, frumosul meu Paris..."

ocupat, începuse să nu mai dea pe-acasă aproape deloc. Și în timpul ăsta eu mă ocupam, în principal, de creșterea copilului.

Într-o zi, venind acasă, am aflat de la prietena mea Ronca Brauner, sora fraţilor Brauner, care locuia cu familia pe Calea Victoriei, la o sută de metri de mine, că au venit niște români din Rusia cu un regiment al Direcţiei Superioare Politice a Armatei. Ei editau ziarul *7 eac Nou,* condus de un basarabean care vorbea românește. Redacţia ziarului avea să se stabilească foarte aproape de casa mea. Am bănuit că printre desenatorii și ziariștii români care lucrau la acest ziar ar putea fi și Perahim. Am ţâșnit din casă și am început să alerg pe Calea Victoriei spre familia Brauner să aflu amănunte (fratele lui Ronca, folcloristul Harry Brauner, era cel mai bun prieten al lui Perahim). Mi-aduc aminte, casa era situată la capătul unei scări înguste, ușa era întredeschisă, am intrat, nu era nimeni înjur, dar de undeva, din fundul casei, auzeam niște voci. M-am repezit spre încăperea din care auzeam vorbindu-se, era

baia casei, am deschis ușa și l-am văzut pe Puiu Perahim cu Harry Brauner, în pielea goală, făcând duș, săpunindu-se unul pe altul și râzând în hohote de glumele pe care și le spuneau unul altuia. Nici nu mi-am dat seama când m-am repezit la Puiu Perahim. El a rămas mut, m-a luat în braţe, m-a sărutat. În momentul acela s-a făcut întuneric în mintea mea.

Harry Brauner căuta să mă liniștească. Mie îmi curgeau lacrimile, nu puteam să spun nimic. I-am aşteptat afară până au ieșit din baie. Eram atât de emoţionată de această revedere, eram atât de fericită și în același timp, atât de îngrozită, căci îmi dădeam seama așa, deodată, în ce situaţie sunt și ce se întâmplă cu mine. Nu știam decât un lucru, că e viu, că a venit și, fie ce o fi, o să ne vedem. Nu știam în niciun caz ce e cu el, ce gândește, nu știam nimic, știam că a venit. Și că dacă a venit, așa e scris, trebuia să ne întâlnim și trebuia să fim împreună. Când și cum, nu-mi dădeam seama. Dar eram convinsă că așa se va întâmpla.

Acești activiști, aduși din Uniunea Sovietică de către Direcţia Superioară Politică a Armatei, erau cazaţi în diverse case, ocupate înainte de nemţi, și care acum erau la dispoziţia sovieticilor. Perahim stătea la Hotelul Continental, pe Calea Victoriei, vis-à-vis de fostul Teatru Naţional. Acolo m-am dus să-l văd, era salariat la *Veac Nou,* era îmbrăcat în uniformă. Celebrul fotograf Aurel Bauh, îi făcuse atunci o fotografie lui Perahim în uniformă de colonel, pe care a pus-o în vitrina magazinului său de pe Calea Victoriei. Pictorii care îl cunoșteau, văzându-i fotografia în vitrină, deveniseră prudenţi, începuseră să se teamă. Ei îl cunoscuseră ca un tânăr grafician modernist foarte talentat, cu o expoziţie la activ, un bun desenator, colaborator la *Cuvântul Liber,* la *Adevărul* și *Dimineaţa,* și acum îl vedeau în vitrină la Bauh, în uniformă de… colonel sovietic.

Încetul cu încetul, am început să reiau relaţiile cu Perahim, să ne întâlnim, să stăm de vorbă. El mi-a povestit că are o nevastă în Uniunea Sovietică, o basarabeancă; a

fost bolnavă de tifos exantematic; am înţeles că nu trebuia să-mi pun prea multe speranţe în el. Dar îl iubeam și el mă iubea.

Eram foarte încurcată. Mă hrăneam cu visul că, o dată și o dată, voi fi împreună cu Perahim. Lui Sandu Eliad nu i-am ascuns niciodată sentimentele mele pentru Perahim. Știa, se aștepta la lucrul ăsta. Stabilisem ca, în momentul în care vine Perahim, să ne despărţim. Asta știam eu, dar Sandu Eliad nu credea că asta se va întâmpla cu adevărat. Nu era niciun moment foarte bun pentru el. Avea beţia muncii și era în stare să muncească douăzeci și patru de ore fără să se oprească. Era fericit că muncește.

Munca era pentru el un drog. Un beţiv care vrea să uite. Îmi făceam, bineînţeles, probleme de conștiinţă. Și îmi dădeam seama că am greșit, că l-am încurcat. Cu toate că eu nu aveam siguranţa că venirea lui Perahim va aduce în viaţa mea schimbarea mult râvnită. La un moment dat, Perahim mi-a spus că nevasta lui a „furat” graniţa, că se ascunde undeva și că vine la el. Pe mine m-a apucat groaza. Am întrebat ce se va întâmpla cu noi? Pentru că eram siguri de sentimentele noastre. Voiam amândoi să începem o viaţă nouă. Era și momentul, totul se schimba înjur, toate vieţile reîncepeau, oamenii se regăseau, mă rog, totul se restabilea după războiul devastator.

În momentul acela, a apărut Aurel Baranga, care era medic. El se despărţise de nevasta lui, renunţase la profesia de medic și începuse să scrie teatru (a și venit la mine acasă să-mi propună să joc într-o piesă a lui, nu știu cum se chema, „Bal la Făgădău”, sau așa ceva). Nu aveam încredere în piesa lui și, în niciun caz nu mă aventuram să joc într-o piesă a unui oarecare, cum era pentru mine atunci, Aurel Baranga. Dar el era prieten bun cu Perahim. Într-o zi a venit la mine și mi-a spus:

— Trebuie să-ţi anunţ o veste cumplită: a venit nevasta lui Perahim.

Dar ea nu putea să stea la Hotel Continental, căci nu era nevasta oficială, fusese cu ea tot timpul războiului în Uniunea Sovietică. Femeia aceasta a fost arestată și

Perahim a fost chemat ca să dea amănunte, pentru că ea s-a referit la el. Ce s-a întâmplat apoi, nu mai știu. Pe Perahim nu l-am mai găsit la Continental. A dispărut. Mai târziu am aflat că un ofiţer sovietic i-a luat pe amândoi, pe Perahim și pe ea, și i-a retrimis în Uniunea Sovietică, în partea basarabeană, unde Perahim a mai stat vreo șase sau opt luni, zbătându-se să se întoarcă în România.

Plângeam zi și noapte și eram necăjită. Sandu Eliad mi-a spus că înţelege situaţia în care mă aflu, că nu mă împiedică să trăiesc cu Perahim, dar să rămân acasă, cu el și cu copilul nostru. Dar eu nu puteam să fac așa ceva.

La un moment, dat apare Dinu Negreanu, care mă simpatiza și voia să mă ajute, știind că n-am niciun angajament. El mi-a spus că pune în scenă la Teatrul Mic – într-adevăr, un teatru foarte mic, situat pe Calea Victoriei, lângă Nestor – piesa lui Oscar Wilde *Evantaiul doamnei Windermer*. În rolul principal juca Eugenia Zaharia, directoarea teatrului, iar celălalt personaj principal era o femeie frumoasă, pentru care fusese solicitată Eugenia Bădulescu. Ea era realmente superbă. Dar stilul satiric, ironic, mușcător al lui Oscar Wilde nu se potrivea cu vocea delicată și blândă a Eugeniei Bădulescu. Atunci Dinu Negreanu m-a propus pe mine în acest rol. Dar eu eram ca vai de capul meu. Frumoasă nu m-am simţit niciodată, iar acum eram necăjită, muncită, îmi împărţeam timpul între copil și obligaţiile casei, căci Sandu era plecat foarte mult prin ţară cu organizarea Teatrului CGM. Însă Negreanu ambiţios, mă voia numai pe mine. Când m-a văzut Eugenia Zaharia, care era în general drăguță și amabilă, nu a prea fost entuziasmată. După ce am făcut însă o repetiţie la masă, nu a mai avut nimic de spus. Stilul meu de interpretare se potrivea teatrului lui Wilde. Dar din „deșeurile” pe care le ofeream eu, o femeie de treizeci de ani, aflată într-o stare fizică și psihică jalnică, trebuia construită femeia frumoasă despre care se vorbea tot timpul în piesă: frumuseţea doamnei Windermer, delicateţea doamnei Windermer… Și biata Eugenia Zaharia s-a pornit – textul, jocul mergeau – dar s-a pornit să

construiască din mine o femeie frumoasă. Atunci a chemat diverși coafori, aveam un păr de culoarea mierii dar ce importanţă avea, aveam niște ochi mici plini de lacrimi în permanenţă, umflaţi, a trebuit să mă ducă la un institut de Beaute. Surorile Echt, care erau niște croitorese celebre, au trebuit să facă din corpul meu dezolant un trup atrăgător, m-au îmbrăcat în mătăsuri, voaluri, în sfârșit au reușit să scoată din ruina care eram, sufletește mai ales, o actriţă frumoasă, delicată, englezoaică. Și spectacolul, a avut dreptate Dinu, a avut un mare succes. De stimă, mai ales, și de stil.

REÎNTOARCEREA LUI PERAHIM

Spectacolul s-a jucat vreo patruzeci și cinci de zile. Imediat, tot aici, la Teatrul Eugeniei Zaharia s-a pus în scenă *Mizerabilii* după Victor Hugo, unde eu o jucam pe Cosette.

În acest timp, Sandu Eliad era mereu plecat în ţară în căutare de artiști amatori, ţărani sau muncitori. Eu, după *Mizerabilii,* îmi terminasem contractul și mă ocupam de casă. Nu aveam niciun fel de angajament. Într-o bună zi, primesc un telefon de la regizorul Mihai Raicu:

— Dragă Agnia, am nevoie de tine pentru un spectacol la Teatrul Armatei care se cheamă *Pentru cei de pe mare,* cu Clody Bertoia în rolul principal. Există acolo și o rivală a ei. Și se apucă să-mi povestească piesa: cum că personajul interpretat de Clody Bertoia este soţia unui căpitan de marină, care căpitan are o aventură cu o actriţă mai subţirică, mai ușoară și, cum eu sunt… frumoasă, aș merge în rolul ăla. Dar nu pot să te angajez, îmi spune el. Când cer aprobare pentru angajarea ta, nu mi se răspunde nimic. Și am impresia că există undeva, la Comitetul Central, un fel de reţinere în ceea ce te privește.

Eu i-am spus că nu știu despre ce fel de reţinere poate fi vorba, fapt este că eu nu am nimic de făcut, n-am angajament și stau acasă. Stau acasă și aștept.

Eram și foarte necăjită, nu aveam nicio veste de la Puiu Perahim. Și într-una din zilele astea, sună telefonul și aud vocea lui. Ca și cum nimic nu s-a întâmplat. Am fost

foarte bucuroasă, inutil să explic ce fericită eram. Ce se întâmplase? Ne-am întâlnit și mi-a povestit că soţia lui, asta, sovietică, intrase în România cu niște scrisori în care se vorbea și de pietonii Juster[10]. El se afla în Uniunea Sovietică și voia să vină înapoi, astfel că le-a scris colegilor, prietenilor, familiei, rugându-i să facă demersuri să se poată întoarce acasă. Că nu i se dă drumul. Dar la graniţă ea a fost percheziţionată și i s-au descoperit scrisorile, a fost arestată și a spus că bărbatul ei este Puiu Perahim. I s-a cerut să arate acte. Degeaba a explicat ea că la ei nu se făceau atunci căsătorii cu acte, că erau numai înscriși undeva, cert este că Puiu Perahim a fost chemat să dea explicaţii. El a spus că a fost prietena lui patru ani, dar că n-a fost niciodată însurat, mă rog s-a „debarasat”, cum s-ar spune. (Mai târziu aveam să aflu că va putea să procedeze la fel și cu mine).

Dar eu nu știam atunci nimic, eram foarte, foarte fericită. Aproape nu conta că eram șomeră. Nu jucam, nu aveam nicio perspectivă, nu știam unde să mă duc să cer o audienţă. Și Perahim m-a învăţat: era atunci, la secţia culturală a Comitetului Central, un anume Nicolae Moraru[11]. Și am cerut o audienţă la „tovarășul” Nicolae Moram. El era din Basarabia, vorbea ruseşte și nu prea era simpatic. Mă vedeam atunci foarte des cu Florica și Traian Șelmaru[12]. Ei mi-au spus: „Să insiști să te primească și să-i spui, să-l întrebi de ce nu joci? Ai cântat la *Barașeum,* ești o actriţă cunoscută, de ce nu ești angajată la teatrele de stat?”. Toate teatrele deveniseră de stat. Am cerut audienţă și m-am dus, îmi aduc aminte, cu inima cât un purice, la Comitetul Central și am dat de tovarășul Moraru, care era un domn subţirel și serios, prea serios. Speriată, i-am spus de la început:

---

10 Gheorghe Juster (1902-1968) - cunoscut pictor, renumit, în special, pentru acuarelele sale. în timpul războiului a petrecut 2 ani în Armenia Sovietică.

11 Nicolae Moram - critic literar; a ocupat funcții de răspundere în aparatul ideologic de partid.

12 Traian Șelmaru - ziarist, a ocupat mulți ani funcții de răspundere în conducerea sectorului ideologic; Florica Șelmaru, soția lui, ziaristă, a deținut funcții în nomenclatura comunistă.

— Eu aș vrea să stau de vorbă cu dumneata dar să-ţi spun drept, inima mea e cât un purice: nu știu ce-am făcut, de ce sunt vinovată, de ce nu pot să lucrez?

El s-a uită la mine și-mi spune:

— Dar văd că vorbești bine românește.

— Ce înseamnă că vorbesc bine românește? Sunt actriţă de limbă română.

— Eu am dosarul dumitale. În el se află niște declaraţii ale unor colegi de teatru care spun că dumneata nu vorbești bine românește. Că aţi fost luaţi mai mulţi actori de la *Barașeum* și că vorbiţi cu accent idiș. Vorbești rusește?

— Da. Vorbesc rusește dar n-am mai vorbit rusește de cincisprezece… de optsprezece ani. N-am vorbit rusește decât acasă, cu mama mea. Sunt actriţă de limbă română, și am jucat în limba română.

— Da, se poate.

În sfârșit am stat cu el de vorbă vreo oră, i-am povestit că am copil, câte luni are copilul, câte kilograme are, ce am jucat, cum a fost la *Barașeum,* ce am jucat acum la doamna Eugenia Zaharia, că m-am întâlnit cu colegul meu regizorul Raicu, că am perspectivă de a fi angajată la Teatrul Armatei și el atunci mi-a spus:

— Bine, am să vorbesc cu domnul Raicu și o să te angajeze. Cu toate că dosarul dumitale e foarte încărcat, ar trebui să te duci la Direcţia Superioară Politică a Armatei și să ceri să ai o discuţie cu generalul… (nu știu cum îl chema, Nicolae nu știu cum), și să vezi ce se întâmplă cu dumneata, de ce nu ești angajată în niciun teatru.

Chiar a doua zi mi-a telefonat Raicu:

— Dragă Agnia, am obţinut aprobarea să joci.

Deci după câteva zile, am intrat în repetiţii la Teatrul Armatei, am luat contact cu colegii mei și, încetul cu încetul, lucrurile s-au aranjat.

Acasă era o mare jale, o mare tristeţe. Sandu Eliad venise din turneu, era nenorocit, se pregătea pentru un alt turneu, lucru care îmi dădea mie răgaz să pot să repet și

să-mi văd de treabă. Spectacolul se numea *Pentru cei de pe mare* și era un spectacol politic. Îmi aduc aminte că am rămas foarte surprinsă când am văzut că directorul meu era Finţi. M-am bucurat, un coleg, un om cu care eram prieten, atât Sandu Eliad cât și eu, dar atitudinea lui Finţi nu mi-a plăcut. Întâi pentru că se uita la mine cu niște ochi pătrunzători, așa de parcă îi furasem ceva, parcă mă bănuia că îl vorbisem de rău. Era epoca când se ţineau vestitele ședinţe de „critică și autocritică14, iar eu, care nu eram dusă la biserică, aveam întotdeauna câte ceva de spus, și asta în mod direct, fără ocolișuri. Într-o bună zi, Finţi mă cheamă în biroul lui:

— Trebuie să-ţi bagi minţile în cap, pentru că altfel eu nu am să te ajut cu nimic în teatrul ăsta. Și asta pentru că îl părăsești pe prietenul meu, Sandu Eliad.

Eu am rămas trăsnită.

— Dar ce te interesează pe tine, ce ai tu de vorbit despre mine, ce trebuie tu să-l aperi pe Sandu Eliad, ce rău crezi tu că-i fac eu lui Sandu Eliad?

— Cum ce rău? E nenorocit. Dragă, nu pot să-ţi explic acum, dar te rog foarte mult să nu mai dai ochii cu mine.

Și, într-adevăr, nu ne-am mai întâlnit. Cât a fost Finţi director la Teatrul Armatei, eu nu am reușit să joc în nicio piesă. Un an, doi.

În schimb, viaţa mea a intrat într-o cavalcadă nemaipomenită. Jucam din când în când, veneam acasă, înveleam copilul, plecam de-acasă, mă duceam să mănânc la Capșa în fiecare zi cu Perahim, noaptea mă duceam la el, dimineaţa la șase mă sculam, luam un taxi și veneam acasă, sculam copilul, îl spălam, îl îmbrăcam, îl pregăteam pentru grădiniţă, plecam la repetiţii, la prânz veneam la Capșa să mănânc, după-amiază veneam repede acasă să primesc copilul, să-i dau de mâncare, să mă joc puţin cu el, să-l culc și să plec la teatru. După teatru, mă întâlneam cu Perahim, și așa timp de opt luni de zile. După un timp, am rămas însărcinată și m-am hotărât, fie ce-o fi, să fac acest copil al dragostei noastre. Perahim era foarte fericit. Și lucrurile continuau în același ritm.

Într-o zi, fratele cel mare al lui Perahim a venit și mi-a spus:

— Dragă Agnia, ești însărcinată și peste patru-cinci luni ai să naști un copil. Trebuie neapărat să oficializezi legătura voastră, copilul ăsta n-are tată, trebuie să te măriţi neapărat, măcar pentru copil.

— Nu, că noi trăim o viaţă modernă, i-am replicat eu, nu ne interesează să fim căsătoriţi, că am văzut ce este căsătoria… mă rog, teorii ultramoderne atunci.

Până la urmă, am hotărât să ne căsătorim. Divorţul de Sandu Eliad se pronunţase deja, ne ajutase fratele lui Baranga, care era avocat. De mutat ne mutaserăm în jumătate de casă, în str. Nicolae Iorga, într-un imobil unde locuia o doamnă, Ofelia Santuzza Romano, care era amanta prefectului de poliţie din acea vreme, Gavrilă Marinescu. Din apartamentul ei de patru camere, ea ocupa doar două. Cum era o persoană suspectă pentru noul regim, a trebuit să facă tot posibilul să închirieze celelalte două odăi. Și așa ne-am pomenit într-o casă cu două odăi în intrarea Nicolae Iorga. Destul de aproape de Teatrul Armatei, care era pe Bulevard.

Era o vară cumplită în acel an, niște călduri nemaipomenite și sufeream grozav. Și am intrat în vacanţă. La reluarea stagiunii, am jucat într-o piesă după doctor Olieru, pe care o transformase Baranga, o piesă cu ţărani, care se chema *Recolta de aur.* Iar eu, cu burta mare, jucam o ţărancă, îmi pusesem niște fuste pe mine, așa ca să nu se vadă, jucam o femeie din alea diforme de la ţară, așa că nu prea se observa că eram însărcinată. Jucam alături de Vladimir Maximilian și Mișu Fotino. Odată, îmi aduc aminte, Maximilian a avut o amnezie și s-a tras cortina.

Se întâmplau tot felul de lucruri în jurul meu dar eu eram preocupată să-mi menţin sarcina, aveam o sarcină grea. Cert este că am jucat în această piesă până, să zicem, marţi, iar miercuri m-am dus la spital și l-am născut pe copilul meu, Matei. De unde Tudor avusese 5, 400 kg și era un copil cât o cratiţă mare, Matei era delicat, avea 1,

900 kg. Eu eram disperată, eram uluită, consideram că așa mi se cuvine, să fac niște copii ca niște curcani. Cinci luni a stat copilul în spital ca să-și adune respiraţia și după aceea l-am luat acasă. Și domnul Matei s-a aruncat la supt, ca un flămând, parcă a venit din Sahara. În câteva luni de zile a ajuns ca un pepene. Era răsfăţat și iubit. Și atât l-am adorat, și atât l-am iubit, și atât l-am legănat, și atât i-am cântat... Avea niște gene, doamne! Poate, o dată și o dată, o să vadă el cât a fost de iubit și poate că o să înţeleagă câte ceva despre mama lui.

Între timp, Perahim devenise o persoană foarte importantă, era bine văzut de Partid, foarte decorat, foarte ocupat, cu mari succese în pictură, cu mari comenzi de la Stat. Era deseori trimis să reprezinte România în străinătate. Astfel am reușit, după foarte multe încercări, căci nu era voie de ieșit din ţară cu nevasta, să-l însoţesc pe

Perahim la Bienala de la Veneţia. România avea acolo un stand, la Giardini, unde pictorul Pătrașcu, care luase cândva un premiu, a clădit un fel de cort ce avea să găzduiască pavilionul românesc. Deci, noi plecam din România cu banii necesari pentru angajarea muncitorilor care trebuiau să descarce lăzile și apoi să ne ajute la organizare. În felul acesta, am fost de vreo patru sau cinci ori, la fiecare doi ani, la Veneţia, ca să prezentăm lucrările pictorilor din România. Dar asta, desigur, în vacanţă, pentru că se desfășura întotdeauna vara, în luna iulie.

Bineînţeles că Perahim a avut și expoziţii individuale, la Leningrad, la Moscova, la Belgrad și am avut norocul să plec și eu, de fiecare dată. Până la plecarea mea definitivă din ţară, am avut astfel bucuria să călătoresc și să văd lucruri minunate. Eram fericită; eram cu bărbatul meu, cu alesul inimii mele, cu visul meu împlinit.

CORABIA ÎNCEPEA SĂ SE CLATINE

$ Și după fiecare voiaj, mă întorceam la Teatrul

Armatei. Un teatru, însă, care nu mi-a adus noroc. Între h timp, Finţi a plecat, a fost trimis probabil să ocupe altă funcţie și a venit în locul lui colonelul Nicolae – ce

vreţi.

era doar un teatru al... Armatei. Un colonel tânăr care, imediat după război, îi stătuse în preajmă generalului Cambrea1, în fruntea regimentului cu care se întorcea în România. Pentru meritele lui, probabil, colonelul acesta a fost promovat ca director la Teatrul Armatei. Vă daţi seama, un om obișnuit cu rigorile vieţii militare picat, așa, din senin, în mijlocul actorilor. Cu obiceiurile lor de a pălăvrăgi, de-a glumi, iar eu nu mă dădeam în lături de la glumele noastre cu iz evreiesc care ne-au adus nu o dată necazuri, ba chiar ură și invidii, și nu de puţine ori, reacţii direct antisemite.

Exista atunci în Teatrul Armatei o regizoare care venise de la Târgu Mureș și care era evreică. Stând așa de vorbă cu ea și glumind de una de alta, această regizoare m-a luat într-o zi de-o parte și mi-a zis:

— Doamna Agnia, nu-i așa că dumneata nu ești evreică?

1. Nicolae Cambrea (1900-1976) – ofiţer superior al Armatei Române cu gradul de Brigadier General; între 1943-1945 a fost comandantul diviziei „Tudor Vladimirescu”.

— Vai de mine, lumea mă bănuiește, dar, doamne ferește, eu nu sunt evreică deloc (îi răspund eu glumind, o glumă care avea să mă coste).

— Sigur, continuă ea, m-am contrazis cu niște colegi care mi-au spus că dumneata ești jidancă. Dar dumneata nu ești, sigur că da. Ce bine îmi pare că am aflat lucrul ăsta... Și s-a îndepărtat.

După un timp, mă cheamă colonelul Nicolae în birou la el și îmi spune:

— Tov. Bogoslava, dumneata vorbești ce nu trebuie. Ai făcut unele aluzii că ai avea o legătură cu tov. Gheorghiu-Dej, că în timpul războiului ai avut relaţii cu niște ofiţeri nemţi și că acuma te-ai dat drept evreică, ca nu cumva să te bănuiască lumea că ai avut legăturile pe care le-ai avut.

Am rămas cu gura căscată.

— Eu am avut legături? Cu cine am avut legături? M-am dat evreică? Ce legătură am avut eu cu tov. Gheorghiu-Dej? Eu, despre care toată lumea știe că am o căsnicie fericită, invidiată de mulţi, cum poate cineva să spună așa ceva despre mine? în primul rând este o jignire să se spună că eu îmi înșel bărbatul. Că m-am dat drept evreică? Dar cine nu știe cine sunt eu? Dumneata, tovarășe colonel, ai venit de pe front. Dumneata nu știi cine sunt eu. Dar sunt oameni care știu, e ridicol să mă bănuiască cineva că m-am dat drept evreică ca să fac uitate presupuse legături cu… (Și am început să râd. Să râd în hohote). E ridicol ce spui dumneata, tovarășe colonel. Este o invenţie absurdă.

Tovarășul colonel s-a făcut roșu la faţă.

— Îmi pare foarte rău, tovarășa Bogoslava, că dumneata îţi baţi joc de mine. În orice caz să știi că ești deocamdată suspendată din activitate până vom putea cerceta dosarul dumitale. Direcţia Superioară Politică a Armatei te va chema să dai explicaţii.

Eu am rămas trăsnită. Credeam că e o glumă. O calomnie atât de absurdă, atât de grosolană.

Am plecat acasă în culmea uimirii. Nu puteam să-i povestesc lui Perahim ce mi se întâmplase decât glumind:

— Tu știai ce legături am avut eu cu Gheorghiu-Dej? Dar că m-am dat drept evreică numai ca să scap de niște învinuiri că aș fi avut relaţii cu ofiţeri nemţi? Noroc de tine, i-am zis lui Perahim, că mă cunoști de mică.

M-am gândit că toată lumea mă cunoaşte, că toată lumea știe cine sunt. Eram prea sigură de lucrul ăsta ca să mă enervez. Nu puteam decât să fiu uimită.

— Ei, mi-a spus Perahim, dă-i dracului ce trebuie să te mai duci la teatru? Nu-i nevoie. Cât ai tu pe lună? Ai cinci mii de lei? îţi dau eu zece.

Nu-mi credeam urechilor.

— Cum, tu nu înţelegi că pe mine m-au dat afară de la Teatrul Armatei? Ţi se pare normal ca lumea să știe asta și ţi se pare firesc să stau acasă, nu? Dar despre cariera mea, despre cine am fost, despre cine sunt, despre ce fac cu viaţa mea, nu te interesează? Adică cum, ţi se pare

normal ca eu să renunţ la teatru pentru zece mii de lei? E vorba de demnitatea mea. E vorba de trecutul meu. Se poate așa ceva, să mototolești un om ca pe o hârtie și să-l arunci la gunoi?

Și n-a trecut multă vreme și am primit un telefon să mă prezint la Direcţia Superioară Politică a Armatei. Acolo m-a primit un tovarăș colonel, care m-a invitat să iau loc. În faţa lui, pe birou, se afla un dosar, probabil dosarul meu, care conţinea „greșelile" mele.

— Tovarășă, dumneata ce ai de spus de cele petrecute la teatru? Și de atitudinea dumitale?

— Tovarășe colonel, eu nu am nimic de spus. Nu înţeleg ce vreţi de la mine.

— Uite, există niște declaraţii la dosarul dumitale, scrise de niște tovarăși serioși, niște adevăraţi membri de partid, apropo dumneata ești membră de partid?

— Nu, tovarășe, nu sunt membră de partid.

— De ce nu ești membră de partid?

— Nu sunt. Bărbatul meu este membru de partid, e secretar de partid, e decorat, e comunist, eu îl ajut.

Cred că faptul că nu eram membră de partid m-a salvat într-un fel. Am mai fost chemată de câteva ori, dar fără niciun rezultat concret. Fapt este că s-a creat o situaţie atât de ridicolă încât colonelul Nicolae a cerut ca eu să fiu mutată în alt teatru. Am fost, bineînţeles, de acord.

Unde să mă duc? La Teatrul de operetă era director Sandu Eliad. Am jucat un timp pe scena acestui teatru dar, la un moment dat, s-a ivit prilejul de a face un schimb cu Migri Avram Nicolau, care juca pe scena Teatrului Tineretului, un teatru înființat nu cu mult înainte, în spatele Poștei, în localul fostei *Alhambra,* al cărui director, Constantin Sincu, era foarte bucuros să mă primească. El avea în repertoriu o piesă de Oscar Wilde și cum mă văzuse pe mine în *Evantaiul lui lady Windermere,* mi-a propus un rol în piesa lui Wilde. Teatrul Tineretului avea la înființare o trupă de actori tineri și foarte simpatici – era acolo nevasta lui Camil Petrescu, Ghighi Marian, Aurelia

Sorescu, era Florin Vasiliu, Nicolae Motoc. Florin era soţul Catincăi Ralea, așa că repetiţiile aveau loc în casa ei. Regizorul spectacolului era Nicolae Massim, însă nouă, actori în căutarea unui stil modern de joc, ni se părea că el avea concepţii învechite. Așa că, nu de puţine ori în timpul repetiţiilor, am propus noi soluţii, mai moderne, de joc. Și așa am interpretat-o pe Lady Breknell în *Ce bine e să fii onest*. În epoca asta mergeam deseori în casa lui Camil Petrescu. îl întâlneam acolo pe pianistul Mândru Katz (Ghighi era amorezată de el), pe acad. Rosetti. Copiii mei creșteau împreună cu copiii lui Ghighi, eu eram bună prietenă cu ea. În 1969, când eu am plecat în Israel, în timp ce ea se afla cu un turneu la mare, copiii ei au plecat într-o excursie în Europa, din care nu s-au mai întors. Amândoi trăiesc astăzi în America.

Eram, în timpul acela, plină de energie și foarte dornică să apar pe scenă, fie că era vorba de teatru sau de orice gen de spectacol muzical. Prietenul meu, Harry Brauner, mă tot încuraja să cânt muzică populară. Mă chema pe la el, la Institutul de Folclor, cu ani în urmă, înainte de a fi fost închis, și cântam împreună cu colaboratoarele lui melodii culese în diferite regiuni ale ţării. Mi se spunea că am ureche bună și că pot interpreta cu autenticitate cântecele populare. De aceea nu m-am lăsat mult rugată când mi s-a oferit ocazia, în 1953, să apar alături de Ionel Budișteanu (atunci prim violonist) în câteva concerte la Festivalul Internaţional al Tineretului. Și în felul ăsta am intrat în programul Festivalului și am cântat melodii populare, cu orchestra Budișteanu, pe toate estradele din București, alături de Maria Lătăreţu și de Ioana Radu.

Acesta este momentul în care aș vrea să vorbesc puţin despre copiii mei. La 10 august 1954, am născut-o pe Rozalia. Era o fetiţă rozalie, și cu fire mici de aur pe cap. În timpul nașterii (n-a fost o naștere ușoară), mi-am amintit de strămoșii mei – am vorbit tot timpul rusește, de unde nu vorbisem de zeci de ani. Rozalia a fost de la naștere un copil excepţional, de o blândeţe, de un caracter

cu totul special. Astăzi este o persoană pentru care am un mare respect și o mare admiraţie. E măritată cu un bărbat minunat, alături de care trăiește în Pirinei, în Franţa. Au făcut o societate de producţie „L'atelier du film" și călătoresc în toată lumea, realizând filme documentare (au filmat în China, la Sankt-Petersburg, în Israel de câteva ori, au filmat la Betlehem, au filmat mult viaţa arabilor din Israel, în fine, au lucrat foarte mult în regiunea asta și, bineînţeles, în Franţa). Sunt niște oameni foarte harnici. Nu sunt bogaţi, dar sunt foarte instruiri, foarte cultivaţi. Sunt mândră de ei. Rozalia mi-a dat foarte multă satisfacţie în meseria mea, cerea să o iau cu mine în turnee. Și, în felul acesta, am plecat împreună cu ea în turnee de două săptămâni, cum erau pe vremuri – am vizitat diverse orașe, a dormit cu mine în tren, în cușetele acelea primitoare cu care erau dotate vagoanele de turneu. Rozalia și Matei erau foarte apropiaţi de preocupările mele teatrale. Matei cânta toate operetele în care apăream (pe vremea când jucam la Operetă), are o ureche muzicală formidabilă. În schimb, Tudor nu putea să mă vadă niciodată pe scenă. El venea la toate premierele și stătea în hol. I se făcea rău dacă mă vedea pe scenă. Același lucru mi s-a întâmplat cu el și în Israel. La un moment dat s-a organizat la „ulpanul" 2 pe care l-am urmat, un spectacol de sfârșit de curs, un fel de spectacol propagandistic, unde eu interpretam rolul Leilei Khaled3 care-i înjura pe evrei și îi lăuda pe arabi. Purtam o perucă neagră și debitam tot felul de gugumănii. Venise și Tudor să asiste, și deodată îl văd că ţâșnește pe ușă de frică să nu-l ajungă din urmă vocea mea. Avea o dârzenie în el, de parcă i se lua ceva din averea lui, din drepturile lui, când eu eram preocupată de teatru. O reacţie curioasă la acest băiat al meu, de altfel inteligent și fermecător în societate, curtat de toate fetele, dar care nu suporta să mă vadă pe scenă.

2. Ulpan – în ebraică cursuri de limbă pentru noii-veniţi în Israel.

3. Leila Khaled – luptătoare extremistă palestiniană,

membră a Frontului de Eliberare a Palestinei condus de George Habash; a fost prima femeie care a deturnat un avion El-Al, în 1969, condiţionând eliberarea ostaticilor de punerea în libertate a unui grup de prizonieri politici palestinieni.

Să ne întoarcem însă la Teatrul Tineretului. După piesa lui Oscar Wilde am jucat în *Jurnalul Annei Frank.* Piesa se jucase cu mult succes la Teatrul Evreiesc, cu Lia König în rolul principal. Era absolut extraordinară, cred că a fost cea mai bună interpretă a Annei Frank. Noi am jucat-o în românește, cu Liliana Ţicău în rolul Annei. Rolul mamei Annei Frank era jucat de Eugenia Zaharia, iar în rolul tatălui apărea un actor pe care îl văzusem cu ani în urmă purtând cămașă verde. Eu jucam o burgheză olandeză, mama unui băiat interpretat de Felix Caroly4. La un moment dat, era în spectacol o scenă în care toată lumea cânta un cântec evreiesc de revoltă. Eu, ca evreică, aveam toate motivele să pun mai mult suflet în acest cântec. Și în sală se aflau mulţi spectatori evrei pe vremea aceea. Mi se părea că un fluid special trece de la mine spre ei. Mi se părea mie sau era într-adevăr o realitate? Fapt este că m-am simţit foarte bine, foarte „acasă” în spectacolul acesta, întotdeauna am avut o legătură foarte puternică cu publicul. Se cheamă „trecere de rampă”. Sunt actori care joacă roluri de mare importanţă, iar textul pe care îl rostesc are profunzimi filosofice. Dacă omul n-are însă „trecere de rampă”, textul se pierde. A existat întotdeauna un fel de fluid între mine și public. În timpul războiului, când apăream la templu și citeam scrisorile lui Sheine Shendl și Menahem Mendl, toată lumea îmi sorbea cuvintele, simţeam cum ele se răspândesc printre spectatori.

Curând, în teatru au intervenit reorganizări. Teatrul Tineretului s-a desfiinţat și în locul lui a luat fiinţă Teatrul de Comedie, de sub conducerea lui Radu Beligan. Majoritatea actorilor au fost repartizaţi la alte teatre. Eu am rămas la Teatrul de Comedie și printre actorii care au fost aduși de Beligan la noul teatru am avut bucuria să mă

4. Felix Caroly – actor de teatru și de pantomimă. Emigrează în Israel în 1970 și se consacră literaturii.

reîntâlnesc cu prietena mea Ninetta Guști. Beligan a adus un suflu nou acestui teatru înconjurându-se de tineri, capabili să facă un teatru modern. Printre ei Mirodan, Cosașu, Mazilu ca dramaturgi, regizori tineri cum a fost Esrig5, care pe urmă a plecat în Germania. Printre primele spectacole jucate de către noul teatru a fost și piesa lui Radu Cosașu *Mi se pare romantic,* în care jucam rolul unei femei bizare, puţin cam nebună, avându-l ca partener pe Nicolae Gărdescu. A fost probabil ultimul spectacol pe care l-am jucat la Teatrul de Comedie. Fusesem în relaţii bune cu Beligan, dar eu nu am privit cu ochi buni despărţirea lui de Ninetta Guști așa că, probabil, prezenţa mea în teatru nu îi era agreabilă. Și atunci, într-o bună zi, m-am pomenit chemată la administraţie unde contabilul mi-a spus:

— Doamna Bogoslava, dumneavoastră aţi ieșit la pensie.

— Nu înţeleg, am spus. Ce înseamnă că am ieșit la pensie? Am cincizeci și trei de ani.

— Păi da, dumneavoastră aveţi treizeci și cinci de ani de teatru și atunci legea spune că puteţi ieși la pensie.

— Bine dar de ce nu mi-a spus nimeni nimic? De ce nu m-a întrebat nimeni dacă doresc acest lucru?

— Domnul Beligan e plecat acum în străinătate și astea sunt ordinele pe care ni le-a dat în ceea ce vă privește.

Am primit această lovitură într-un moment foarte greu pentru mine – tocmai aflasem că idolul meu, marele meu amor, marea mea fericire, soţul meu, se întâlnea cu o fată tânără, de care se simţea din ce în ce mai legat. Corabia se clătina.

5. David Esrig – important regizor de teatru afirmat în anii ’60 pe scenele teatrelor bucureștene „Comedie” și „Bulandra” printre altele, cu spectacolele *Troilus și Cresida* de Shakespeare, *Umbra* de Evgeni Șvartz și *Nepotul lui Rameau* de Denis Diderot.

„FLORILE ȘI-AU PUS CULORLLE, VIŢA S-A

ÎNDRĂGIT CU ARŞIŢA”.

Perahim ajunsese într-un moment de criză profesională. Formaţia lui artistică suprarealistă intra din ce în ce mai mult în conflict cu cerinţele artei oficiale realist-socialiste. Reușise să se afirme ca un mare desenator, în materie de pictură însă rezultatele nu erau întotdeauna la nivelul aspiraţiilor sale. Comenzile se împuţinau. Era din ce în ce mai nemulţumit. Acesta a fost momentul în care a apărut în viaţa lui o femeie cu 30 de ani mai tânără decât el, un om puternic, capabil, cultivat, o fată care a studiat teoria artelor și publica în presă cronici de artă plastică. Ea a fost trimisă să-și facă studiile la Paris și, având acolo succes, a reușit să capete și naturalizarea franceză. Intuind criza în care se afla Perahim, și-a propus – și în cele din urmă a reușit – să-l scoată din România, făcându-l să abandoneze totul, inclusiv familia. Această femeie este astăzi nevasta lui Perahim.

Atunci a intrat și în casa noastră criza, îndoiala, tulburarea. Copiii, partea cea mai sensibilă a familiei, au început să resimtă tensiunea. Cel mai afectat în această perioadă a fost fiul meu Matei, care a avut un moment de depresie. Probabil că avea o constituţie mai sensibilă. Un psiholog pe care l-am consultat m-a convins că este vorba de o criză de adolescenţă.

Ei bine, în epoca asta am aflat că sunt scoasă la pensie și că nu mai am nimic de făcut. Teatru nu exista, familia se clătina, marele meu amor era cu gândurile în altă parte și probabil că se pregătea să plece. Matei, revenit puţin din criza pe care o parcurgea, nu voia să urmeze nicio facultate și începuse să se vadă cu cineva care venea din Israel și care i-a deșteptat interesul pentru această ţară. El a fost primul din familia noastră care s-a gândit să plece în Israel. Era perioada lui ’67, când Israelul a ieșit victorios dintr-un război pe care nu și l-a dorit, și asta îi dădea lui Matei un imbold și mai mare să plece. Eu nu mă gândisem niciodată să ajung acolo. Dar copilul ăsta ciudat, care a trecut cu greu prin școală, deși era foarte inteligent, a intuit că Israelul poate să-i ofere o soluţie de

viaţă. Eram preocupată să salvez un Matei care nu-și găsea locul, care nu știa ce să facă cu el însuși.

În timpul ăsta a venit la noi în vizită, un domn Brebu, din Israel, care avea o agenţie de voiaj. Prin el, domnul Armand, un fost vecin al nostru de pe vremea când locuiam în Piaţa Romană și care fusese rameur pe Calea Victoriei, îi trimisese vorbă lui Perahim că dacă vine în Israel îi face o expoziţie. Armand era rameur la Tel Aviv și avea o dexteritate fantastică să copieze operele celebre ale marilor pictori. Sigur că o asemenea expoziţie era tentantă, dar cele mai multe din lucrările lui Perahim se aflau încă la Paris, unde un român fugit din ţară îi deschisese o expoziţie al cărei vernisaj ar fi trebuit să aibă loc chiar în ziua când a izbucnit revoluţia pariziană din ’68. Bineînţeles că la expoziţie nu a venit nimeni. Din cauza evenimentelor nici nu se vânduse nimic. Așa că lucrările au rămas blocate la Paris. Probabil că în acele zile, Perahim, fără știinţa mea, se vedea la Paris cu prietena lui cu care plănuia plecarea definitivă din România. Ea îi tot spunea că el este o pasăre, că un artist nu trebuie să aibă familie, că un artist nu trebuie decât să zboare, să nu fie oprit din zbor și Perahim, desigur, era foarte ispitit de o asemenea perspectivă. Avea cincizeci și cinci de ani.

După revoluţia din Franţa, în luna septembrie, ne-am întors în România. Stătusem acolo trei luni de zile fără să ne putem mișca întrucât, în timpul revoluţiei, nu circula niciun fel de tren spre est. Când ne-am întors, am înţeles că nu mai am niciun fel de viitor în România. De jucat nu mai puteam să joc, casa mea nu mai era casă, familia nu mai era familie. Singurul lucru care îmi rămânea de făcut era să-mi salvez copiii, să-i scot din România. Și am cerut pașaport la Ministerul de Interne, pretextând că trebuie să plec cu fata mea să fie consultată de un mare psiholog din Franţa. Spre norocul meu, am căpătat imediat pașaportul. Am vrut să plec din România pentru a-i da lui Perahim posibilitatea să se gândească, să hotărască, să vadă cum este fără familie, fără nevastă, cum este să fii despărţit de cineva cu care douăzeci și cinci de ani, zi de zi și ceas de

ceas, ai fost împreună în gândire, în acţiune, cu un prieten pe care l-ai avut din copilărie.

Și am plecat cu Rozalia. Îmi aduc aminte, era 31 decembrie 1969. Eram cu biletul de tren în buzunar, fusese o înzăpezire groaznică în România, nu mergea niciun tren în afară de trenul internaţional care pleca la miezul nopţii. Era noaptea de revelion. Ne-am așezat la masă cu toţi copiii, am mâncat, aveam și niște musafiri de-ai copiilor, era acolo și un băiat care îi făcea curte Rozaliei, care avea paisprezece ani. Eram înduioșată, era aproape o domnișoară și parcă îi părea rău că se desparte de curtezanul ăsta al ei. Și ne-am dus la gară cu mare greutate și am plecat la Paris pentru trei zile, cu trei ouă, cu o pâine și cu 100 de dolari. Mi-aduc aminte că mă urcasem deja în vagonul de dormit și stăteam la geam, luându-mi rămas bun de la cei care ne conduceau – Perahim, cei doi băieţi, Tudor și Matei

— Când trenul s-a pus încet în mișcare. Eram ca o piatră, nu gândeam la nimic, capul meu era gol. Am înţeles atunci că eu în ţara asta nu mai vin. Niciodată. Ceea ce s-a și întâmplat.

Și stând așa la geam și luându-ne rămas bun, am văzut alături de noi doi domni. Am intrat în vorbă. Erau doi ingineri care plecau la Paris cu o slujbă, un angajament. Și aveau două valize foarte grele, pline cu conserve, pentru că bani li s-au dat prea puţini și trebuiau să stea o lună. Aveau o diurnă cu care nu se puteau întreţine şi-şi luaseră numai conserve, ca să aibă ce mânca. Prima noastră oprire a fost la Viena, unde trebuia să așteptăm cinci ore. Și atunci ne-am dat jos și Rozalia a luat primul contact cu Occidentul. Era feeric, era Anul Nou. 1 ianuarie. Și Viena era luminată ca în povești, era superbă, și noi am pornit să ne plimbăm ca să ne încălzim. Aveam un răgaz de cinci ore. Măcar două ore să ne plimbăm, să vadă și Rozalia cum arată un oraș occidental în sărbătoare. Și Rozalia s-a uitat, erau magazine cu haine, magazine cu alimente. Nu, pe ea au interesat-o numai bijuteriile. O fetiţă modestă, pură, care nici azi nu se folosește de niciun fel de ornament,

primul lucru care i-a luat atunci ochii au fost diamantele. Probabil strălucirea lor, în ambianţa acelei Viene feerice, o fascina.

Am ajuns la Paris la 1 ianuarie. Nu… mai târziu… la trei sau patru ianuarie și am tras la hotelul la care stătusem și altă dată când fusesem cu soţul meu. O dată ajunși acolo, cu toate emoţiile astea, pe Rozalia, au apucat-o niște crampe teribile. Plecasem cu ea la teatru, căpătasem de la cineva niște bilete și voiam să o duc la un spectacol în limba franceză, să vadă că poate înţelege limba pe care o știa de la lecţiile luate acasă cu o profesoară. Dar pe ea o durea burta. Avea niște crampe groaznice. În Place de la République, unde era teatrul, am intrat într-un bistro și am cerut un Femet, știam eu că e o băutură bună pentru stomac atunci când ţi-e rău. Ce au văzut clienţii bistroului? A intrat o femeie cu o fetiţă blondă, cu părul lung, și a cerut un Femet. Când i s-a adus Femetul, i l-a dat fetiţei. Oamenii s-au uitat la mine – „Ce mamă! Ce mamă depravată, îi dă fetiţei să bea Femet!”, şi-or fi spus ei. Într-adevăr Rozalia a băut Femetul, pentru prima dată în viaţa ei și bineînţeles că i-au încetat durerile, eu știam că e un leac foarte bun.

Plecasem de acasă cu ideea, acceptată de Perahim, să mă duc la Galeria unde rămăseseră tablourile cu câteva luni înainte, să le scot și să le duc în Israel la expoziţia pe care o aranjase Armand, deschisă la o galerie pe Șderot Yerushalaym nr. 119, unde erau două doamne, întâmplător rusoaice, care erau în Palestina de șaizeci de ani. Aveam cu mine un desen făcut de Victor Brauner pe care trebuia să-l vând, și cu banii ăștia să plătesc vaporul și transportul tablourilor, care trebuiau împachetate și expediate la Marsilia, pentru a fi îmbarcate pe un vapor cu destinaţia Haifa. Cum în Franţa erau destui români, printr-o legătură am găsit pe unul care avea o agenţie de voiaj și care mi-a aranjat să mă îmbarc pe un vapor israelian, se numea *Moledet,* și să nu plătesc decât jumătate din preţul biletului, iar în schimbul celeilalte jumătăţi, să cânt pe vapor tot drumul. Și așa, am plecat spre Israel.

Pe vapor am găsit și ofiţeri din România, care vorbeau românește, dar era o ambianţă internaţională superbă. Eram mirată că diferiţi artiști care apăreau în spectacolele de divertisment de pe vapor se numeau Rivca, se numeau Itzik, eu știam că astea sunt niște nume de rușine în România, eram uluită de ce se petrece, de libertatea asta. La Haifa am ajuns după 8 zile. Văzusem de pe vapor Marea Mediterană, grădini cu portocali, un oraș înflorit. Mi-au revenit în minte cuvintele Regelui Solomon din *Cântarea Cântărilor.* „Florile și-au pus culorile, viţa s-a îndrăgit cu arșiţa”. Mi-au revenit brusc în memorie povestirile din

Biblie, pe care le știusem, iar acum, sub emoţia pășirii pe pământul Ţării Sfinte, ele mă năpădiseră de undeva, din trecutul meu.

Am sosit la Haifa în ziua de 16 februarie 1969. În port mă aștepta domnul Armand, căruia îi telefonasem din Paris și-i spusesem că sosesc. Venise cu nevasta lui și cu o vecină, prietenă. Ne-au primit și ne-au transportat mai întâi pe noi, apoi lăzile cu tablouri, pe care a trebuit să le scot din cală și să le depozitez undeva în port. Ne-au cazat la un hotel în Tel Aviv, pe Hayarkon. Pe drumul de la Haifa la Tel Aviv, au început să-mi povestească de cutare, și cutare, și cutare, pe niciunul nu cunoșteam, cine s-a îmbogăţit, cine s-a căsătorit, cine are copii, cine a venit de la Auschwitz, tot felul de întâmplări despre niște oameni despre care habar n-aveam. Mă șoca libertatea cu care vorbeau, spuneau orice, eu care veneam dintr-o ţară comunistă, unde fiecare cuvânt era bine cântărit și unde trebuia să fii atent ce vorbești, și – mai ales – cui.

Hotelul era pe malul mării. Era cald, era 16 februarie, dar parcă eram în mijlocul lui iunie. În mare se făcea baie, pe plaja hotelului era animaţie, o cu totul altă atmosferă decât la Paris, de unde plecasem și lăsasem în urmă o vreme rece, întunecată, cu brumă. Aveam impresia că ajunsesem într-o ţară de basm, cu mult soare, cu multă căldură. Aveam la mine 250 de dolari, care îmi rămăseseră după ce vândusem desenul și după ce făcusem transportul

tablourilor în vederea montării expoziţiei de la Tel Aviv. Dar aveam și o carte pe care mi-o dăduse cineva la Paris, cu rugămintea de a o preda unui cunoscut din Tel Aviv. Un ziarist. Din hotel i-am dat un telefon și i-am spus că am venit și i-am adus cartea. El a fost foarte bucuros să se întâlnească cu mine, știa cine sunt, era un ziarist de la *Viaţa* ***Noastră,*** pe nume Leonard Suferin. M-am întâlnit cu el în holul hotelului, am băut o cafea și i-am dat cartea.

Eram deja de două-trei zile la hotelul acesta, când domnul Armand, aflând într-o zi că ziaristul cu care mă întâlnisem vrea să-mi ia un interviu, pentru a face publică sosirea unei cunoscute actriţe din România, s-a supărat. Atunci am luat eu contact prima oară cu micul război interior dintre românii din Israel. Nu mi-am închipuit că așa ceva se poate întâmpla. Aveam să aflu, ulterior, că acest ziarist era certat cu un alt ziarist din aceeași redacţie, care, întâmplător, era prieten cu domnul Armand. Și atunci domnul Armand, supărat pe mine, mi-a spus:

— Dacă dumneata te vezi cu acest ziarist, atunci eu mă spăl pe mâini de expoziţia lui Perahim și nu mă interesează nici să scot tablourile, nici să fac expoziţia, nici să fac reclamă, nimic. Și nici hotelul nu-l mai plătesc din ziua asta, iar dumneata ai să te descurci cum știi.

Mergeam pe stradă și descopeream Tel Aviv-ul. Pe pereţi, în vitrine erau niște desene minunate, niște semne ciudate, știam că e limba ebraică, dar era ceva imposibil de citit. Și m-am adresat noii mele cunoștinţe, ziaristul, în noaptea când am rămas fără hotel.

— Dă-mi, te rog, un ajutor.

Și atunci el m-a luat acasă, la nevasta lui și – ceea ce nu pot uita – în prima noapte de singurătate, am dormit în pat cu nevasta lui și cu fata mea, iar el pe un pat în salon. De atunci ei mi-au devenit cei mai buni prieteni (el, ziaristul, minunatul om, din păcate, e deja mort de mai mulţi ani). Din ziua aceea, el a început să alerge cu mine să-mi caute un apartament în care să stau. Aveam cei 250 de dolari, era tot ce aveam și mă întrebam cum am să mă descurc numai cu atât, cât înseamnă asta, cât se plătește.

Tot el m-a dus la Galeria despre care îmi vorbise Armand și a parlamentat cu cele două doamne, aranjând ca expoziţia să aibă loc după ce vor vedea tablourile. Dar ele trebuiau scoase. Și tot acest nou prieten al meu s-a suit cu mine într-un taxi și ne-am dus la Haifa. Am găsit o parte din tablouri ude. Dar Dumnezeu era alături de noi – oameni fără limbă, fără putere, fără bani – și ne-a ajutat să scoatem tablourile. Am găsit și o casă în Tel Aviv unde să locuim, pe o stradă dosnică, Gheula, lângă Shuk Hacarmel. Între timp, s-a organizat și o primire la *Viaţa Noastră,* unde m-au sărbătorit cu toată cinstea. împreună cu prietenul meu ziarist, am compus o telegramă oficială, pe care i-am trimis-o lui Perahim, la București, anunţându-l că expoziţia se deschide la data cutare, la Tel Aviv, la Galeria X și că este invitat să vină la vernisaj.

Și Perahim a sosit în Israel, foarte bucuros că i-am organizat expoziţia. Era preocupat numai de expoziţie și, bineînţeles, n-am apucat să discutăm nimic despre plecarea mea din România și despre viaţa noastră în continuare. Expoziţia a avut un mare succes. Au venit la vernisaj pictori israelieni importanţi, printre ei Jean David, pictorul Rubin, primul ambasador israelian. În România, toată Ambasada Română din Tel Aviv acordându-i astfel onoarea cuvenită, ca unuia dintre cei mai importanţi pictori români. Succesul expoziţiei a avut urmări. I s-a propus să rămână în Israel, să viziteze niște fabrici de ceramică, pentru că Perahim lucrase în România și ceramică. El se tot îndoia, nu era hotărât. îl simţeam frământat. Asistam la acest zbucium fără să intervin. Nici nu puteam, eram și mândră, și nici nu puteam depăși decepţia pe care mi-o provocase. Situaţia aceasta s-a prelungit timp de o lună. În acest răstimp, el cerceta, stătea de vorbă cu multă lume care venea la expoziţie. Într-o bună dimineaţă, îmi spuse că pleacă cu trenul la Ierusalim, unde un pictor care are o galerie i-a propus să deschidă o expoziţie numai de desene, și că revine seara. A ieșit pe ușă cu gentuţa lui mică, și a plecat. Eu am rămas cu o presimţire, aveam inima foarte grea. Ziua s-a scurs.

Rozalia era plecată la un kibuţ, unde o înscrisesem la niște cursuri de ebraică și unde se familiariza și cu viaţa de acolo. Mă plimbam singură pe străzi, căutând și negăsind parcă ceva.

A doua zi dimineaţă, poștașul mi-a adus o telegramă de la Paris: „Am fost nevoit să plec, n-am avut încotro. Urmează scrisoare”. Am rămas uluită. Simţeam nevoia să ies. Am tras ușa după mine, părăsind camera închiriată în care nu mă simţeam încă acasă (iar în aceste momente mai puţin ca oricând), am luat-o de-a lungul plajei, și apoi am intrat în mare... Gândurile îmi fugeau. Și deodată m-am gândit: „Ce o să fie cu fata mea, Rozalia, când se va întoarce de la kibuţ? Pe cine o să găsească ea acasă?”. Și atunci, ca într-o străfulgerare, m-am hotărât: până aici a fost viaţa mea. De acum înainte va fi viaţa altcuiva.

3 3

„POCNIND DIN BICI PE LÂNGĂ BOI”.

În 1969, s-a publicat în presa de limbă română din Israel un mare interviu cu mine. Așa au aflat mulţi români și ruși că sunt venită în Israel și au început să mă caute. Un kibuţnic rus, de pildă, m-a luat „în braţe” și m-a recomandat la Teatrul *Camere,* făcându-mi cunoștinţă cu Hanna Meron1. Tot atunci Ion Atanasiu-Atlas21, 3 mi-a propus să joc într-un spectacol în care să reiau cupletele mele de la *Barașeum* cu Jeny Șmilovici. Ocazia cea mare s-a ivit însă atunci când mi s-a oferit să joc un rol în limba ebraică, de fapt un monolog, care dura douăzeci de minute, și în care interpretam o femeie evreică. Apăream pe scena de la *Tzavta*| într-un monolog de Brecht: o femeie care vorbea la telefon, luându-și rămas bun, de la colegi, de la prieteni – era nevasta unui profesor universitar care rămânea la Berlin, iar ea era nevoită să părăsească orașul, fiind evreică. La spectacolul acesta m-a prezentat Bursteyn4 care, foarte drăguţ și cu inima deschisă, m-a recomandat publicului cu multă generozitate. Sala era arhiplină, cabina mea era plină de flori. Limba ebraică folosită în text nu era „ivrit kala” 5, era o limbă intelectuală, iar eu îmi traduceam fiecare

1. Hanna Meron – cunoscută actriţă israeliană.
2. Ion Atanasiu-Atlas – actor și scriitor, stabilit în Israel din 1963.
3. Tzavta – numele unei săli de teatru din centrul Tel-Aviv-ului, care găzduiește spectacole ocazionale.
4. Mike Bursteyn – actor israelian afirmat pe scenele de pe Broadway.

cuvânt în limba română pentru a putea înţelege bine textul. Acesta este calvarul pe care trebuie să-l parcurgă un actor care începe să joace într-o altă limbă. Sigur, mi-a fost foarte greu și cel care m-a ajutat a fost regizorul Radu Miron65, 7 căiuia îi mulţumesc și acum, după atâţia ani. În personajul pe care îl interpretam dădeam expresie durerii că plecam de acasă, dintre lucrurile mele, din Aaţa mea, ceea ce, într-un fel, era adevărat – am mai voruit despre asta în aceste pagini – și în ceea ce mă privea pe mine personal.

Al doilea spectacol în care am apărut în Israel s-a desfășurat la *Hechal Hatârbut1.* Aici am răspuns invitaţiei lui Atlas de a interpreta câteva numere de la *Barașeum.* Sala era plină până la refuz și publicul entuziast. Au mai apărut alături de mine Arie Lavi și Yafa Yarkoni8, care m-au susţinut și m-au felicitat. E adevărat că pe urmă am aflat că ei au fost plătiţi desigur, la plafonul lor de mari artiști, iar mie mi s-a dat o sumă despre care mi s-a spus că este o bătaie de joc. Incitată de prieteni „neprieteni”, am făcut greșeala pe care o fac mulţi „nou-veniţi”, spunând că nu intru în actul al doilea dacă nu mi se plătește o anumită sumă. O prostie pe care o regret și azi. Deși aflată la maturitate, eram în fapt o începătoare pe scena ebraică.

În ciuda succesului, m-am gândit că e mai bine, totuși, să mă întorc acasă. Matei era în România, casa era casă, Tudor tot acolo, voiam să mă întorc acasă. Când eram gata să plec, a venit la mine Nathan Cogan9 și mi-a spus:

— Dragă Agnia, s-a ivit o ocazie pe care nu trebuie să o scapi: la Teatrul *Camere* a venit un regizor de la New

5. în limba ebraică – „ebraica ușoară”, termen folosit pentru a desemna limba pe care o vorbesc noii veniţi în Israel.
6. Radu Miron – regizor de teatru și dramaturg; din 1969 în Israel.
7. Hechal Hatârbut – cea mai mare și mai impunătoare sală de spectacole din Tel-Aviv.
8. Arie Lavi și Yaffa Yarkoni – cunoscuţi cântăreţi israelieni.
9. Nathan Cogan – actor israelian de origine română.

York, Hy Kallus, și pune în scenă o piesă americană. Este un rol de contesă în piesa asta, și cum noi nu prea avem actriţe care să joace astfel de roluri, cred că ar fi bine să vii să dai o probă.

Deși eram pe picior de plecare și cu gândul la copiii pe care-i lăsasem la București, am acceptat. Și iată, așa am jucat într-o piesă care avea în ebraică un nume complicat, pe care nu l-am înţeles niciodată10. Dar eu jucam comedie. Și într-adevăr am jucat o contesă nebună, care spunea niște lucruri de care publicul râdea în hohote și eu nu înţelegeam deloc ce se întâmplă. De ce râdeau? Spectacolul a avut un asemenea succes încât, lucru rar în Israel, s-a jucat un an întreg. Am jucat, deci, în această piesă alături de o mare actriţă, Rahel Marcus, nevasta scriitorului Nathan Alterman. Mai jucau actuala nevastă a lui Sashi Keshet care debuta atunci (Yona Elian) și fratele lui Nathan Cogan care era un mare actor, Avraam Ben Iosef (la puţină vreme după aceea a murit). Cu acest spectacol am bătut drumurile Israelului în toate direcţiile, am fost în mai toate kibuţurile. Succesul spectacolului m-a făcut să cred că voi avea un viitor în acest teatru. Am hotărât să nu mai plec, să rămân aici. Dar într-o zi, când m-am dus la direcţia teatrului, m-am întâlnit acolo cu Hanna Meron. Ea s-a uitat cu multă simpatie la mine și m-a întrebat de unde vin. Când i-am spus că vin din România, a strâmbat din nas, nu i-a plăcut. Uite așa se decide destinul profesional al unui om!

Încotro s-o apuc? Rozalia îşi dădea, în acel timp, bacalaureatul. Nu-i era ușor. Era tânără și frumoasă,

băieţii o curtau, dar era marcată de dispariţia tatălui ei din viaţa noastră. Eram o familie destrămată, fiecare în alt colţ al lumii. Mi-am adunat toate puterile pentru a o stimula să-și ia bacalaureatul. Era foarte apropiat de noi atunci doctorul

10. „Nu poţi să o iei cu tine” [You can’t take it with you] de George Kaufman și Moss Hart, prezentată în premieră la Teatrul *Camere,* la 30 decembrie 1971

Gyuri Fodor. Era medic anestezist, un om de mare cultură, bun prieten cu Tudor. A făcut războiul de Yom Kippur ca medic și a fost foarte impresionat de toată suferinţa omenească ce i-a fost dat să o cunoască acolo. S-a întors din război cu deliruri, vorbea despre viaţă și despre moarte, despre cultură și despre trecut. Pe Rozalia o fascina. Dar el voia să plece la Londra. Era un ardelean fermecător, știa foarte bine ungurește, de fapt toate limbile, și maghiara și engleza și franceza, numai ebraica nu se lipea de el. Și deci, a hotărât să plece la Londra. Rozalia a terminat bacalaureatul și ne-am gândit și noi să plecăm. Unde? La Paris.

La Paris chiria era foarte scumpă și noi aveam puţini bani, așa că ne-am decis să plecăm în Belgia, făceam două ore până la Bruxelles. Contam acolo pe Svetlana Marosin, o veche prietenă pe care o ajutasem, cândva, în România să se însănătoșească după o tuberculoză păcătoasă. Ea îmi spusese să vin la ea că o să mă ajute să-mi găsesc o casă și de acolo voi putea să merg la Paris când vreau. Dincolo de toate loviturile pe care le-am primit de-a lungul vieţii, un noroc constant am avut totuși. Au existat în jurul meu prieteni adevăraţi care, la momentul necesar, mi-au dat o mână de ajutor. Printre ei – Svetlana Marosin.

Am locuit la început în casa unui coșar care vorbea flamanda, dar tot timpul spunea că, de fapt, ea nu este, cu adevărat, o limbă. Aici venea deseori Svetlana împreună cu alţi prieteni. Așa am cunoscut-o, într-o zi, pe Galia Lupan, o femeie extraordinară, care avea trei copii. Emigrase din Chișinău, împreună cu soţul ei, Nicolae Lupan și cu copiii.

Domnul Lupan fusese directorul Radiodifuziunii

moldovene și ei fuseseră expulzaţi din Basarabia. Svetlana îi adoptase și garantase pentru ei. Și așa, familia Lupan se instalase în Belgia, unde rușii duceau o viaţă culturală foarte bogată cu cenacluri, tipărituri, cluburi culturale. Li s-a dat un apartament, nu s-au dat înapoi de la tot felul de munci necalificate, apoi au intrat la o fabrică de sticlă și, încet, încet, și-au construit o viaţă demnă. Victor, unul din băieţi, cam de vârsta Rozaliei, este astăzi editor, a lucrat câţiva ani la *Le Figaro,* vorbește perfect limba franceză și a scris, nu de mult, chiar o carte care se cheamă *Le desarroi.* În prima zi după „revoluţia" din România a fost trimisul ziarului *Le Figaro* la București, a avut o discuţie cu Iliescu și a scris un reportaj în care susţinea că n-a fost vorba, în fapt, de nicio revoluţie. Erau o familie foarte ciudată: tatăl era un foarte bun patriot român, lupta pentru alipirea Basarabiei la patria-mumă, el fiind rus. Victor s-a împrietenit cu diverși scriitori moderni americani, a urmat Școala de Regie din Belgia și a căpătat o bursă pentru regie, în America. S-a însurat cu o belgiană, o actriţă foarte interesantă, și au plecat la New York, unde ea a născut un copil și a scris o carte despre cum se cresc pruncii și cum trebuie îngrijiţi. După care s-au întors la Paris. Victor Lupan, ca și Galia, au rămas cei mai buni prieteni ai mei. Victor este azi director la una din marile edituri din Paris.

O altă bună prietenă din această epocă a fost Ana Simon. Pe vremuri, în București, fusese prietenă cu fiul meu Tudor. Studiase spaniola și ar fi putut fi o bună profesoară. Dar, la un moment dat, ea a plecat din România și a ajuns în Elveţia. Tot căutând de lucru acolo, s-a împrietenit cu un grup de tinere evreice, care au adoptat-o. Într-o seară, ducându-se la o cafenea unde se adunau studenţii să mai „șueteze", s-a apropiat de ea un domn care stătea la o altă masă. Era domnul François Simon, fiul actorului Michel Simon, el însuși regizor și actor. Asta era pe la ora cinci după-amiază, când oamenii îşi luau cafeaua în Elveţia, nu-i așa? Au început să vorbească, fetele la un moment dat au plecat, și ea a rămas

de vorbă cu François Simon. A vorbit cu el toată noaptea, și dimineaţa, când el s-a uitat la ceas, era ora nouă. A luat-o de mână, s-a dus cu ea la primărie și s-au căsătorit în aceeași zi. Astfel, Ana a devenit Ana Simon. În seara aceleiași zile mi-a dat un telefon și mi-a spus:

— Cum am intrat în casa lui François Simon, proaspăt căsătorită cu el, primul lucru pe care l-am văzut în biblioteca lui a fost o carte despre Ierusalim, JERUSALEME scrie mare pe copertă, pe care ţi-o trimit pentru că ăsta e un semn că nu trebuie să mă despart de tine, mai ales acum, când ai devenit israeliană.

Nu a trecut mult timp și m-am revăzut cu Ana, în apartamentul ei elveţian. Foarte repede m-am împrietenit și cu François Simon, un om prietenos și foarte cald. Era o atmosferă foarte plăcută în casa lor. Moștenind o mare avere de la tatăl lui, François s-a hotărât să facă film. Discuţiile mele cu el se învârteau întotdeauna în jurul a două subiecte care îl interesau: teatrul idiș și muzica folclorică românească (era un mare admirator al Mariei Tănase, avea toate discurile ei). Văzuse cândva, în tinereţe, spectacole în limba idiș.

Era foarte interesat să mă audă povestind despre Ștemberg, despre Altman, despre rolurile pe care le-am interpretat în idiș, despre Gina Zlataia, această minunată actriţă venită din Polonia – eu o cunoscusem prin 1935, la *Teatrul Nou* și m-am revăzut cu ea mai târziu, în Israel, unde nu cred că a mai reușit să apară pe scenă. îl interesa tot. I-am vorbit mult despre Șternberg, un regizor minunat dar și un mare poet idiș. A fost recunoscut ca atare în Uniunea Sovietică (era foarte mândru de asta) unde, pe timpul lui Stalin, fusese deportat în Siberia. Când i s-a dat drumul din lagăr, a plecat pe jos, din sat în sat, până a reușit să ajungă în Basarabia unde s-a și stabilit. După război, la o aniversare a Teatrului Idiș, la care a fost invitat, m-am reîntâlnit cu el la București, la restaurantul *Continental,* unde am depănat amintiri de altă dată: cum a alergat el cu o mătură după mine când aveam cincisprezece ani, vrând să mă altoiască pentru nu știu ce

răspuns obraznic pe care i l-am dat, sau câte zile negre îi făcusem cu accentul meu în idiș.

Îi povesteam toate aceste lucruri lui François Simon, îi cântam din când în când și, într-o zi, i-a venit ideea de a face un film despre o cântăreaţă, o poetă beţivă care a murit din propria ei ţigară. A luat foc și a murit arsă în pat. Și Ana Simon, talentată poetă și ea, voia să facă un film dedicat acestei cântăreţe. Și au făcut. Eu jucam în filmul acesta o florăreasă și o aveam ca parteneră pe Ingrid Carven, care era atunci nevasta regizorului german de film Fassbinder. Interpretam în film un cântec care se chema *Pocnind din bici pe lângă boi* (Pocnind din bici pe lângă boi/ în zori de zi el a trecut cu plugul pe la noi). Cântecul i-a plăcut la nebunie lui François Simon și l-a folosit pe tot parcursul filmului, ca un leit-motiv. După filmări, mă lua cu el acasă și-i cântam toate cântecele idiș pe care le știam și toate melodiile românești pe care mi le aduceam aminte de la concertele din 1953, de la Festivalul Tineretului. Era în această casă, a soţilor Simon, o atmosferă încărcată de nostalgie și muzică. Din păcate, François Simon era foarte bolnav și nu peste mulţi ani avea să moară, lăsând-o pe Ana singură.

AMERICA… AH, AMERICA!

Din când în când, mă întorceam în Israel. Soseam singură și, în general, mă ocupam de probleme administrative. Achitam plăţile, luam pensia. Obișnuiam să mă văd cu domnul Itzhac Bareket, un actor venit din România, care ocupa atunci o funcţie sindicală, era secretarul Uniunii Artiștilor Israelieni. El era bucuros să se întâlnească cu mine și să stăm de vorbă. Într-o zi, îmi dă telefon și îmi spune:

— Doamna Bogoslava, am o mare problemă, printre prietenele dumitale, romăncele, poate știi pe cineva care să o ajute pe mama mea. A fost operată de inimă și acum e la spital. Aș vrea să găsesc pe cineva să o ajute, să vină în fiecare zi la ea. Dar să știe românește.

— A, zic, dacă e așa, vin eu.

— Vai doamna Bogoslava, dar cum așa ceva?

— Dacă există o cale legală să plătiţi pe cineva care să o ajute pe mama dumitale, cu mare plăcere. Eu am nevoie de bani și am nevoie de lucru.

Și așa, m-am dus la doamna Bareket să o ajut. Primeam pentru asta trei mii și ceva de lire pe lună. Aveam, astfel, un venit lunar sigur, cu care mă ajutam. Doamna Bareket avea o soră, nu tocmai normală, și le ajutam pe amândouă să-și ducă existenţa. Cucoanele erau, de altfel, foarte drăguţe. Cu doamna Bareket mergeam în piaţă și cumpăram două găini, cinci kilograme de cartofi, două de ceapă, un pepene și eu le căram. Aveam putere și le căram. Asta a durat vreo șase luni. Când a venit iarna, nu aveau în casă nimic de încălzit, ele se îmbrăcau mai gros și le era bine, dar mie mi-era frig. Nu eram obișnuită cu frigul. Și atunci, am inventat spălatul rufelor. Puneam pe primus un ceainic; când fierbea apa, o turnam într-un lighean, puneam acolo ciorapii și chiloţii și flanelele și spălam rufele doamnelor și așa mă încălzeam. Domnul Bareket venea în fiecare zi s-o vadă pe mama lui și mai stăteam de vorbă. Sora doamnei Bareket dormea pe o scândură și se învelea cu un fulgarin negru de cauciuc. Mie mi s-a făcut milă de ea. Și-atunci, am luat de acasă o plapumă de puf și i-am adus-o. Ea s-a uitat la plapumă, a spus mulţumesc, dar a doua zi dimineaţă, când am venit, plapuma era pe jos, împachetată frumos, și ea dormea mai departe pe scândura aceea. Asta a fost aventura mea cu doamna Bareket.

Într-o bună, zi primesc un telefon de la Ana Simon, care mă cheamă să vin imediat în Elveţia pentru că se toarnă un film unde este nevoie de o actriţă care să vorbească cu accent unguresc. Da, eu puteam vorbi franceză cu accent ardelenesc. Deci, am venit la doamna Bareket și i-am spus:

— Doamnă Bareket, îmi pare foarte rău, dar eu o să trebuiască să plec.

— Unde? zice.

— Păi, e vorba să mă duc să fac un film.

— Cum un film? Te duci să vezi un film?

— Nu, mă duc să joc într-un film, în Elveţia.

— Dumneata, în Elveţia, într-un film? Vezi-ţi de treabă. Stai frumos și cuminte. Întâi, că am nevoie de dumneata și pe urmă, câştigi și dumneata un ban.

— Da, zic, dar dacă mă duc să fac filmul câştig mai mulţi bani.

— Ei lasă, ce-ţi trebuie mai mulţi bani. Ce, nu-ţi ajunge? Uite, vorbesc cu fiul meu să-ţi mai dea ceva.

Doamna Bareket era foarte mirată că eu mă duc să fac un film. În cele din urmă, am convins-o și am plecat în Elveţia.

La aeroport m-au așteptat François și Ana, care m-au luat la ei acasă. Și așa m-am pomenit, în plină iarnă, în Elveţia, într-un superb apartament cu tot felul de obiecte ultramoderne. Ei plecau în China, François era foarte bolnav și voiau să încerce tratamentul unor medici chinezi. Au plecat și mi-au lăsat mie apartamentul. Filmul despre care îmi vorbise Ana era un film poliţist, în care jucau mulţi actori elveţieni. O actriţă care fusese angajată înaintea mea trebuia să vorbească cu accent românesc, iar eu, actriţă româncă, trebuia să spun câteva vorbe în maghiară și în rest să vorbesc franceză cu accent unguresc. Multe nu am înţeles eu din acest film, dar a fost o vacanţă plăcută și, pe deasupra, mai câştigam și ceva bani. Găseam la filmări tot felul de lucruri cu care să mă amuz[13].

Nici nu s-au terminat bine filmările, că primesc un telefon de la Paris, de la agenta mea, care îmi vorbește de un film cu subiect evreiesc. Filmul era realizat de un regizor olandez, pe nume Wuh și în el apărea și Jacques Perrin, azi un actor foarte cunoscut, dar atunci era pe la jumătatea carierei. Eu trebuia să interpretez rolul unei femei evreice. Am plecat la Paris ca să văd despre ce e vorba. Regizorul m-a acceptat imediat în distribuţia filmului, dar mi-a spus că e vorba de un rol care presupune o singură zi de filmare, și asta abia peste o lună. Cum nu

13 In serialul de spionaj „Guerre en pays neutre”[Război în ţări neutre], coproducție franco-elvețiană în 6 episoade, realizat în 1981, a interpretat rolul Doamnei Kohler.

puteam să rămân o lună la Paris, am semnat contractul și i-am spus că plec acasă, în Israel, și mă întorc la data fixată. Era septembrie. Deci, în jurul datei de cincisprezece octombrie, am revenit la Paris.

Filmul se chema *Pantalonii lui Hitler* și partenerul meu în scena pe care o filmam era un mare actor care a jucat în *Casablanca* (Marcel Dalio) și care venise special din America pentru filmul ăsta. Scena mea a fost filmată în Rue de Rosier. Noi doi eram o pereche, un croitor și cu nevasta lui, care locuiau chiar pe acea stradă, în cartierul evreiesc, alături de restaurantul Goldenberg. În ziua filmării a avut loc „atentatul din Rue de Rosier" 2. A fost o învălmășeală cumplită, o mare nebunie, toată lumea alerga, și noi la fel. Dar secvenţa se filmase și noi, partenerul meu și cu mine, eram liberi. De ce nu plecasem? Cine știe, poate că destinul voia să ne arate că moartea ne-a mai dat un răgaz. Partenerul meu avea ceva nostim în el. Era evreu, ne-am împrietenit și mi-a povestit că era băiatul unui îmbălsămător de cadavre. Locuiau peste Sena, în cartierul evreiesc. Pe vremea aceea, evreilor le era interzis să vină prin părţile astea. Întâmplarea a făcut ca tatăl său să fie, totuși, chemat de familia unui mort, tocmai pe străduţa asta. Prietenul meu avea atunci cinci ani. Tatăl nu avea cu cine să-l lase, așa că l-a luat cu el. După ce și-a făcut treaba – a îmbălsămat cadavrul, l-a tuns, l-a fardat, l-a spălat – era noaptea târziu și nu avea rost să mai treacă Sena ca să meargă acasă. Și atunci, a culcat copilul în coșciug. Spre dimineaţă, l-a sculat, l-a băgat pe mort înapoi și a plecat cu copilul acasă. Asta era povestea lui.

Timpul trecea, nu aveam nicio perspectivă mai precisă, așa că m-am gândit că trebuie să fac ceva care să-mi aducă bani. Cum aveam niște lucrări și o serie de obiecte de ceramică făcute de Perahim, m-am gândit să plec în America și să încerc să le vând. Nu mi-era plăcut, dar nu aveam altă posibilitate. În acel timp, mă duceam deseori la

2. FReferinţă laiatacul

teroristiasuprajunulfrestaurant evreiescidin3 RueddeFRosier.

Londra să o vizitez pe Rozalia. Nu știu nici azi dacă interesul Rozaliei pentru arta filmului sau fascinaţia pe care o exercita asupra ei prietenul nostru Gyuri Fodor, stabilit acolo, o hotărâse să plece la Londra. Fapt este că Gyuri Fodor mi-a spus că mă recomandă unor prieteni de-ai lui, medici la New York, care îl admiră pe Perahim și ar putea să-mi cumpere lucrările. Zis și făcut. Am strâns tot ce aveam, am băgat totul în două lăzi, am obţinut o viză de ședere în Statele Unite de șase săptămâni și am plecat.

Am sosit la Washington, unde mă aștepta Nicki Popescu, un prieten al lui Tudor, care plecase cu o bursă de studii – fără a se mai întoarce – și care ajunsese cercetător la Institutul de Oncologie de la Bethesda. Când a auzit că vine mama lui Tudor, a spus „Foarte bine, eu o aștept să vină să stea la mine”. El era unul dintre copiii care au crescut în casa noastră. Am sosit la Washington la 20 Februarie. Era o căldură îngrozitoare. Eram îmbrăcată cu blană, cu căciulă, cu ciorapi de lână și era atât de cald încât, imediat după ce am coborât din avion, am început, încetul cu încetul, să scot de pe mine toate hainele, până când am rămas într-o rochiţă de vară. Era atât de cald că m-aș fi aruncat în primul lac, dacă l-aș fi găsit. Nicki s-a bucurat tare mult s-o reîntâlnească pe mama prietenului său. Mama lui murise și el era foarte sensibil la legăturile de familie. Amintindu-și de vremurile când venea la noi în casă, la București, unde toţi copiii erau primiţi cu căldură, a fost foarte emoţionat de reîntâlnire. Mi-a lăsat garsoniera în care locuia și s-a mutat la „franţuzoaica14 lui, care pe urmă i-a și devenit soţie.

Prin Nicki Popescu m-am revăzut și cu alţi români stabiliţi la Washington. Printre ei, Aurel Cornea, care fusese inginer de sunet la Casa de Discuri din București și se afla acolo cu soţia lui, poeta Aurora Cornu, fosta soţie a lui Marin Preda. Ei s-au bucurat foarte mult să mă revadă în apartamentul lor din Washington. Mi-au propus chiar să rămân la ei să locuiesc, dar eu mă simţeam foarte bine în

garsoniera lui Nicki Popescu. Ne-am amintit de vremurile când ne vedeam la București, am depănat amintiri, am vorbit mult de mama lui Aurel, care trăia la Timișoara. Cornea era foarte frumos (nu degeaba l-a luat Aurora Cornu, care nu era mai prejos, fiind și ea o femeie superbă), avea un metru nouăzeci înălţime, era elegant, generos, vesel, nu se dădea înapoi de la băutură. Mai târziu, avea să fie, fără să vrea, eroul unei întâmplări dramatice relatate de fiul meu, Tudor, într-o carte publicată la Paris. Aurel Cornea venea din Franţa, unde locuia, împreună cu o echipă de filmare a Televiziunii Franceze. Fiind trimiși să filmeze undeva, într-o ţară arabă, a fost răpit împreună cu toată echipa. Au fost ţinuţi ostateci timp de opt luni de zile. Tudor, care ţinea mult la Aurel, deși între ei era o diferenţă de cincisprezece ani, l-a așteptat la reîntoarcerea la Paris și, impresionat de tot calvarul prin care trecuse prietenul lui, a publicat o carte despre el.

După ce m-am plimbat cu prietenii mei prin Washington, mi-am luat rămas bun de la ei și am pornit-o cu trenul spre New York.

La New York, am tras la o prietenă a lui Miriam, soţia lui Tudor, care m-a primit cu multă dragoste. Nadia, așa o chema, era o fiinţă foarte delicată, o israeliană frumoasă, înaltă, minunată. Era căsătorită și avea doi băieţi, plecaseră cu toţii din Israel să facă bani. Soţul ei fusese recomandat unui agricultor care avea un depozit de banane. Acesta avea nevoie de un întreprinzător care să plaseze bananele pe piaţă imediat ce soseau în port. Omul trebuia să fie foarte vioi, foarte tânăr și mai ales, așa cum cer americanii, să fie și un om frumos. Curios. Dacă erai frumos, în America acelor ani, postul era pe jumătate al tău. Și acest soţ al Nadiei era un bărbat de doi metri, o splendoare de bărbat, tânăr, blond, făcuse armata în Israel, avea douăzeci și opt de ani și reușise să obţină această slujbă. Mergea tot timpul cu telefonul la el, iar când soseau bananele trebuia să fugă imediat în port să le recepţioneze. Era într-o tensiune permanentă. Și, în felul

acesta, a început să câştige din ce în ce mai bine. Astăzi este un mare milionar iar Nadia, biata Nadia, am aflat după aceea, s-a prăpădit de mult de inimă.

Revenind însă la povestirea mea, trebuie să spun că atunci, în momentele acelea, Nadia a fost pentru mine o apariţie binefăcătoare. A fost atât de caldă și de bună cu mine. La sfatul ei, m-am urcat într-un taxi și am plecat la vamă să scot lăzile. Acolo, am întâlnit, bineînţeles, un evreu, care văzându-mă în halul în care eram și știind că vin din Israel, mi-a spus: „Nu plătești nimic, poţi să iei lăzile și să te duci acasă cu ele”. Ceea ce am și făcut. Am venit înapoi la prietena noastră, am desfăcut lăzile și m-am sfătuit cu ea ce să fac. În primul rând, aveam numerele de telefon ale medicilor care erau interesaţi să cumpere lucrările lui Perahim. Erau atât desene și guașe cât și obiecte de ceramică. Printre ele erau niște guașe superbe, care reprezentau o serie de litere ebraice, fiecare literă reprezenta un alt subiect, aZe/Anul, *bet-altul, ghimel-al\xA.* niște guașe foarte frumoase de aproape un metru, viu colorate. Totul era bine și frumos, dar nu aveam unde să le expun. Trebuia să fac o expoziţie. Unde? Cum?

Aveam în buzunar 220 de dolari, cu care sosisem în America. Poate ceva mai puţin, cheltuisem între timp cu taxiurile. Am plecat pe Fifth Avenue, m-am uitat la hotelurile alea mari, frumoase, la intrările lor maiestuoase, cu portar. Mi-am luat inima în dinţi, am intrat într-un hotel și am întrebat cât costă un apartament pentru douăzeci și patru de ore. Portarul s-a uitat la mine cam ciudat, dar mi-a spus, 140 de dolari. Am băgat mâna în buzunar, am scos 140 de dolari, era sâmbătă, și am plătit suita de sâmbătă noaptea până duminică noaptea. O zi. Rămăsesem cu vreo 45 de dolari. Ţineam mâna strânsă pe banii ce mi-au rămas în buzunar și am pornit-o înapoi acasă, la prietena noastră, căreia i-am povestit despre ce e vorba și cum am de gând să fac. Ea s-a mirat, dar m-a încurajat și m-a ajutat. Apariţia ei în viaţa mea, atunci, a fost o adevărată minune.

Ne-am urcat în mașina ei, mare cum sunt toate automobilele americane, am luat lăzile, am intrat în suită –

o odaie de dormit, o baie și un fel de salon imens. M-am uitat să văd unde pot face acroșajul. Cu ajutorul prietenei mele, am găsit soluţia optimă de expunere. Când au venit musafirii a doua zi, la 11 dimineaţa, totul era aranjat. Printre invitaţi erau și medicii „cu zestre”, așa se chemau, doctorii Zestre, cinci la număr care avuseseră la București sanatoriul de pe strada Batiștei, unde îl născusem pe Tudor. Au fost foarte impresionaţi când m-au revăzut. Unul dintre medici era dr. Barbălată, îşi păstrase același profil de copil de pe vremea când îl cunoscusem la București. Soţia lui, care era sora lui Comissiona3, dirijorul, și ea o bună muziciană și prietenă cu Constantin Silvestri4. Bref, până după prânz, am vândut lucrări și obiecte în valoare de cinci mii de dolari. Unul singur dintre ei mi-a spus că trebuie să se mai gândească, pusese ochii pe o guașă, și m-a rugat să-l păsuiesc până a doua zi. I-am dat adresa mea și râumărul de telefon și au plecat. Nadia s-a dus și ea, veneau copiii de la școală, iar eu am rămas singură în acea suită. Am ieșit pe terasă, vis-à-vis era Central Park. Mi se părea că sunt o regină.

3. Sergiu Comissiona (1931 – 2005) – dirijor de renume internaţional originar din România.

4. Constantin Silvestri (1913-1969) dirijor, compozitor și pianist român cu o bogată activitate dirijorală internaţională. În 1956 s-a stabilit în Occident.

Mă gândeam că mă voi întoarce acasă, în Israel, că voi plăti chiria pe doi ani cel puţin, că voi pleca la Paris, unde, cine mă aștepta? Mă aștepta Matei, într-un apartament de două camere, pe care îl închiriasem cu câteva luni înainte. Acolo îl însurasem pe Matei cu Catherine Leroy, o fată minunată, ca un înger, blondă și cu ochi albaștri. Se cunoscuseră la o fabrică de tricotaje unde au lucrat împreună. Catherine se îndrăgostise de el. Într-o zi Matei a adus-o acasă și mi-a spus: „Mamă, mă însor cu ea”. Am chemat-o pe Rozalia să vină de la Londra, să organizăm nunta. Rozalia a făcut mâncare românească, tocană, fasole făcăluită, diferite salate. Cu Tudor nu prea eram în relaţii bune. I-am anunţat pe toţi prietenii mei din

Belgia, pe cei de la Berlin. Au venit toţi. Patruzeci de oameni în cele două cămăruţe. Matei Sturza era cel mai bun prieten al lui Tudor, era cât un taur; pe cât era Matei al meu de mic și slăbuţ pe atât era Matei Sturza de voinic. Au venit, au mâncat, au băut, eu eram fericită, văzându-i pe toţi prietenii adunaţi laolaltă. Mi-au lipsit numai cei din familie – Tudor, Miriam, fetiţele lor, mama lui Miriam. Matei împreună cu Mihai Sturza băuseră cam mult și la un moment dat s-au făcut nevăzuţi. I-am găsit, mai târziu, în camera lui Matei. Osteniţi, căzuseră într-un somn adânc. Catherine era o fată atât de înţelegătoare și de dulce, atât de drăguţă încât a făcut haz de treaba asta. Așa a fost nunta lui Matei.

După baia de entuziasm în care mă aflam la sfârșitul așa-zisei expoziţii de la hotelul Maurice din New York, de pe Fifth Avenue, după perspectiva minunată pe care o avusesem de pe balconul suitei mele asupra lui Central Park și asupra blocurilor și asupra oamenilor văzuţi de sus, într-o necontenită forfotă, în timp ce eu… eu eram o regină, m-am întors acasă la Nadia. Aici am primit un telefon de la medicul care ceruse un răgaz de gândire și care mă ruga să vin la el, dacă pot, cu lucrarea. Mi-a propus să vină să mă ia el cu mașina dar i-am spus că nu e nevoie, pot să vin singură, voi nimeri, eram foarte mândră că mă pot descurca în New York. Și, pe seară, am plecat să-i duc lucrările pe care le ceruse. Era o seară plăcută, era misterios, era tăcere. Și când am ajuns, peste două ore, la el, l-am găsit îngrijorat:

— Dar unde ai fost? Ce ai luat, cu ce ai venit?

I-am răspuns că am mers cât am mers cu un taxi până în cartier și de acolo m-am rătăcit, dar mi-a plăcut foarte mult așa că am umblat mult pe jos.

— Bine, dar e unsprezece seara, dumneata nu știi că e periculos?

— Da’ de unde, unde e periculos? i-am răspuns eu atotștiutoare. E un oraș liber.

— Vai de mine, doamnă Bogoslava, se poate să spui așa ceva?

— Păi ce să spun, uite-mă.

Am intrat într-o casă absolut românească, cu covoare din Oltenia, cu laviţe, cu ştergare, cu o bibliotecă – Eminescu, Creangă, Coşbuc, Caragiale, mi le-a arătat pe toate cu mare mândrie. Era, şi rămăsese şi în America, un român-român. Şi îi era un dor nespus de România. Auzind de Perahim, un nume ce aparţinea lumii româneşti, voia să aibă şi o lucrare de-a lui în această casă foarte românească, de pe malul Atlanticului. Mi-a dat 800 de dolari.

Era un om mai în vârstă, cu păr cărunt, trist. Mi-a vorbit de România, mi-a făcut cafea „pe româneşteşi pe urmă m-a condus cu maşina lui acasă. Şi aşa s-a încheiat prima mea aventură americană. Am mai fost de două ori în America, dar nu în calitate de „comersant", ci de bunică.

CU BELMONDO CA PARTENER

De la New York am plecat direct la Tel Aviv. Aşa aveam biletul. Mă duceam la casa mea, din Yaffo Dalet, pe care o închiriasem. Am aflat, cu această ocazie, că puteam să cumpăr acest apartament. Zis şi făcut. Simţeam că voiam să trăiesc aici, în Israel, aşa că am făcut tot posibilul să cumpăr apartamentul, să am şi eu ceva care să fie al meu după atâtea peregrinări. Am depus banii la bancă, am lăsat casa goală, şi am plecat la Paris. Erau acolo toţi copiii mei.

Pe Matei îl lăsasem însurat, într-un apartament pe care îl închiriasem. De unde să ştiu eu că Matei, ah copiii mei! neavând cu ce să plătească chiria, închiriase – la rândul lui – camera mea unui prieten care îl ajutase să poată plăti chiria apartamentului. Ce să-i spun lui Matei? I-am zis să-mi ia lucrurile şi să mă lase la un hotel din arondismentul 12. Un hotel sărăcăcios, pe care îl ştiam, cu camere micuţe, cu toaleta pe culoar. De la bucuria pe care mi-o pricinuise cumpărarea casei din Israel, nimerisem aici, în atmosfera sordidă a unui hotel mizer. N-aş putea spune că aveam inima uşoară. Dar ce aveam altceva de făcut?

Cu Tudor relaţiile erau cam reci. Nu fusese nici la

nunta lui Matei. Totuși voiam să știu ce face. Așa că mi-am luat inima în dinţi și l-am sunat. Mi-a răspuns soacra lui care mi-a spus că Tudor are gălbinare și că este supus unui regim alimentar foarte strict. Mi-am călcat pe inimă, ce vreţi sunt totuși o *idișe mame,* și am plecat spre el.

Pe drum, mi-a revenit în minte povestea căsătoriei lui. Nu știusem că s-a căsătorit. Miriam, cu care trăia încă din Israel și care îl iubea, a făcut tot posibilul, atunci când a rămas însărcinată, să legalizeze legătura cu Tudor. Numai că nu a prea găsit la Paris, unde se dusese după el, un rabin dispus să-i căsătorească. Până la urmă însă, după multe insistenţe, a găsit unul, Guggenheim îl chema mi se pare, care a acceptat să oficieze căsătoria lor. Și uite așa, am primit eu, la Tel Aviv, o invitaţie la o nuntă care, de fapt, avusese loc. Tudor mă înștiinţa că se căsătorise cu Miriam.

Dar acum, proaspăt descinsă la Paris, Miriam s-a bucurat foarte mult să mă vadă. Pe Tudor l-am găsit slăbit, era spre sfârșitul bolii, dar mama lui Miriam îl îngrijea cu multă dragoste. Tot de la Miriam am aflat că Tudor suferea că era certat cu mine și că, de la o zi la alta, Rozalia trebuia să sosească de la Londra. Miriam o invitase să locuiască la ei. Eu i-am povestit aventurile mele din America și s-a îngrozit când a aflat că trebuie să mă mut la un hotel mizer din arondismentul 12. „Trebuie neapărat să-ţi caut o garsonieră, am să vorbesc cu portarul blocului nostru”, mi-a spus ea imediat.

Eram mai liniștită acum. îl văzusem pe Tudor, m-am bucurat că am văzut fetiţele. Mi-a făcut bine să-i văd în acele zile, când eram atât de izolată, de tristă. În sfârșit, în două zile, Miriam mi-a găsit o garsonieră chiar în blocul lor, la etajul șaisprezece. Era foarte nostim că de la fereastra mea se vedea ceasul de la Gare de Lyon. Era un ceas mare, cu străluciri aurii. Când răsărea soarele aveam în casă mii de scântei.

Era foarte vesel în garsoniera mea de la Paris, în acele zile ale lui 1982. M-am întâlnit atunci cu Ina Don care trecea prin Paris, cu soţul ei, Nicu Naumescu, în

drum spre America1. Toată lumea pleca undeva. Am revăzut-o pe prietena mea, Ana Simon. Ne-am bucurat mult, nu ne mai văzuserăm de multă vreme. L-am întâlnit la ea pe Bimbo Cosma. Sub numele de Bimbo, îl cunoscusem cu mulţi ani în urmă pe cel care avea să devină cunoscutul compozitor de muzică de film, Vladimir Cosma. Mă cunoștea de când era copil și s-a bucurat grozav că m-a văzut. El era atunci în mare vogă. Din vorbă în vorbă, i-a venit ideea să mă invite la vizionarea unui film pentru care scrisese muzica. Aveam să-l întâlnesc acolo și pe tatăl lui, cu care fusesem colegă la *Barașeum.* Și m-am dus. După vizionare, Bimbo m-a luat de-o parte și mi-a spus că Gârard Oury face un film a cărui acţiune se petrece în Germania, pe vremea lui Hitler. Că în film era vorba despre o familie de evrei, o mamă, două fiice și doi gineri, familie care este fugărită din loc în loc prin Germania și că poate ar exista acolo un rol pentru mine. Vedeta filmului era Belmondo. „Oh, zic eu, n-am nicio șansă”. El însă a insistat, spunându-mi că el mă recomandă și că să nu am nicio grijă, să mă duc la doamna care face „cast”-ul…

Și așa am ajuns la doamna Kustler. Era o persoană puternică, o femeie care fuma pipă și avea un ton autoritar. M-am speriat când am văzut-o. Când a aflat că sunt din Israel, m-a întrebat dacă știu idiș. Atunci am început să-i turui tot felul de cuvinte în idiș. Voiam să fac impresie. Ea s-a înduioșat teribil și a început să-mi povestească*de*spre mama ei, că era o gospodină grozavă, că făcea *gheţilte firi,* că vineri aprindea lumânări, că punea un *coilică* pe masă.

1. Ina Don – actriţă şi-i Nicu Naumescu – fost campion all Românieii la tenis de masă.
2. „Gheţilte fie” – în idiș: pește umplut, mâncare tradiţională care se servește în timpul sărbătorilor evreiești.
3. „Coilici” – în idiș: pâine împletită tradiţională care se pune pe masă vineri seara.

mă rog am aflat tot romanul vieţii doamnei Kustler.

Mă ţinea tot timpul de mână și îmi spunea că-i pare teribil de bine că sunt din Israel și că vorbesc idiș… Puse mâna pe telefon și îl chemă pe regizor: „Gerard vino încoace că ţi-am găsit interpreta ideală pentru Rachele”. Nici nu trece jumătate de oră și își face apariţia regizorul, Gerard Oury. Un francez cu ochii albaștri și foarte simpatic. M-a examinat cu interes din toate unghiurile posibile.

— Da, zice doamna Kustler, fără îndoială este ideală pentru Rachele.

— Și vorbiţi idiș? întreabă el politicos.

Ca și cum întrebarea nu îmi era mie adresată, tot madam Kustler i-a răspuns:

— Cum să nu vorbească idiș?

Și au început ei doi să vorbească un idiș de parcă nu erau în Franţa, ci pe… Calea Văcărești. Mai târziu, în timpul filmărilor, Gerard Oury îmi aducea aminte de Sică Alexandrescu, regizorul cu care lucrasem la începutul carierei mele la *Marna* și la *Marconi,* unde apăream alături de Birlic. Ca și Sică, și Gerard Oury când vedea că acţiunea lâncezește găsea tot felul de gaguri care înviorau atmosfera scenei respective. Era atât de încântat că îl regiza pe Belmondo, încât îi sugera tot felul de poante menite tocmai să pună în evidenţă tragica comedie pe care o interpretam. Filmul se numea *L’As des as.*

Dar încă nu începusem filmările. Mi-au spus că trebuie să treacă vreo cinci luni până când o să începem. Cinci luni? Dumnezeule mare, cum să stau eu în Franţa atâta timp? Puteam cel puţin să mă duc acasă și să îmi iau pensia, ca să am cu ce trăi. Și m-am dus acasă. Am zis că dacă am noroc să nu mă uite și la data la care stabilisem să înceapă filmarea mă vor chema, atunci o să am norocul să joc în filmul ăsta. Le-am povestit și copiilor de această nouă perspectivă. Tudor a fost foarte mândru că eu o să joc într-un film. Ca de obicei, el se va strecura în sală să mă vadă dar imediat o va lua la fugă. Acesta este Tudor. Nu suportă să mă vadă jucând.

Am mai rămas la Paris câteva zile. Venise, între timp, și Rozalia. Venise cu un prieten pe care voia să-l prezinte

familiei. José Castan, căci despre el era vorba, și-a luat un hotel în apropierea casei noastre. El era foarte amorezat de Rozalia și avea, se pare, gânduri serioase cu ea. Rozalia lucra la diferite posturi de televiziune din provincie, la Lyon, la Reims, la Toulouse, la Bordeaux. Se cunoscuse cu José la un film pe care el îl realizase în Africa iar ea urma să-l monteze. José a invitat-o la el, la Peaux și apoi la Hacienda (ferma în care locuia), i-a arătat toată gospodăria pe care o avea acolo. Rozaliei i-a plăcut, i s-a părut că José e un om serios și așa a venit să-i prezinte familia. Tudor, care se considera dintotdeauna un fel de șef al clanului, i-a sugerat lui José că ar fi bine să se mute la Paris, să fie mai aproape de ei. Lui José nu i-a prea convenit această soluţie și seara a luat trenul și a plecat acasă. Nu înainte însă de a-i spune Rozaliei ce gândește. Rozalia era foarte amărâtă. După masa de seară, pentru prima dată a urcat la mine, la garsoniera mea. Mi-a spus că ea îl iubește pe José, că este foarte necăjită de toată situaţia asta. José îi spusese că el nu se putea muta la Paris, că ea trebuie să se gândească și să aleagă. Și mă întreabă Rozalia pe mine:

— Mamă și eu ce să fac?

Era pentru prima dată, de când eram în Occident, când mă întreba ce să facă. Am sfătuit-o să se ducă să-i explice lui José, deschis, ce simte și ce gândește.

— Dacă vă iubiţi, i-am spus, vă faceţi viaţa împreună. Unde vreţi voi. Trebuie să-ţi faci viaţa ta.

Întâmplător – că așa e viaţa – a primit un telefon a doua zi, să se prezinte la Bordeaux, pentru săptămâna următoare, să lucreze. L-a sunat pe José să o aștepte, s-a suit în tren și a plecat la Bordeaux. După două zile, m-a chemat la telefon și mi-a spus că José ar vrea foarte mult să stea de vorbă cu mine. Și, în loc să plec la Tel Aviv cum plănuisem, iată-mă la Bordeaux. José mă aștepta la gară, închiriaseră două camere la un hotel. Și am stat de vorbă cu José, în timp ce Rozalia lucra. Eram pentru prima oară în acest mic orășel cu atmosferă tipic franţuzească, cu hoteluri mici, cu bistrouri, iar José îmi vorbea foarte înflăcărat de planurile lui cu Rozalia. Eu i-am încurajat să

facă cum vor ei. Am mai stat încă două zile la Bordeaux, m-am reîntors la Paris, mi-am luat valiza și am plecat la Tel Aviv. Aveam patru-cinci luni de așteptat până la începutul filmărilor.

Am sosit acasă la Tel Aviv și era așa de bine, și așa de-al meu, casa, zidurile albe, văruisem, cu ferestrele luminate, liniște, la etajul șapte, nu-mi păsa de nimic, plecam dimineaţa la mare, stăteam până la 12, veneam acasă, făceam o salată, după masă citeam, câteodată mă duceam la cinematograf, mă plimbam prin oraș, mă vedeam cu prietenii mei, îi invitam la mine și așa treceau lunile și vorbeam din când în când cu Rozalia la telefon. Rozalia se instalase la José și luase în mână casa lui cu șaisprezece camere, pe care începuse să o pună la punct.

La Tel Aviv, timpul a trecut cu repeziciune. Așa că a venit și ziua când am luat din nou avionul să mă întorc la Paris pentru filmări. Aveam numai șaizeci și cinci de ani, eu nu știam de fapt că am atâta, credeam că am, știu eu, vreo patruzeci dar aveam șaizeci și cinci de ani. M-am dus direct la Gaumont, am semnat contractul, nu-mi venea a crede. Și am plecat la München, în studiourile de aici se desfășurau filmările. La München, m-a așteptat agentul, m-a dus la un hotel mare, nu știu de câte stele, unde aveam o suită de mare lux. M-am prezentat la administraţie, la Produktion Büro Bavaria. Acolo m-au îndrumat la secţia de costume unde trebuia să iau contact cu costumierii, care aveau schiţele costumelor pe care trebuia să le port în timpul filmărilor. Director era un anume domn Gyorg Kleineman, un flăcău mare, cu o mustaţă așa, „în furculiţă”, cu care imediat am stabilit o relaţie foarte bună. Mi-a făcut multă plăcere. După ce mi-a luat măsurile, m-a invitat la masă, la club, la clubul tuturor lucrătorilor de la Bavaria. După noi umblau vreo patru-cinci șoferi care ne conduceau pe fiecare la platoul unde filmam. Studioul era un oraș întreg, plin cu tot felul de clădiri, cât despre organizare, ce să spun, totul era organizat „nemţește”, până la cel mai mic amănunt. Pe culoarele Studioului, m-am întâlnit la un moment dat cu regizorul Fassbinder, care

turna unul din filmele sale într-un platou vecin cu cel în care filmam eu. Am întâlnit-o și pe actriţa Hanna Shygulla. Ei se căsătoriseră cu câtva timp în urmă (pentru mine era un mister căci știam că el este homosexual). În fine, alte moravuri, alte mentalităţi, alte obiceiuri decât cele cu care eram eu obișnuită. Și, dintr-odată, o veste cutremurătoare: Fassbinder, cel a cărui figură îmi rămăsese în minte, omul cu ticuri care fuma mult și mergea ţinându-se de mână cu proaspăta și blânda lui soţie, ei bine, Fassbinder se sinucisese! O lună de zile Studiourile au fost în doliu. Pe Hanna am mai văzut-o la alte filmări, în acest oraș care era studioul Bavaria. Ne salutam, așa, din mers, și gata.

La München, în primele zile, am vizitat orașul, într-o zi am ascultat *Europa Liberă,* știam că transmite de undeva de acolo, din München. Nu mică mi-a fost mirarea să-l aud la radio pe Vlad Mugur. Am făcut imediat rost de adresa lui și l-am vizitat. Aveam tocmai câteva zile libere, în care trebuia să aștept ajustarea costumelor pe măsura mea. Vlad Mugur s-a bucurat să mă reîntâlnească. În România comunistă ne văzuserăm des, căci colaborase cu Perahim la câteva spectacole de mare succes. Plecase din România, rămăsese în străinătate, cum se spunea pe atunci, împreună cu soţia lui, care fusese actriţă la Cluj și acum era crainică la *Europa Liberai* Erau amândoi niște oameni foarte drăguţi și vizitele în casa lor erau foarte plăcute, Vlad punea în scenă la teatre din diferite orașe germane, mă și miram cum de poate monta spectacole în limba germană. Treptat, s-a stabilit între noi o relaţie prietenească de mare căldură, ei se comportau de parcă erau copiii mei, eu le găteam uneori din ce știam eu, nevasta lui Vlad mai pregătea și ea câte ceva, în special mâncăruri ungurești pe care le știa de acasă, de la Cluj, eu i-am învăţat să facă ciorbe. Ne simţeam cu toţii bine în această atmosferă. Vlad se gândea în timpul acela să pună în scenă un Cehov *Salonul nr. 6* și voia ca eu să joc în acest spectacol rolul unei femei mute care, din când în când, scotea niște sunete de neînţeles. Rolul se potrivea și cu situaţia mea căci nu prea știam nemţește. Și am început

noi să discutăm despre Cehov, cum eram obișnuiţi în România, să „desfacemtextul, să facem asociaţii, să spunem fiecare ce gândește despre personaj. Fiind în această pauză de la Bavaria, mă bucuram să vin la Vlad și să particip și eu la unul din proiectele lui de viitor. Mă gândeam că după filmare voi putea rămâne la München să joc teatru. Ce-mi puteam dori mai mult?

Între timp, în studiourile bavareze pregătirile pentru filmări progresau rapid. S-au adunat toţi actorii, a apărut și regizorul, fiecare am început să ne cunoaştem cu fiecare, îmi aduc aminte cu plăcere de un actor, Frank Hoffmann, care interpreta rolul unui ofiţer neamţ, prieten cu personajul interpretat de Belmondo, un sportiv francez ajuns în Germania în 1936 pentru a participa la Olimpiada de la Berlin. Am mai cunoscut-o pe partenera de joc a lui Belmondo, Marie-France Pisier, o actriţă renumită atunci, pe Gunter Meisner, un mare actor de la Berlin, pe Rachid

4. AActriţav Magda Stief

Ferrache, un copil arab foarte talentat, pe alţi actori distribuiri în diferite alte roluri, Benno Sterzenbach, Hubert Munster, Dominique NATO, Stéphane Ferrara și Florent Pagny, care astăzi e un mare cântăreţ. Ţin minte că dintre toţi m-am împrietenit mai mult cu Günther Meisner și cu Marie-France Pisier, care era plină de consideraţie pentru mine.

Rolul meu în film era acela al unei mame care avea doi copii, adică două fete măritate, Sara și Rebeca, interpretate de două actriţe, Sonia Tuchman și Tamara Kafka. Două actriţe de care nu m-am putut apropia, nu știu de ce. Mai curând eram în relaţii de prietenie cu cei din administraţie, cu coafezele, cu cabinierele și mai ales cu secţia de costume. Această secţie era condusă de niște bărbaţi foarte frumoși și mai toţi erau așa vânjoși și, cum am mai spus, cu mustaţa „în furculiţă 4. Erau toţi homosexuali, dar erau niște oameni foarte ciudaţi, adică nu aveau gesturi specifice, din care să-ţi dai seama că sunt așa. Uneori mă invitau la petrecerile lor de sfârșit de săptămână, când majoritatea actorilor plecau la Paris.

Un alt personaj care mi-a atras atenţia a fost Belmondo. Mă uitam cu plăcere la el, din toată trupa nu avea legătură decât cu coaforul lui, care îi era prieten. În cabină vorbeau amândoi numai despre box. Pe platou, Belmondo era curtenitor și drăguţ cu toată lumea, dar prieten, așa să râdă și să povestească și să se bucure era numai cu coaforul. Acolo a venit și fiul lui, Paul Belmondo, care era un băiat timid, putea să fi avut nouăsprezece sau douăzeci de ani. Erau amândoi triști pentru că mama lui Belmondo era foarte bolnavă și erau tot timpul în legătură cu doctorii, cu spitalul, cu sanatoriul, erau amândoi foarte preocupaţi și îngrijoraţi.

Filmările nu au fost dintre cele mai simple. Conform scenariului, personajul interpretat de mine trebuia să fie într-o permanentă fugă prin Germania, împreună cu cele două fete și cu bărbaţii lor, urmăriţi de niște SS-iști care voiau să-i omoare. În această cursă de urmărire intervine, la un moment dat, personajul interpretat de Belmondo, aflat la Berlin pentru a lua parte la Olimpiadă. Sportivul îl întâlneşte pe Rashid, care se pierduse de bunică, și pornește împreună cu el în căutarea familiei. În cele din urmă, cu copilul de mână, sportivul o găsește pe bunică și pe familia ei și îi ajută să treacă în Austria scăpându-i astfel de urmărirea nemţilor. Filmarea se făcea pe niște coline, prin niște păduri. Eu aveam șaizeci și cinci de ani și, sigur, fără îndoială că oboseam, și atunci Belmondo mă lua în braţe, mă trecea o vale, o groapă, erau tot felul de obstacole în fuga noastră. Eu eram destul de grea și-l auzeam:

— Oh, Ies vaches!

— Qu’est-ce que les vaches, c’est moi la vache. Era un camarad foarte drăguţ, foarte politicos. Spunea:

— Mais non, madame, c’est pas vous la vache, c’est une expression frânaise5.

Ce expresii aveau și francezii ăștia când era vorba de o femeie care abia se mișcă. Alergam ca nebunii pe toate câmpiile acelea. Când se termina o secvenţă, mașinile Studioului ne luau și ne aduceau înapoi pe platou. Pe

platou, pe Jean-Paul îl aștepta prietena lui, care era un fel de sud-americană brunetă; ea îl aștepta cu căţelul în braţe, luau un fel de sirop și pe urmă se duceau cu toţii la cabină unde citeau ziarele de sport. Era foarte simpatic și foarte drăguţ. Și era foarte iubit de toată lumea. Toată lumea îl striga Bebel, dar eu nu puteam să-l strig așa și îi spuneam:

5. În franceză „Oh, vacile”. – „Ce sunt vacile? Eu sunt vaca”. – „Dar nu doamnă, nu sunteţi dumneavoastră vaca, este o expresie franceză”.

Vous (Dumneavoastră) – et vous – și gata. Relaţia mea cu el era la fel cum era cu toată lumea.

Am cunoscut-o, în timpul filmărilor, și pe fiica lui Gerard Oury, Mine. Daniele Thompson, o evreică inteligentă și cultivată, care scria scenarii și care lucrase la dialogurile acestui film. S-a apropiat de mine și mi-a spus: „Mă bucur foarte mult că aveţi un rol în filmul ăsta pe care îl iubesc foarte mult, el vorbește despre amintirile noastre triste”.

În planul penultimelor noastre filmări, exista și o secvenţă care se petrecea la Berchtesgaden, în bârlogul lui Hitler. Secvenţa urma să se filmeze chiar la Berchtesgaden, eram uluită că am ajuns să filmăm aici. Cum vă spuneam, povestea filmului urmărea goana familiei noastre prin Germania căutând direcţia spre Viena. La un moment dat, ajungem în faţa unui indicator care ne arăta direcţia spre Viena. Dar vântul schimbase direcţia indicatorului și ne dusese către Berchtesgaden unde… ah, filmele… scenariul doamnei Thompson prevedea că Hitler era în așteptarea unei orchestre. Cum noi eram cinci oameni, nu a fost greu să fim luaţi drept orchestranţii așteptaţi de Hitler. Și atunci, a trebuit să cântăm în faţa lui Hitler. Ce groază avea să ne cuprindă la vederea lui. Și când l-am văzut că intră în sală, expresia mea a fost „oi vei zmir” 6. Sigur, totul era tratat în cheie comică. Mi se părea curios că se face „haz de necaz”, tocmai aici, la Berchtesgaden.

După terminarea filmărilor, ar fi trebuit – așa cum plănuisem, dar, vai, niciodată socotelile de acasă nu se

potrivesc cu cele din târg – să rămân la München, să lucrez cu Vlad la Cehov-ul pe care îl proiecta. Bucuroasă de experienţa petrecută pe platourile de la Bavaria și având în buzunar o mică sumă reprezentând onorariul pe care l-am

6. În idiș echivalentul expresie românești: „Oh, păcatele mele!”

primit, l-am invitat pe fiul meu Tudor, care făcuse regia de film la București, să vină la München să cunoască studiourile în care am filmat. Am crezut că ar fi o experienţă interesantă pentru el. De venit, el a venit. Dar nu știu nici azi cât de mult a fost el interesat de studiouri. Fapt este că proiectul cu Cehov-ul lui Vlad Mugur nu s-a mai realizat. Și așa avea să se sfârșească și unul din ultimele mele proiecte teatrale.

TE UIŢI ÎNAPOI ȘI TE ÎNTREBI…

Sunt momente în viaţă când te uiţi înapoi și te întrebi: oare a meritat? A meritat să te implici cu atâta credinţă în tot ce ai făcut? Eu cred că da. Am iubit, am trei copii răspândiţi în lume, care îşi mai amintesc uneori că mama lor este îngrijorată de soarta lor. Am căutat să insuflu speranţă spectatorilor evrei care umpleau până la refuz, în vremuri de restriște, sălile de la *Barașeum.* Le-am vorbit oamenilor, de pe scenă, despre cât este de important să fii om și să fii receptiv la tot ce înseamnă suferinţă omenească. Am trecut destule: dezamăgiri, umiliri, trădări, dar aș fi nedreaptă să nu-i mulţumesc lui Dumnezeu și pentru momentele de împlinire. Mulţi oameni m-au părăsit, dar și mulţi au venit spre mine. Ei sunt puterea mea.

Dacă sunt un om fericit? Cred că da. Am dăruit cât am putut și cât m-am priceput. Dacă am primit pe măsură? Nu întotdeauna. Dar eu cred că suprema fericire este să dăruiești, și abia apoi să primești.

Dacă am o satisfacţie pentru profesia căreia m-am consacrat? Am, în primul rând, mândria de a fi jucat în compania unor mari actori, azi îi numim „monștri sacri”. Și gândul mă duce din nou la acel *Azil de noapte,* unde am

jucat alături de Storin, Bulfinschi, Toni Bulandra, Morţun, Cazaban, Vraca, Eugenia Zaharia, Tanţi Cocea. Doamne, ce actori! Alături de ei m-a cuprins o vrajă care m-a ridicat în sfere inaccesibile spiritelor de rând. Acolo am plăsmuit eu acea fiinţă ciudată, o cântăreaţă care se acompania la harpă, o îmbinare între tragedie și comedie, personaj emblematic pentru o lume ajunsă la capătul disperării. Interpretarea mea îl entuziasmase într-atât pe maestrul Ion Manolescu, încât a spus că vrea să-i aducă pe studenţii săi de la Conservator să le dea o lecţie de actorie, pe viu.

Dacă am fost o mare actriţă? Poate că aș fi fost până la urmă, știu eu? Așa spunea maestrul Manolescu. Eu nu cred că am fost o mare actriţă, cred că am fost, mai curând, atentă la realitate. Și ducând, pe undeva, cu capul plecat, viaţa, fără să am pretenţii să dau lovituri. De aceea, toate lucrurile pe care le-am trăit au venit ele spre mine, n-am alergat eu după ele. N-am încercat să cuceresc ceva. La început, am iubit teatrul cu pasiune. Apoi, treptat, încă din tinereţe, au intrat în lumea mea și pictori, și poeţi, și arhitecţi, și chiar medici. Aceștia erau oamenii în mijlocul cărora trăiam, visam. Asta era societatea mea. M-am format în lumea fanteziei suprarealiștilor. N-a fost străină de mine nici lumea spirituală a homosexualilor, erau niște firi artistice jignitor de neînţelese de societate.

Am rămas cu un mare respect pentru actorii din epoca adolescenţei mele și apoi, pentru cei de mai târziu, generaţia marilor artiști în mijlocul cărora am profesat. Ceea ce am făcut mai departe, în Israel sau în Europa, a fost mai mult un exerciţiu profesional. Pasiunea mea pentru teatru s-a stins în momentul în care am văzut că unii actori nu au destulă fantezie, destul entuziasm, destulă responsabilitate, destulă dragoste de cuvânt. Poate că apusese epoca marilor actori.

Acum, la cei nouăzeci de ani ai mei, omp-raimt r oprit un moment. Așa se cuvine, după lungul drum pe care l-am parcurs. Mă uit înapoi. Ce repede s-au scurs anii. „… Și s-au dus ca vântul, ocolind pământul”, așa cum cântam eu, în urmă cu peste șaizeci de ani, pe scena de la *Barașeum.*

Dar nu am trăit degeaba. Viaţa m-a învăţat că nu poţi fi fericit dacă nu speri.

Speranţa – asta este ceea ce m-a ţinut. Fără speranţă nu există împliniri. Și acest mesaj aș vrea să-l las celor care vin după mine. Generaţiilor viitoare. Speranţa că într-o zi va fi Pace. Îmi dau seama că până la urmă Pacea, această mare prinţesă a lumii, îmi va conduce nepoţii și strănepoţii pe o cale plină de lumină, de fericire și de progres. Nu se poate ca ea să nu vină pe acest pământ, chiar dacă întârzie.

Mă las purtată de epoca asta nouă, ca de un val. Lumea mea a rămas acolo, în alt mileniu. Dar eu sunt aici. Mă interesează tot ce se întâmplă în jurul meu.

Da. Am nouăzeci de ani. Și constat cu surprindere că n-am obosit. Și parcă aș lua-o de la început!

ALBUMUL CU AMINTIRI

Mama Lunia

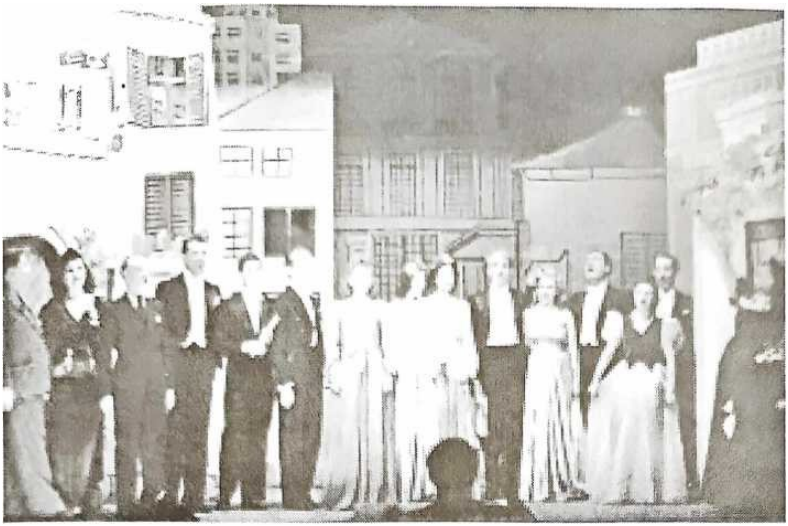

Pe scenă la *Barașeum.* Sus în „Ce faci astă seară?” (în grupul celor trei actriţe din centru, prima din stânga) alături de surorile Gamberto (1941). Jos în „Vraja unei nopţi de vară”, a doua din dreapta, alături de Dorel Livianu. Mai apar: Tuţi Gamberto, Nicu Karmer, Andrei Spitz și Jeny Șmilovici. În rândul din faţă Rudy (Friedman), Benny și Clara Volini.

Sus: cu Sandu Eliad (stânga) și Octav Livezeanu. Jos: la o agapă în anii ’50 (prima din dreapta), alături de Nicu Karmer, N. Stroe, Elly Roman, Lucia Georgescu, Gheorghe Apostol, Dan Demetrescu și B, Grant.

Cu Jules Perahim la Roma, în 1958

La munte

Pe vaporul „Moledet”, în drum spre Israel.
1969

La Ierusalim, la Zidul Plângerii, cu Rozalia și Ofelia Ștral.

La Ierusalim (prima din dreapta) alături de Victoriţa și Leonard Suferin, Teşu Solomovici (în spate) și Irina Popovici

La Londra, pe Tamisa, cu Victoriţa Suferin

În rolul unei florârese, alături de actriţa Irina Carven, într-un film realizat de Ana Simon (jos, prima din stânga, dând indicaţii înainte de filmare)

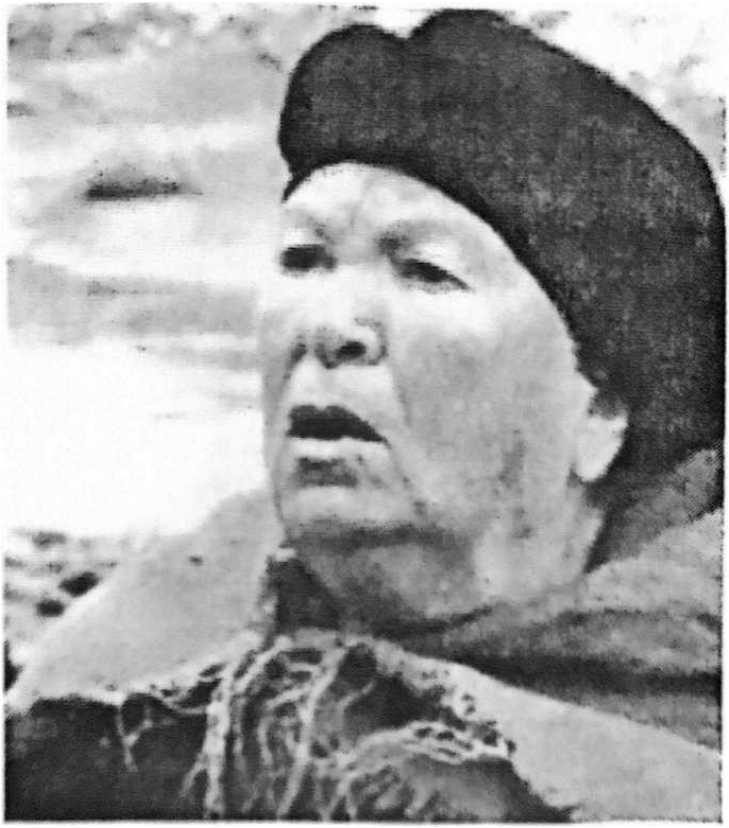

Interpretând două perwaaje în filmele lui José Castan. Sus în „B-cmadeltec” jos în „Laurenune”.

Sus: Rozalia și soţul ei, José Castan. Jos: interpretând rolul unei bunici în filmul lui José *„La traverse d'un autre monde”.*

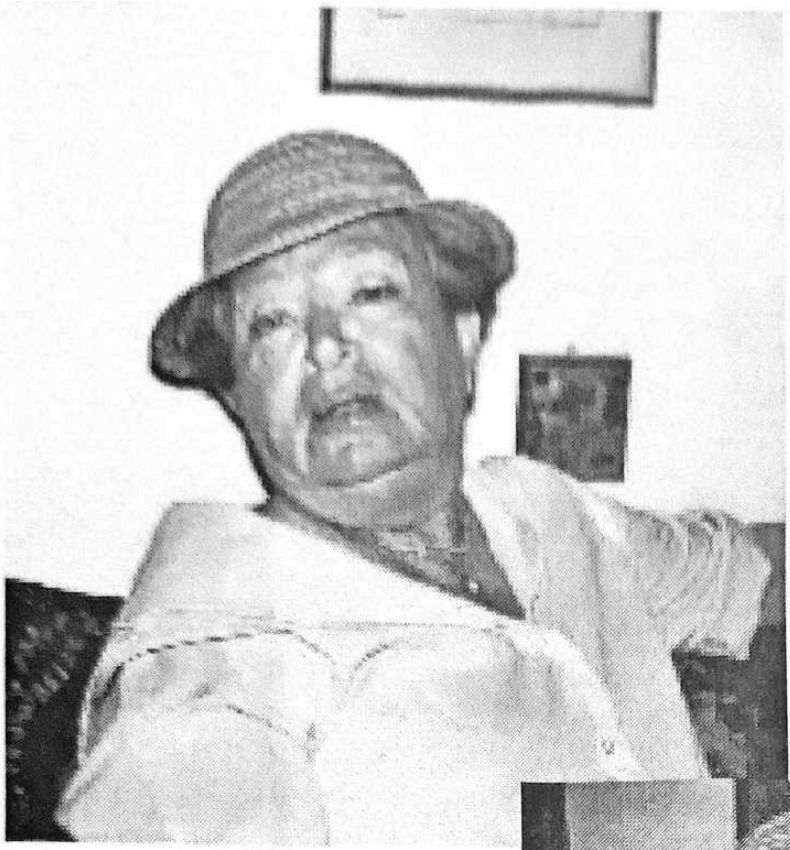

În filmul lui Gerard Oury „Asul Aşilor” (1982).

Sus – alături de Jean-Paul Belmondo (în stânga); jos – cu copilul Rachid Ferrache

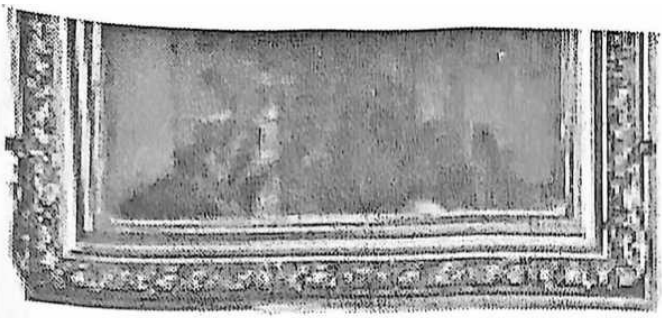

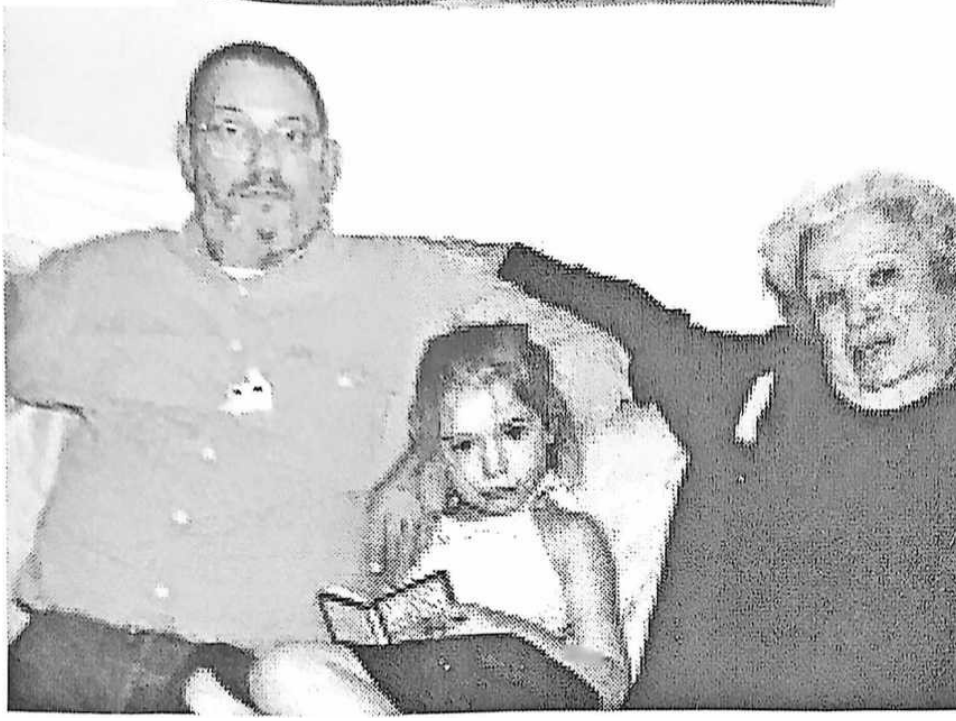

w «îi

De Crăciun, la Paris, 1995. Cu Tudor și Sara, fiica lui Matei

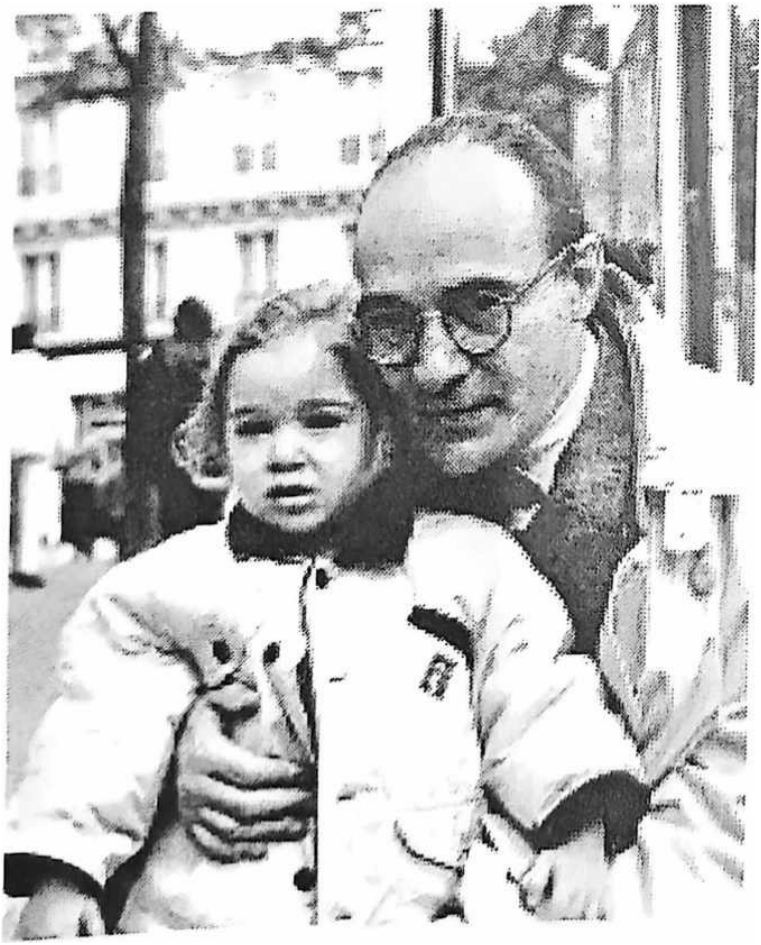

—» *i*
Matei cu fiica lui, Sara

Cu Rozalia acasă la ea, în Pirinei

Matei și Tudor (primii doi din dreapta), împreună cu prietenul lor.

Jimmy Rosetti

La New York, acompaniată la pian de Nina Cassian

Împreună cu Rozalia

O fotografie din anii ’60

Agnia Bogoslava – fotografie de Hedy Loftier

CUPRINS

Cuvânt înainte 5
Orașul cu miros de mere *11*
Singură pe lume *20*
„Academiile” mele de artă *32*
Hip! Hip! Ura, Macabi! *41I*
Majestic! Tic! Tic! Tic! *50*
Jidanii la Palestina *61*
În sfârșit *Barașeum 75*
Dumnezeu s-a uitat la mine cu ochi albaștri *84*
Șoșonii: unde sunt șoșonii? *94*
Voi sunteţi speranţa noastră *1033*
„c’estfini, c’est bien fini, mon beau Paris... „114
Reîntoarcerea lui Perahim *122*
Corabia începea să se clatine *129*
„Florile și-au pus culorile / Viţa s-a îndrăgit cu arșiţa” 137
„Pocnind din bici pe lângă boi” 146
America... ah, America! *153*
Cu Belmondo ca partener *163*
Te uiţi înapoi și te întrebi... ***175***
Albumul cu amintiri ***179***

LIBRÎ București, membra în Asociaţia Publicaţiilor Literare și Editurilor din România (APLER)

Str. Avram Iancu nr. 6, sectorul 2, 731041 Tel. /Fax: 021/315.05.34; 021/313.69.01

office-libraitenet. rondaţialibra@@gmail. comnail, com www. mihaieminescu.ro în h’ H. ***calendarnichita.ro***

Redactor: **DANIELA TOMESCU** Șef producţie: Eugen **Prislopan** Colitipo: 12, 25, **B.T.: 15.05.2006**

Tiparul: ***Ares***

Am citit amintirile Agniei Bogoslava ca pe scenariul unui musical în care toată lumea râde, cântă și dansează, cu ea în rolul principal. Vitalitatea Agniei ţine de melodiile și șlagărele care ne însoţesc permanent zbuciumul între speranţe și iluzii. Ferice de cei care vor descoperi muzicalitatea acestei vieţi!

Radu Cosașu

Ceva îmi spunea, atunci când mă hotărâsem să o vizitez pe Agnia Bogoslava în apartamentul ei din Yaffo, că aveam să dau peste o „comoară”. Mă pregăteam să mă confrunt cu o legendă a copilăriei mele. „Legenda” avea chipul unei doamne ajunsă la vârsta senectuţii, cu o „coroană” de păr alb, ochi vii, tot timpul veselă și dispusă să povestească. O comoară de amintiri. Este o bucurie să o asculţi pe Agnia Bogoslava povestindu-și viaţa de pe scenă și viaţa de pe scena vieţii.

Costel Safirman